

הישיבה החמישים של הכנסת השביעית

יום שלישי, ב' אדר ב' תש"ל (10 מארס 1970)
ירושלים, הכנסת, שעה 15.03

א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

היום על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה, מטעם הממ"ש
שלה: 1. חוק התקציב (מס' 3) לשנת 1969/70, תש"ל
— 1970; 2. חוק תקציב-הביניים לשנת 1970/71, תש"ל—
1970.

הי"ר י. נבון:
אני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. ראשונה
נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.
מזכיר הכנסת ה. ליאור:
ברשות היושב-ראש, הנני מתכבד להודיע כי הונחו

ב. בחירת סגן יושב-ראש הכנסת

המיוצגים בנושאות על-ידי סגני יושב-ראש מטעם סי-
עוניהם, ו-18 חברי כנסת שאין להם שום ייצוג בנושאות,
וממילא קולם אינו נשמע בכל הדיונים המתקיימים
בפירום הזה. וכאשר — כפי שקרה לאחרונה, בפרשה
שהיתה קשורה בסיועונו — הופכת הנושאות את עצמה,
בצדק או שלא בצדק, לבית משפט הדין בהתנהגות חברי
כנסת, כי אז העובדה של-18 חברי כנסת אין כל ייצוג
בדיון כזה, ואין להם כל אפשרות להשמיע בו את
קולם — עובדה זו היא לרועץ.

אני חוזר על מה שכבר אמרתי בהזדמנויות קודמות:
יש צורך שלאותם 18 חברי כנסת, בלי קשר להבדלים
הרעיוניים שביניהם, תינתן הזכות לבחור בהסכמה
ביניהם בסגני יושב-ראש באותה פרופורציה לכלל שאר
חברי הכנסת.

טעם שני — כל מפלגה ממנה את נציגיה בוועדות
הכנסת כראות עיניה, לפי המפתח המפלגתי, ומקובל
שאינן מתערבים על זהות נציגי המפלגות בוועדות. אין כלל
זו חל, לדעתי, על נושאות הכנסת; הנושאות איננה רק
ועדה של נציגי מפלגות, אלא גם גוף המייצג את הכנסת
כולה, ולו התחייבויות כלפי הכנסת כולה.

לכן אני שואל את עצמי: מדוע חייבת הכנסת
לקבל את החלטתה של סיעת גח"ל — שכבודה במקומו
מונח — לגבי מי שיהיה חבר מטעמה בנושאות, מדוע
לא תהיה לכנסת כולה השפעה על כך? אני, למשל,
חושב — וזוהי הבעת דעה אישית — שפרלמנטר ותיק,
מזהיר, מנוסה בבית הזה, כחבר-הכנסת ד"ר יוחנן בדר,
דאי יש לו זכות קדימה לתפקיד החשוב הזה, במקום
חבר-הכנסת קצנלנבוגן, שעם כל הכבוד, הוא חדש
לגמרי בבית הזה.

מכל הטעמים האלה, כבוד היושב-ראש, נמנעו
מהצבעה; ובכל זאת אנו מאחלים הצלחה לחבר-
הכנסת קצנלנבוגן בתפקידו החדש, מאחר שנבחר.

ג. חוק התקציב לשנת 1970/71, תש"ל—1970* (קריאה ראשונה)

ישראל קרגמן (י"ר ועדת הכספים):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. כנואם ראשון
לאחר בחירתו של חבר-הכנסת קצנלנבוגן לסגן יושב-
ראש הכנסת, הנני מביע לו את ברכתי ומאחל לו הצלחה
בתפקידו.

הי"ר י. נבון:
אנו עוברים לסעיף כ"ז של סדר-היום: בחירת סגן
יושב-ראש הכנסת. רשות הדיבור ליושב-ראש ועדת
הכנסת.

ישראל ישעיהו-שורעבי (י"ר ועדת הכנסת):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. הרני מתכבד
להודיע לכנסת שעקב פטירתו של סגן יושב-ראש
הכנסת אריה בן-אליעזר ז"ל החליטה ועדת הכנסת
פה אחד להציע לכנסת לבחור במקומו את חבר-הכנסת
בן-ציון קצנלנבוגן לסגן יושב-ראש הכנסת. אני מבקש
להעמיד זאת להצבעה.

הי"ר י. נבון:
אני מעמיד להצבעה את הצעת יושב-ראש ועדת
הכנסת.

הצבעה

ההצעה נתקבלה.

הי"ר י. נבון:
חבר-הכנסת קצנלנבוגן נבחר לסגן יושב-ראש
הכנסת, והנני מאחל לו הצלחה מלאה.
הודעה לחבר-הכנסת אבנרי, להגמקת הימנעות
סיעתו מהצבעה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. לא הצבענו נגד
מועמדותו של חבר-הכנסת קצנלנבוגן, מפני שאין לנו
כל סיבה להצביע נגדו. אנו מאחלים לו הצלחה בתפקידו,
ונעזור לו במידת יכלתנו. אולם לא הצבענו בעד הבחירה
הזאת, כשם שלא הצבענו בשעתו בעד בחירת סגני יושב-
ראש שנבחרו בישיבה הראשונה של הכנסת, — מכמה
טעמים:

טעם ראשון — אנו רואים גם בהרכב הנושאות,
דהיינו המוסד הקרוי "היושב-ראש וסגניו", באשר הרכב
זה יוצר שני סוגים של חברי כנסת: 102 חברי כנסת

הי"ר י. נבון:

אנו עוברים לסעיף ד' של סדר-היום: חוק התקציב
לשנת 1970/71, תש"ל—1970, קריאה שנייה — גשיא
המזינה ולשכתו; הכנסת. רשות הדיבור ליושב-ראש
ועדת הכספים.

(* "דברי הכנסת", חוברת זו, עמ' 1047; נספחות.

היא מגיעה לאחוז קטן יותר במוצא. שכרם של חברי הכנסת במשך שלוש שנים היה מוקפא באופן מוחלט בהשוואה לכלל העובדים בישראל, ששכרם גדל במשך השנים האלה באחוזים מסויימים.

נראה לי איפוא שנכון יהיה אם אותה ועדה המט-פלת במשכורות של חברי הכנסת, היא ועדת הכנסת, תהיה צמודה במידה מסויימת בפרסומים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בסוף כל שנה, כדי שמה שחל לגבי כלל העובדים בישראל יחול גם לגבי חברי הכנסת. אם השכר גדל במוצא במשך השנה באחוזים מסויימים, רק טבעי הוא שבאותה מידה צריך לגדול השכר של חברי הכנסת. דומני שהצמיחות למדד אובייקטיבי, כפי שמתפרסם על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה — ועליו אין עוררין —, תשמור על ההתקדמות של חברי הכנסת בשכרם בהשוואה לכלל העובדים בישראל.

כמובן יש הסתייגויות לתקציב, והן תבואנה לכלל ביטוי במהלך הדיון.

היו"ר י. נבון:

הכנסת תעבור לדיון על תקציב נשיא המדינה ולשכתו וכן תקציב הכנסת. רשות הדיבור לחבר-הכנסת גרוס.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. תקציב נשיא המדינה ולשכתו, משכורות הצנועה של הנשיא וכן תקציב הכנסת ומשכורות של חברי הכנסת — כל אלה משקפים נאמנה את דברי האזהרה שהשמיע אתמול מעל במה זו שר האוצר בבואו לסכם את הדיון על תקציב המדינה לשנת 1970/71. המשכורות של נשיא המדינה וכן זו של חברי הכנסת נותנת, ביטוי לדברי האזהרה של שר האוצר. המשכורות החדשיות של נשיא המדינה מסתכמות ב-1,500 ל"י לחודש. זוהי משכורת צנועה, שחייבת לשמש דוגמה לקבוצות לחץ שונות בגמלי אשדוד וחיפה, לעובדי המשמורת בתחנת הכוח של אשדוד, לכל אלה המכריזים שביתות מתוך עמדת כוח בלי להתחשב בנוק העצום שהם גורמים למשך המדינה, בלי להתחשב במצב הכלכלי והבטחוני שבו אנו נתונים. אני מען להניח שבין השובתים, או בין אלה המדריכים ומארגנים שביתות, יש גם כאלה שמשכורתם שווה למשכורתו של נשיא המדינה, ובוודאי למשכורתם של חברי הכנסת.

יש מדינות רבות בעולם — ואיני מדבר על המדינות הגדולות והעשירות, אלא על מדינות קטנות — שבהן המשכורת החדשית של הנשיא או של השליט המסמל את ריבונות המדינה היא גבוהה מן המשכורת השנתית של נשיא המדינה שלגו המסתכמת ב-18,000 לירות. יש נשיאים רבים המקבלים לחודש סכום השווה ל-18,000 לירות, או למעלה מזה.

ההסתפקות במועט מצד נשיא המדינה, חייו הצנו-עים, לא רק שאינם גורמים מאישיותו הדגולה וממעמדו הרם, אלא מוסיפים לו כבוד והוקרה בעיני העם. מה שאנו יכולים להוסיף על התקציב הצנוע של נשיא המדינה, הרי זו תוספת ברכה ותפילה שהקדוש-ברוך הוא יוסיף לו שנות חיים טובים וארוכים, עוד ינוב בשיבה טובה דשן ורענן יהיה.

אני בטוח שגם חברי הכנסת מקבלים בהבנת מלאה את תקציב הכנסת למרות שאין בו העלאת שכר. אמר

חברי הכנסת, תקציב נשיא המדינה ולשכתו מגיע לסכום של 800 אלף ל"י בשנת הכספים 1970/71; בשנת 1969/70 היה התקציב 500 אלף ל"י.

עם העברת משכן הנשיא לבניינו החדש תגדלנה הוצאות הלשכה, בחלקן עקב ההעברה, בסכום של 164 אלף ל"י בקירוב, ובחלקן עקב שינויים בהוצאות מינהל ואירגון של לשכת הנשיא, בסכום של 90 אלף ל"י בקירוב. סכום של 45,000 לירות התווסף לתקציב עקב השינויים בשכר והוצאות אחרות, בהתאם להחלטה האחרונה.

גידול התקציב בשנת 1970/71 אינו תופעה קבועה, ויש להניח שלאחר ביצוע ההעברה יקטן התקציב לממדי הצנועים כבעבר.

התקציב של נשיא המדינה ולשכתו הוא צנוע מאוד. כולנו בירכנו ומברכים את הנשיא לבריאות טובה. נאחל לו שעוד הרבה שנים יקדין מרוחו, תבונתו ותרבותו על העם במאמציו לבניין המולדת, במלחמתו על הייו וכמיהתו לשלום, וממשכנו החדש של הנשיא יתנוסס סמל אחדות העם, ריבונותו, ורצונו העו לשלום אמת בין העמים.

אני עובר לתקציב הכנסת. הצעת התקציב לשנת 1970/71 מסתכמת בסך של 7,400,000 ל"י לעומת 7,300,000 ל"י בשנה החולפת. זהו גידול ב-1.5% בקירוב. התוספת המוצעת נובעת בעיקרה משינויים עקב התייקרות בסך של 198,000 ל"י ומתוספת פעולות ועובדים בסך 190,000 ל"י. לעומת תוספת זאת חלו צימצומים בפעולות בסכום של 248,000 ל"י.

הוועדה החליטה לאשר את תוספת העובדים, כפי שהוצע על ידי יושב-ראש הכנסת, אחרי שהתקציב עבר את הבדיקה של יושב-ראש הכנסת והסגנים וגם של ועדת הכנסת. תוספת העובדים מסתכמת ב-9 עובדים: 3 לצורך חסינות בנייני הכנסת; 2 לצרכי המשק; ו-4 עובדים מקצועיים ליעוץ לחברי הכנסת. אולם בהסכמתו של יושב-ראש הכנסת מציעה הוועדה להקפיא את קבלת העובדים לתקופה מסויימת פרט לעובדים הדרו-שים לשם שמירה על חסינות בנייני הכנסת. על-ידי כך צימצמה הוועדה את התקציב, שלא יגדל במשך תקופה של חצי שנה עקב הדחייה בקבלת עובדים. כמו-כן צימצמה הוועדה את תקציב האירוח בסכום של 10,000 ל"י. בסך-הכל הועמד תקציב הכנסת על סכום של 7,400,000 ל"י.

חברי הכנסת, תקציב הכנסת מורכב בחלקו הניכר מהמשכורות של חברי הכנסת, המסתכמות בסכום של 2,817,000 ל"י לעומת 2,668,000 ל"י אשתקד. זהו גידול ב-3%, בהתאם להחלטות שנתקבלו לגבי כלל העובדים בישראל.

רצוני לציין שמשכורות חברי הכנסת הוקפאו באופן מוחלט זה למעלה משלוש שנים, בעוד השכר של העובדים בישראל גדל באותה תקופה ב-10% במוצא לפחות, עקב שינויים בשכר, הכרוכים בזחילת שכר, שינוי ותק, דרגה וכדומה. כידוע, המשכורות של חברי הכנסת אינן מורכבות מאותם המרכיבים ואינן יכולות להשתנות. למעשה אם נעשה השוואה עם הגידול בשכר של קבוצות עובדים במקומות מסויימים, נראה שהשכר גדל הרבה יותר, כי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בבואה לקבוע את הגידול בשכר מביאה בחשבון את הגידול במספר העובדים, אשר גדל בייחוד בשנת 1968, וכך

לשתף את האופוזיציה גם בוועדות החשובות הללו. והרי השכל מחייב, שדווקא בוועדת הכספים ובוועדת החוץ והבטחון תהיה נציגות לאופוזיציה, ושוועדות אלה לא תהיינה מורכבות על טהרת הקואליציה.

בהודמנות זו אני רוצה לברך את חבר-הכנסת קצנלנבוגן שנבחר להיות סגן יושב-ראש הכנסת. הוא עשה קפיצה גדולה. הוא חבר כנסת צעיר וכבר זכה להיות חבר הנשיאות. אני מאחל לו שיצליח בתפקידו. אני מכיר את חבר-הכנסת קצנלנבוגן וידוע שיש לו כשרונות לכך. אבל זה אינו שייך לנושא הנידון. אינני מוחה על כך שבחרו בו, להיפך, אני מאחל לו הצלחה. אבל נשיאות הכנסת מורכבת מתשעה חברים, ונוסף ליושב-ראש הכנסת, שהוא מסיעת המערך, יש עוד 5 סגנים שגם הם משתייכים לסיעת המערך. האם לא מתבקש מעצמו שבנשיאות הכנסת יהיה חבר אחד מן האופוזיציה? יש עניינים שנציג האופוזיציה צריך לייצג אותנו בהם. מדוע צריכים להיות במערך 5 סגנים ולסיעות האופוזיציה אף לא אחד? בנשיאות הכנסת נקבעים סדרי העבודה של הכנסת על כל מה שמשמע מזה. מומינים את יושב-ראש הכנסת לוועדת הכנסת כדי להצדיק דחיית נושא זה או זה. מדוע לא יהיה בנשיאות הכנסת, ובאופן מתמדי, נציג אחד מן האופוזיציה?

בזמן האחרון הונהג מנהג חדש לגמרי, שנדמה לי מעולם לא היה קיים עד כה: מונעים ויכוח על הדעת הממשלה. בשבוע שעבר מסר שר החוץ הודעה חשובה בכנסת בקשר לתעמולה הארסית ומסע ההשמצה מצד ברית-המועצות נגד מדינת ישראל ועם ישראל כולו. רק טבעי הוא שבנושא חשוב וכאוב כזה יש לתת לכל הסיי עזת אפשרות לבוא לדי ביטוי. יש למה משקל יותר גדול, וערך רב יותר. זו הפעם השנייה שמונעים דיון על הדעות הממשלה. משום שיש רוב גדול, שכולל 102 חברי כנסת, מרשים לעצמם לעשות דברים שהם בניגוד לחיים הפדלמנטריים, זה מוציא את הרוח והנשמה מעבודת הכנסת.

לבסוף רצוני להעיר זאת: למרות שהדבר נתון להחלטת הממשלה, אני סבור שהממשלה עומדת תחת פיקוח הכנסת, ולכן אני טוען שזה לא בריא להשאיר משרדים תקופה ארוכה ללא שר אחראי. זה למעלה מש-לושה חודשים שאין לנו שר בריאות. זה משרד חיוני ביותר. בענייני הקליטה והעלייה יש מי שמטפל באופן זמני. אבל שר החקלאות אינו יכול להתמסר לענייני בריאות. זה לא ניתן. אני חושב שעל הכנסת למחות נגד זה ולדרוש מן הממשלה למנות שר בריאות, שר למשרד שהוא חיוני מאוד ובו קשורים הרבה דברים חיוניים שנוגעים לבריאות העם. אי אפשר להמשיך בצורה כזאת.

הי"ד י. נבון:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ישעיהו-שרעבי, ואחריו - לחבר-הכנסת קלינגהופר.

ישראל ישעיהו-שרעבי (המערך, עבודה-מפ"ם):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. הדיון בתקציב הנשיא והכנסת, שבו אנו פותחים את שורת האישורים של תקציב ההוצאה, נותנים לנו הזדמנות להפנות עינינו ולשים לבנו אל לשכת הנשיא, אותה גינת יקר של הוד רוממות, שממנה זורת אור הייחוד והכבוד של עצמאותנו וריבונותנו. זו לנו הזדמנות להביע מעל במה נישאה זו משהו מאהבתנו, הערכתנו, הערצתנו

כאן יושב-ראש ועדת הכספים, שבהתחשב בנתוני הלש-כה המרכזית לסטטיסטיקה בודאי תהיה העלאה. אני מתאר לי שההעלאה תהיה קטנה ביותר ובאחוזים צנועים. צריך גם ליכור שבמשך כל תקופת כהונתה של הכנסת השיית לא היתה כל העלאה במשכורות חברי הכנסת. גם באתם ימי הסיווג, כאשר היתה העלאה בשכר של 30% ואפילו למעלה מזה, לא היתה כל העלאה במשכורות של חברי הכנסת. וגם עכשיו, אם תהיה העלאה היא תהיה במידה קטנה מאוד. אנהנו משרמים עם זאת. יש להתחשב בכך שאין אנו יכולים להרשות לעצמנו עכשיו העלאה ברמת החיים נוכח העומס הבטחוני הגדול הרובץ עלינו בשנים אלו. להיפך, עלינו להסתגל לרעיון של הקפאת רמת החיים; ואולי, כפי שהזכר אתמול עלי-די שר האוצר, לירידת רמת החיים. לעומת זאת אין אנהנו מוכנים להשלים עם קיפוחים אחרים הפוגעים בחיים פרלמנטריים תקינים.

עדיין קיימות מגבלות לגבי סיעות האופוזיציה. סיעה בת ארבעה חברי כנסת רשאית להעלות בסך הכל ארבע הצעות לסדר-היום במשך כל מושב החורף של הכנסת. משתמשים גם באמצעים אחרים, שהייתי קורא להם אמצעים שירותיים, כדי למנוע העלאת נושאים לדיון, ועושים צעדים להצד את צעדי האופוזיציה. דוגמה לסליט לכך ראינו רק אתמול. סיעתנו, סיעת אגודת ישראל, הגישה הצעה לסדר-היום בקשר להחלטת הממשלה לרחות את הערר של אנשי רשות השידור. היו 10 או 12 חברי רשות השידור שהתנגדו להפעלת הטלוויזיה בשבת, בניגוד לדעת הממשלה. בינתיים שינתה הממשלה את דעתה בנושא זה. היא החליטה להפעיל את הטלוויזיה בשבת ודחתה את הערר של אנשי רשות השידור. זה עניינה של הממשלה. אבל זכותנו ותפקידנו למחות נגד זה ולהתריע נגד זה במסגרת הצעה לסדר-היום. שר המשפטים רצה להתחמק מעניין זה ופסק שעניין הפעלת הטלוויזיה הוא סוב-ידיעה. זה היה הנימוק הפורמלי של שר המשפטים. נימוק זה הוא חסד שחר וחסר כל בסיס משפטי. דבר אין לנו עם בית המשפט. בית המשפט הוציא צו זמני להפעיל את הטלוויזיה בשבת, וזאת לפי בקשתו של אורה. בית המשפט עצמו פנה לממשלה וביקש לשנות את דעתה. והנה החליטה הממשלה שינתה את דעתה ודחתה את הערר של אנשי רשות השידור. רצינו להעלות עניין זה לסדר-היום, כדי למחות נגד החלטת הממשלה. מה כאן סוב-ידיעה? אין לנו שום דבר עם בית המשפט אלא עם החלטת הממשלה. בית המשפט עצמו פנה לממשלה בעניין וכבר יש החלטת בית משפט להפעיל את הטלוויזיה בשבת, אם כי במסגרת צו זמני. והנה בא שר המשפטים בתחבולה שאין לה כל בסיס משפטי וטוען שזה סוב-ידיעה. אם יש רוב, מותר לעשות הכל.

מתפקידנו המתחייב מהשקפת עולמו של ציבור בוחרינו, למחות נגד הפעלת הטלוויזיה בשבת, ולא היתה מכובדת הזדקקותו של שר המשפטים לאותה תחלה.

באופן כללי ממיכים בשיטת ההגבלות. זה נמשך עוד מן הכנסת הקודמת. הגבלה אחת היא במספר ההצעות לסדר-היום, הגבלה שנייה היא בכך שלאופו-זיציה אין נציגות לא בוועדת החוץ והבטחון ולא בוועדת הכספים. זה בלתי הגיוני, זה בלתי פרלמנטרי. יש

שיהיו לה אותו זוהר ואותה הילה של ראשוניות, שהיו מנת חלקן של הכנסת הראשונה או אפילו השנייה והשלישית. מציאותה וקיומה של הכנסת נעשו כבר שיגרה. תבורך השיגרה הזאת, שהיא סימן מובהק לרצי- פות ולחוסן של קיומנו. אך אסור שהשיגרה תהפוך את הכנסת ל"סתם יום של חול".

אין להתעלם מן העובדה שבמעמדה של הכנסת בעיני הציבור חל בשנים האחרונות פחות מסויים. יש לכך מספר סיבות, שרובן ניתנות לשינוי בכיוון חיובי, ושינויין תלוי בעיקר בכנסת ובחברי הכנסת.

אזכיר אחדות מהן: א. קיומה של קואליציה ממ- שלתית רחבה, ממשלת ליכוד לאומי, גרם להקטנת כמותה ולצימצום משקלה של האופוזיציה בכנסת ועל- די כך ניטל מן הכנסת לא מעט מן המתת של דיוניה. תופעה זו, שהיא הכרח המציאות של המלחמה שאנו שרויים בה, דווקא היא אינה צריכה לגרוע מבטחה וממעמדה של הכנסת בעיני העם, ודאי שאינה צריכה להפחית מן הסמכות שבידה ומן האחריות המוטלת על חבריה.

ב. טוענים שהחבל של המשמעת הסיעתית מהדק יתר על המידה, ואינו מניח לחברי הכנסת חופש יזמה, שהיה עשוי להעשיר דיוני הכנסת ולהגביר בהם את המתת. לדעתי יש הפרזה ניכרת בטיעון הזה. משמעת סיעתית יכולה להטיל הגבלה על הצבעה, או על הגשת הצעה שונה מן העמדה המוצהרת של הסיעה. אך שום משמעת אינה מסוגלת להטיל הגבלה על גאום טוב או על תגובה קולעת כלשהי.

גם ערכם וחשיבותם של חברי הכנסת בעיני הציבור אינם נמדדים אלא באמת-מדה של כושר הביטוי, הידע המעודכן, הנוכחות והערנות שלהם ואומץ רוחם להיאבק בכבוד על דעותיהם.

ג. יש כבוד הסבורים שקר מתחיות ושרעוריות עשויות להגביר את ההתעניינות בכנסת ובדיוניה.

נכון שמתחיות או סערות רוחות הן תופעות פר- למנטריות לגיטימיות. במה דברים אמורים? - כאשר האווירה המתוחה, או סערות הרוחות, היא אמיתית, כנה ונובעת ממעמקי הרגש והרצון למלא את שליחות העם באמונה ובמסירות. אך סערות רוחות מלאכותיות, ראוותניות, שתכליתן עשיית רושם על קוראי העיתונים, צופי הטלוויזיה או מאזיני הרדיו, עלולה רק להפחית מכבדה של הכנסת ולגרום ליחס של זילזול בה. צריך להיות ברור, שההקפדה על מעמד הכבוד של הכנסת היא גשמת אפה, שכולה אומרת כבוד.

משום כך הצטערו רבים, ואני בתוכם, על אותן תקריות שפגעו בכבדה של הכנסת, שבבועות הראשונים של כהונתה. ורואה אני חובה להתריע על הנסיגות לפגוע בכבדה של יושב-ראש הכנסת, בין שהיתה כוונה לפגוע ובין שלא היתה כוונה כזו. בעבר היה, לצערנו, פגיעות אישיות בין חברי הכנסת לבין עצמם. אך תמיד הקפידו כולם בשמירה על כבוד היושב-ראש, שהרי הוא מסמל באישיותו ובתפקידו את כבוד הכנסת. גם מהות תפקידו אינה שלטונית ובעיקרה היא השגחה על סדרי עבודת הכנסת ושמירה על כבדה ועל כבוד חבריה.

אורי אבנדי (העולם הזה- כוח חדש):
זה תלוי, קודם כל, ביושב-ראש עצמו.

וברכתנו לנשיא היושב על כסא דוד בעיר דוד, בירת מלכות ישראל.

זכות גדולה עמדה למדינתו הצעירה שהנשיא העומד בראשה הוא לא רק איש נערץ, נשוא פנים ומורם מעם, אלא, כמוהו כקודמיו ששימשו בכהונה זו, הוא גם תלמיד חכם מובהק, איש תורה ומדע, מעורה במורשת ישראל ובקי במכמניה, אוהב את העם לשבטיו ופלוגותיו, והעם אוהב אותו. הוא נמנה על בני היכלא דכסיפין, ספוג חזונו ותקוותיו של עמנו ואחד המייחדים שבין נושאי דגל המאבק לפדות ולגאולה בדור הזה.

ר' זלמן שזר, רב ההגות ובהיר המחשבה, אמן הניסוח, הניתוח הביטוי העז והמרטיט, נאומי ומאמריו הציטו בלבבות אש של תקווה, אמונה ורצון גדול לעשייה. מנהיג ומורה, שהעמיד תלמידים הרבה, לאחדות לאומית, לציונות עובדת ומגשימה, למדינאות נועזת וגאה, לאהבת ישראל ולאהבת הבריות. סופר ומשורר, חוקר תולדות ישראל, גילה בהם פנים חדשות לכבוד ולתפארת. בספריו "כוכבי בוקר" ו"אור אישים" הקרין מתחם נשמתו והאיר בנדיבות רוחו דמויותיהם של אישי דוד, אנשי מעשה ומחשבה, אנשי מופת וחזון, שאלמלא כן אפשר שהיו נשכחים.

נשיאנו הנערץ זכה לדאות עולמו בחייו ונתקיים בו "הזורעים בדמעה ברניה יקצורו", שכן בימי כהונתו חוברת ירושלים, נתרבה ארץ ישראל, וברכה יד ישראל על אויבי.

השנה חוגג נשיאנו מלאת לו שמונים שנה. ברכת העם ואיחוליו נישאים אליו מכל עברים, בארץ ובתפוצות הגולה, שיאריך ימים בבריות גופא ונהורא מעליא ועוד שנים רבות ינוב בשיבה מכל שפע הטוב והחכמה והאצילות שהוא מתחנן בהם. ויהי רצון שיוכה הוא ואנחנו אתו, שעוד בימי כהונתו תשבות חרב המלחמה ויכון שלום בארצנו ומסביבנו.

ומן הנשיא אל הכנסת. גאוותנו על כך שבין המדינות, שקמו בעשרים השנים האחרונות, מדינת ישראל היא כמעט היחידה המקיימת משטר של דמו- קרטיה אמיתית, כמתקונות שבמדינות הדמוקרטיות הוו- תיקות - על אף סערות המלחמה, שהיא סבוכה בה. ביטוי מובהק למשטרנו הדמוקרטי הוא עריכת בחירות במועצו וקיומה של הכנסת כבית-מחוקקים וכבמה נישאה ותפשית לביקורת, לשיקול דעת ולביטוי רצון העם והלכי רוחו.

אולם לא די בקיומה של הכנסת כמציאות שיגרתית. הכנסת צריכה לנמנך למרכז ההעניינות ותודעתו הדמוקרטית של הציבור, בעלת מעמד של סמכות ורוממות בעיניו. ולא רק הציבור במובנו העממי של המושג הזה, אלא גם הציבור הנמנה על הרשות השופטת ועל הרשות המבצעת צריך לשוות לנגד עיניו את הכנסת ולשמור על מעמד הכבוד והכורה שלה, כבית-הנבחרים וכבית-המחוקקים, שממנו שואבים ה- ממשל והמשפט את סמכותם.

הכנסת השביעית היא עדיין בראשית צעדיה. היא גם ותברכה בהרבה חברים וצעירים. האתגר שלפנינו הוא, כיצד לעצב את דמותה של הכנסת השביעית ככנסת טובה, פעילה ויעילה, שתגסה וגם תצליח לתקן מגמים שנדבקו בכנסות הקודמות.

שום אדם אינו יכול לצפות מן הכנסת השביעית

של דבר לקיים דיון או, למשל, הזכות שאינה ברורה, של המציע לחזור ולהשיב על הצעת השר; (4) המוקדם והמאוחר בהצבעה על אחת משלוש האפשרויות המת- ייחסות להצעה לסדר-היום. כל אלה וכיוצא בהם הם דברים שצריך לבדוק אותם ולהכניס בהם תקינים בצורה שתניח את דעתם של המציע, המשיב והכנסת.

דוגמה שלישית - סדרי הדיון בתקציב. בשבוע שעבר, ובשבוע שקדם לו, קיימנו דיון ממושך על נאום התקציב של שר האוצר. זהו דיון חד-שנתי בקריאה ראשונה על תקציב המדינה לשנת הכספים הבאה ועל בעיות המשק, הכלכלה והמסוי. בדיון נאמרו דברים חשובים, בדרגות שונות של חשיבות, אבל ספק אם היה הד לדברים בציבור הרחב, וחוששני לומר - אפילו במליאת הכנסת עצמה. ובין שמורים בכך בפה מלא ובין שלא מודים, לא עם הנמוע שכל אחד מן הנואמים בדיון ההוא שאל את עצמו: למה אני עמל?

והנה עכשיו אגהנו באים לדון על תקציב ההוצאות. אך הדיון הזה הוא כבר בגדר קריאה שנייה ושלישית ולא נותר לכנסת למעשה אלא להצביע בעד הצעת הרוב, או בעד הסתייגות אופוזיציונית זו או אחרת. ואילו כאשר מופיע הדיון על פעולות המשרדים, הוא מתנהל במנותק מן התקציב שלהם ונשאר בגדר שיחה נאה לתשומת-לב השומעים.

דוגמה רביעית היא שאלת המסקנות שוועדות הכנסת מסיקות מדיון בנושא שהועבר אליהן על-ידי המליאה או מדיון בנושא שהוועדה יזמה בעצמה. מה משקלן של מסקנות אלה? את מי הן מחייבות? האם הן בגדר המלצות בלבד, שהרשות המבצעת רשאית לפעול או לא לפעול על-פיהן? ושמה מן הראוי לסווג את המסקנות, שסוג אחד תהיה עליו גושפנקה של החלטת הכנסת וסוג אחד יישאר בגדר המלצה של הוועדה.

אלו הן רק דוגמאות מן הדברים שמן הראוי להזדקק לטיפול בהם ולחדש בהם חידושים מתאימים, במטרה להפיח יותר רוח חיים ויותר טעם ומשמעות בעבודת הכנסת.

הי"ד י. נבון:

רשות הדיבור לחברי-הכנסת קלינגהופר, ואחריו - לחברי-הכנסת רפאל.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. יורשה לי, ברא-שית דברי על תקציב הכנסת ותקציב נשיא המדינה ולשכתה, לשגר מעל במה זו, מטעם סיעתי, את מייטב הברכות לנשיא המדינה על הישגיו רבי החשיבות במילוי תפקידו הרם ועל הדרך המכובדת והמרשימה בה הוא משרת את העם והמדינה בכהונתו הנעלה. בשנה החו-לפת, אחרי הבחירות לכנסת השביעית, הפעיל הנשיא את יזמתו החוקית להקמת ממשלה חדשה, היא ממשלת הליכוד הלאומי במהדרתה הנוכחית. ההתייעצויות שקיים לשם כך עם נציגי הסיעות בכנסת ביטאו במיוחד את שאיפתו לגישה על-מפלגתית, כשנגד עיניו רק טובת הכלל והדאגה העמוקה לכינון הנהגה לאומית רחבה אשר תייצג את ההשקפות והאינטרסים של כל חלקי העם.

ראוי לציין, שמלבד התפקידים הסטטוטוריים שממלא הנשיא, ושחלקו בהליכים הקמת ממשלה חדשה

ישראל ישעיהו-שרעבי (המערך, עבודה-מפ"ם):
אל תפריע לי.

לפיכך שמירה על כבודו של יושב-ראש הכנסת היא למעשה שמירה על מעמד הכבוד של הבית כולו. זהו ועוד נושא שמגסינוי המר למדתי להתייחס אליו בהזירות מרבית; אני מתכוון ליחסם של כלי התקשורת - העיתונות, הרדיו והטלוויזיה - אל הכנסת, אל דיוניה ואל חבריה. אין שום ספק שאמצעי התקשורת משפיעים על יחסו של הציבור אל הכנסת, הן לחיוב והן לשלילה, יותר משהכנסת עצמה מסוגלת להשפיע. נראה לי שהדיוחים ב"קול ישראל" מן הכנסת ועל הכנסת הם מניחים את הדעת; הטלוויזיה עדיין בתדרוגל ויש צורך למצוא צורה וגישה שתציג את הכנסת על מסך-הקסם בצורה הוגנת ומאוזנת.

ואשר לעתונות - יש עתונים המדווחים על הכנסת דיווח מגוון ומעניין, גם כשהוא בחלקו ביקורתי. אך יש עתונים שהדיווח בהם פשוט משעמם. טבעי הדבר שאדם הקורא דיווח כזה, נראית לו הכנסת באספקלריה משעממת. אמנם הדבר תלוי בכושר ההתרשמות וההבעה של הכתב, אך לא מן הנמנע שגם מציאותו או היעדרו של יחס פיזמי חם בלבו של הכתב אל הכנסת, כמקדש הדמוקרטיה הישראלית, ואל חבריה כנבחרי העם - משפיע בהחלט על טיב הדיווח מן הכנסת.

ואחרון-אחרון חשוב: המצב המיוחד של הכנסת הזאת, ככנסת של ליכוד לאומי, מצדיק, כפי הנראה, אי-אילו שינויים, תקינים והתאמות בדפוסי הנוהלים והנהגים של דיוני הכנסת וועדותיה, כדי שעבודתן תעמוד על רמה המניחה את הדעת יותר.

יושב-ראש הכנסת לסוגיו, יחד עם ועדת הכנסת, נותנים דעתם על כך; אני מקווה שבחודשים הקרובים יתגבשו הצעות בכיוון זה ויונחו לפני חברי הכנסת לשם עיון הדיון.

כדוגמה אזכיר את עניין השאילתות. זהו אמצעי פרלמנטרי חשוב כשלעצמו, אך לכל הדעות איבד בזמן האחרון את טעמו ואת ערכו. יש אומרים - בגלל ההפרזה במספר השאילתות המוגשות ויש אומרים - בגלל תכנון של השאילתות, שלפעמים הוא בגדר בקשת אינפורמציה שאינה מעניינת אלא את השואל, ולפעמים מבוסס התוכן על אינפורמציה שאינה בדוקה כל צרכה. גם האיחור במתן התשובות לשאילתות וכן אריכותן של השאילתות והתשובות גורעים מחשיבותן ומפחיתים את תשומת-הלב אליהן. אין לוותר על האמצעי הפרלמנטרי הזה, שאין לו תחליף, אך עלינו למצוא דרך שתפיה בו רוח חיים ותעלה מחדש את חשיבותו ואת התועלת האיבורית והפרלמנטרית שיש להפיק ממנו.

דוגמה שנייה - עניין הצעות לסדר-היום: (1) עדיין אין לנו הגדרה מדויקת מהי הצעה דחופה לסדר-היום, והגיע הזמן לקבוע אותה בתקנון; (2) קורה לעתים קרובות, שאותה הצעה עצמה לסדר-היום מוגשת על-ידי חברים מסיעות אחדות או אפילו מכל הסיעות; כל אחד מן המציעים נואם לביסוס הצעתו, גם כשכולם יודעים שהשר הנוגע בדבר יציע לקיים דיון בכנסת. אולם לאחר שורת נאומים כזו ניטל טעמו של הצורך בקיום הדיון והתוצאה היא שהסעיף עומד אחר-כך בסדר-היום זמן רב בלי שמישהו יהיה מעוניין בהפעלתו; נוהל הדיון וההצבעות בהצעות לסדר-היום, כגון אריכות התשובה של השר, ביחוד כשהוא מציע בסופו

של האופוזיציה. אין זה עניינו להכתיב לה, לאופוזיציה, את דרכה וסגנונה. על כך ישפוט אותה הבוחר, ממש כשם שישפוט אותנו על ארחותינו ומעשינו. חופש המ"כאכה האופוזיציונית דבר חיוני הוא לשמירתה והבטחת שיומה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית, ומי שבמקום לטפח את החופש הזה ולעודדו מבקש לדכא אותו ולהגבילו פוגע פגיעה חמורה מאוד במשטר הדמוקרטי ועשוי לסייע לאלה המעוניינים להכשיר את הקרקע לחיסול הדמוקרטיה ולהחלפתה במשטר רודני.

אם ייחדתי עד עתה את הדיבור לבעיות האופוזיציה בכנסת, יודשה לי לומר, אדוני היושב-ראש, בסוף דברי גם מלים אחדות על מלאכתם הפרלמנטרית של חברי הכנסת הנמנים עם הסיעות המיוצגות בממשלה. סבורני כי יהיה זה בעוכרי דמותה של הכנסת אם הם יראו את תפקידם העיקרי בתמיכה עיוורת בכל מה שרוצה הממשלה, ואם יניחו לנטיות קונפורמיסטיות להשתלט עליהם יתר על המידה. גם להם הזכות הטבעית להשמיע מדי פעם ביקורת מעל במת הכנסת. המרות הסיעתית והמשמעת הקוליציונית חשובות הן. הן באות להבטיח את יציבות הממשל ולמנוע אנדרלמוסיה בעבודתה של הכנסת. אבל אם כובד המשקל מועבר יותר ויותר מן הכנסת אל הסיעות ואל הנהלת הקואליציה, הרי כרוכה בכך סכנה לא מבוטלת של התרוקנות הולכת וגדלה של הכנסת מיסודותיה החיוניים, במיוחד כשאנו מצויים בניידן ממשלת הליכוד הלאומי, וכמעט כל מרכיבי הכנסת מצדדים במדיניות הממשלתית ונותנים לה את גיבוייה. אנו חייבים לתת את דעתנו על סכנה זו ולשקול היטב שמא אחת הדרכים למניעתה היא ריכוך מסוים של הצטיינות לקולן של הסיעות ומתן אפשרויות רחבות יותר של התבטאות חפשיה במסגרת הסולידריות הקואליציונית. דומים שאם הגורמים הנוגעים בדבר יחליטו לכונן את צעדיהם בשני כיוונים אלה תצמח מכך ברכה רבה, קרנה של הכנסת תעלה ויוקרתה תגבר בעיני הציבור.

הי"ד י. נבון :

רשות הייבור לחברי הכנסת רפאל, ואחריו — לחברי הכנסת בן-פורת.

יצחק רפאל (ממד"ל) :

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אנו חייבים תודה לנשיא המדינה הנערץ על שהוא מקיים באופן מתמיד ובצורה הרמונית תורה וגדולה במקום אחד. בית הנשיא משמש לא רק בית הסמכות הממלכתית המוכרת העליונה, הוא משמש גם בית ועד לחכמים, מקום מפגש קבוע לבני תורה ולנאשי ספר, למחברים וסופרים, לאמנים ולאיש רוח ומהווה מקור להשראה והרגשה טובה.

אהבת העם ללא סייג נתונה לנשיא, הממוג בקרבו את כל הסגולות הטובות שנתברכו בהן מנהיגי העם הגדולים שבכל הדורות. ברכתנו מלווה אותו לאריכות ימים תוך בריאות טובה.

הכנסת היא במהותה בית מאופי אחר. לכאן נשלחו על-ידי העם בציון לברך, להתווכח, להתדיין, וככל שגדלים בניינו הוויכוחים ומעמיקים חילוקי-הדעות לעניינים ולש-מם, הרינו מטיבים לברך לעצמנו את הנושאים שבהם עלינו להחליט ולהכריע, ייתכן שתקייים תפילתנו ולכנסת הזאת נועדו ימי הכרעה גורליים, הרחק מעבר לבעיות הגדולות, שמרוב טיפול בהן נעשו שיגרה בעינינו.

הוא רק אחד מהם, עושה הנשיא את ביתו למקום מפגש של אנשי רוח העוסקים בתחומי החינוך, הספר, רוח, המדע והמחקר. הוא מתעניין התעניינות פעילה בכל הנוגע לחיי העם בארץ ובתפוצות. ברצונו את זלמן שזר השנה לרגל הגיעו לגבורות ואנו חוזרים ומאחלים לו שיעמוד לו עוד שנים ברוב הכוח להקדיש ממאמציו המבורכים לקידום של ענייני המדינה ושל כלל אזרחיה.

בעברי עתה לנושא השני העומד לדיון, הוא הכנסת, אתייחס אליו ברוב ביקורתית. הלא חובתנו היא לערוך מדי פעם בדיק בית. הבה נשאל את עצמנו היכן עומד כיום הפרלמנטריסם הישראלי, כיצד פועל בית הנבחרים שלנו, לאן פניו מועדות ומה הלחצים שיש ללמוד מן העבר.

אין זה סוד, כי ממשל הליכוד הלאומי הנמצא כעת בשנתו השלישית הטביע את חותמו על העבודה בכנסת וחולל תמורה בחיינו הפרלמנטריים. פרלמנט הנאמן ליעודו והרוצה להיות קשור קשר אימין עם העם שבהל בו ועם דעת הקהל צריך שיקיים את דיוניו באווירה של דיאלקטיקה פרלמנטרית, דיאלקטיקה רעננה ותוססת, והדבר ייתכן רק אם קיימת אופוזיציה המסוגלת למלא, בהליכי דיאלקטיקה אלה, את תפקיד היריב הרציני, ועד כמה שאפשר — החוק, מול הסיעות המיוצגות בממשלה. הכנסת קשה לה עד מאוד, בתנאים הנוכחיים של ליכוד לאומי, לבצע את משימותיה באותו מתח מתמיד הדרוש להצלחתן, הוא המתח בין הממשלה והאופוזיציה. הבסיס הרחב של ממשלת הליכוד הלאומי בכנסת צימצם את היקפה של האופוזיציה במידה כזאת, שלא יהיה זה הוגן לצפות ממנה — מן האופוזיציה — שתהיה פרטנדו לזו חוק כנגד סיעות הרוב בפרוצס הדיאלקטי של דו-השיח הפרלמנטרי המתנהל בין היסודות הפרלמנטריים והאופוזיציוניים. ומה גם כשהאופוזיציה איננה מחנה פוליטי אחיד, אלא מפוצלת למספר סיעות, המרוחקות בהשפכותיהן אלו מאלו כרחוק מזרח ממערב.

אדוני היושב-ראש, הוגה המדע הבריטי הגדול סר אייבור ג'ינגס (Ivor Jennings) כותב בספרו Cabinet Government (בעמ' 439) :

"It is not untrue to say that the most important part of Parliament is the Opposition in the House of Commons. The function of Parliament is not to govern but to criticise... The Government governs and the Opposition criticises. Failure to understand this simple principle is one of the causes of the failure of so many of the progeny of the Mother of Parliaments and of the supersession of parliamentary government by dictatorships."

הבה נעריך אל נכון דעתו של ג'ינגס ונאמץ אותה לעצמנו. הפונקציה של הפרלמנט איננה למשול אלא לבקר; והביקורת היא, בעיקר, תפקידה של האופוזיציה. המסקנה המתבקשת מהשקפה זו היא, שעל הכנסת לאפשר לסיעות אופוזיציוניות למלא את תפקידן כראוי. העובדה שחברי כנסת אופוזיציוניים מביעים לפעמים דעות, שאנו מתנגדים להן בתוקף ושיש בהן כדי להרוגינו, אינה סיבה מספקת כדי להגביל את חופש פעולתם הפרלמנטרית. לא תהיה זאת מטרה לגיטימית של הרוב לדאוג לנוחיותו הוא בעבודתו בכנסת ולהציר את צעדיה

דרות בכפיפה אחת אצל רובם המכריע של חברי הכנסת, אך משקלה של כל אחת מהן שונה תכלית השינוי מחבר לחבר. אם אתייחס לבעל התפישה הכוללת, הממלא ייעוד, הריני מגיע למסקנה מאכזבת מאד, שמדידה של הכנסת הם הרבה יותר מצומצמים משנראה לעין.

השפעתו של חבר הכנסת היא זלה ביותר. אמת הדבר: הממשלה זקוקה לכאורה לכנסת ברוב פעולותיה, אך האם היא סובלת מכך? המפלגות המרכיבות את הממשלה דאגו, בזמן הדרכת הרשימות לכנסת, שלשרים תהיה תמיכה אוטומטית בקרב סיעותיהם. המושג של איזון בין הכנסת לבין הממשלה אינו קיים כלל וכלל. האימנם הממשלה היא הרשות המבצעת ורק הרשות המבצעת, או שהיא גם היוזמת, ורצונה נעשה תמיד בקלות יחסית לחוקים? אם יצליח חבר הכנסת להעלות הצעה לסדר-היום או הצעת חוק פרטית, הרי זה רק הדרות למיבות לבו של השר. ההגבלה הזאת אמורה, כמובן, רק לגבי חברי הכנסת הנמנים עם הקואליציה. הנמנים עם האופוזיציה יש להם כיום חופש גדול יותר.

משה ברעם (המערך, עבודה-מפ"ם):
כדי להציע חוק זקוק השר להחלטת הממשלה.

מרדכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
כשהוא זקוק להחלטת הממשלה הוא כבר מסתדר. אני מדבר על הקשר בין הכנסת לבין הממשלה.

כדי למלא את תפקידו כהלכה, זקוק חבר הכנסת לייצוג ולשירות מקצועי, אך זה חסר, ובוועדות אתה עומד מול סוללת הייעצים של הממשלה ובעל כרחך אתה מקבל את רוב המידע שהם מגישים לוועדות. אין לך שום אפשרות של עימות מידע מול מידע.

לא פעם מופיעה הכנסת כמטרד בעיני שרים מסויים-מים, וינציגים וראשי הלשכות. הפירסום המוקדם שחלק מהשרים נוהג לפרסם לפני שהוא מופיע בכנסת ומוסר את הודעתו, הוא, לדעתי, זלזול בכנסת. השר דואג, דרך דוברו ודרך לשכתו, שהיברים שהוא עומד למסור בכנסת יופיעו כבר בעתוננים. את המנהג הפסול הזה חייבים הש-רים לבטל. לא קיימת תחושה שהממשלה חייבת להחזיר לשריה ועובדיה כי תשומת לב לכנסת ולדיוניה, לחבר הכנסת ולמשאלותיו הציבוריות - אני מדגיש "ציבני ריות" - היא חלק מתפקידה של הממשלה ומנגונה. באמרי זאת אינני מתעלם מההכבדה המוגזמת של השאילחות, שלדעתי עובר מספרן את הטעם הטוב, ואם לא תצומצמונה, לא צריכים חברי הכנסת להתלונן אם יהיה צורך להנהיג קיצוב במספר השאילחות שחבר הכנסת רשאי להגיש.

חבר הכנסת טורח ומכין הצעה לסדר-היום. לאחר שהוא חוקר, מראיין ומעלה את הנושא הוא זוכה להעברה לדיון בוועדה. הוועדה דנה בעניין במשך ישיבות רבות ומחליטה על המלצות, אך את מי זה מעניין? מי מתרגש מהמלצות ולעדה? כדוגמה אני מזכיר שכאשר דובר על כך שנושא מסויים עלה על סדר-היום והוא יועבר לוועדה, אמר אחד מראשי לשכתו של שר מסויים: אז מה? - זו דעתו על הוועדה ועל ההמלצות. זו האווירה הקיימת לגבי ועדה, דיוניה והמלצותיה.

לפני כשנתיים וחצי הגשתי הצעת תיקון לתקנון הכנסת המחייבת שר להופיע לפני הוועדה ארבעה חודשים אחרי שזו קיבלה המלצות בנושא מסויים ולדווח לה על

ליוויכו פרלמנטרי יש גבולות של איסור והיתר. יש סייגים בחוקה ובתקנון. הייתי מייעץ לחברי-הכנסת - לכולנו, ללא יוצא מן הכלל - לוותר על הצורך להודק להם. נשים גבול לעצמנו. נקבע סייג עצמי לצורת הדי-בור. נלמד לכבד יותר זה את זה וגדע לשמוע בסובלנות ותוך אוויר-רוח לדעות יריב, להשקפות מתנגד. יאזין האחד לדברי זולתו, ולשמוע פירושו גם להבין. יהא זה לכבוד עצמנו, לכבוד הבית הרם הזה, שכולנו רוצים ביקרו, לטובת האזרח וחינוכו.

אני משבח מאמצי של יושב-ראש הכנסת, העושה למעשה צעדי הראשונים ככהונתו החדשה, להעלות רמת הדיונים בכנסת ולהקלת מילוי התפקיד של החברים במליאה ובוועדות. הצעתו להעמיד לרשותנו חבר מומחים ויועצים ראוייה לשבח. אני מעודד נסיונו לקיים מוסד בלתי-רשמי של ראשי הסיעות להתייעצויות בשאלות בלתי-רגילות העולות על הפרק. מוסד זה מסוגל לתרום לטוהר האווירה הציבורית ולקירוב הלבבות.

יושב-ראש הכנסת כמדינאי נופס נכונה את תפקידה של הכנסת במערכת המדינית. ביקורים הדדיים יזומים של משלחות פרלמנטריות בכוחם לתרום רבות במערכת ההסברה הפוליטית. יש כאן פוטנציאל רב, שמשום-מה לא ידעו עתה לנצל במידה הראויה. אני ממליץ על דוחב לב ורוחב הבונה בפעולה זו בהרכב המשלחות וב-ניצול מירבי של הכוחות המסוגלים לכך, ללא דיקדוקים סיעתיים מיוחדים.

הכנסת יכולה להעסיק את חברי הכנסת ולנצל כל כוחם לעבודתה ולשירות האזרח, אולם היא צריכה גם לאפשר לחבריה את מלוא פרנסתם מתקציבה, לבל יזדקקו לעבודות מנוסות צדדיות. לדעת יש דווקא בתחום זה לא מעט צביעות, ומן הראוי להשתחרר ממנה. חברי הכנסת, באחרונה עלתה על הפרק שאלת הפ-עלתה של הטלוויזיה דרך קבע בכנסת. ההפעלה המקורית, ללא הסדר מוסמך, ודאי שאיננה רצויה. טובה הימנה ההפעלה הסדירה לשם דיווח קבוע - ואני ממליץ עליה מאוד - , אולם יחד עם זאת עלי להעיר כי הכנסת תצטרך להתנות הסכמתה בקביעת כללים קבועים שימונעו עיוותים וחד-צדדיות.

לבסוף עוד אעיר - כעבור עשרים שנות הכנסת עדיין טעון תקנונה בדק יסודי. נטיל על ועדת הכנסת לעסוק בכך בקצב מזורז יותר. הנסיון שנצטבר הבשיל אפשרות להכין תקנון שלם ומושלם.

היו"ר י. נבון:

רשות היבור לחברי-הכנסת בן-פורת, ואחריו לחבר-הכנסת האוזנר.

מרדכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. את דברי בעניין תקציב הכנסת אמקד בשני מישורים: (א) מי הוא חבר הכנסת; (ב) הכנסת והממשלה.

קיים ניגוד תמוה ובלתי-מונח בין הסטוטט הידוע בציבור של חבר הכנסת, בין המאבקים הקשים ערב הבח-רות להיכלל הרשימות השונות, לבין החיים האפורים היום-יומיים של חבר הכנסת במרוצת הכהונה. קיים ניגוד בין התפישה שהברות בכנסת כשלעצמה היא משאת-נפש לבין התפישה שהכנסת היא אמצעי להגשמת רעיונות וחקיקת חוקים שיביאו לידי תמורה רצויה. שתי התפישות

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
לא כל-כך מיוצגת.

משה ברעם (המערך, עבודה-מפ"ם):
אני שומע אותך; אז היא מיוצגת.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
בסדר. אבל למה נאלצתי לומר את הדברים כאן
בכנסת? למה הייתי צריך לומר זאת פה?

תשאלו אותי: אם המצב יימשך כך - האם צריך
להתייחס מהכנסת? אני אומר: לא; חס וחלילה. באמת,
לפעמים מתנגעים לתקופה ההיא של האופוזיציה. אבל
יש שינוי בחיים. יש גיוון - פעם כך ופעם כך.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):
הנשואים רוצים להיות רווקים, והרווקים רוצים
להיות נשואים.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
יש שינוי. אם נתעלם - ואני מתעלם - מאותו
הנימוק הדל שמופיע בתלוש המשכורת, וכן מן הנימוק
הדל שזה מצינו בתור חבר כנסת, הרי לדעתי בידי
היושב-ראש והסגנים, בידי יושב-ראש הוועדות, בידי
יושב-ראש הקואליציה, המפתח להעלאת רמתה של
הכנסת, על-ידי עימות והתייצבות תוך עצמאות מול
הממשלה, מול ראש הממשלה ומול השרים. שר שאינו
יכול לענות על הצעה לסדר-היום שנקבעה לשעה
מסוימת, אינו יכול לבוא - יקום חבר הכנסת ויגיש
את ההצעה בלי נוכחות השר. אין זה אסון אם הצעת
חוק תעבור נגד דעתו של השר, נגד דעתו של הממשלה.

משה ברעם (המערך, עבודה-מפ"ם):
אני, כיושב-ראש הקואליציה, מסכים אתך.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
מסכים - מצויין. צריך למצוא לזה ביטוי.

צריך להתעלם מן התפישה האומרת שיקרת הממ-
שלה קשורה בכך שהיא צריכה תמיד לנצח בהצבעה.
צריך לתת חופש לחברי הכנסת. הצעה של הממשלה
יכולה ליפול פעם-פעמיים. המשרד שלצו אינו מזהה
הפלת הממשלה בהצבעה זו או אחרת עם הצבעת אי-
אמון.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):
ניתנת לך היום ההזדמנות הזאת.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
תן לי לקבוע מתי תהיה לי ההזדמנות, לא אתה
תקבע.

הי"ד י. נבון:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת גרעון האוזנר, ואחריו
לחבר-הכנסת מאיר אביזווהר.

גרעון האוזנר (המפלגה הליברלית העצמאית):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. מוסד הנשיאות
בישראל הולך ומקבל צביון של קבע. נוצרת מסגרת
לכהונה זו, ונקבעים דפוסים של הלכי נשיא. הנשיא
השלישי הוסיף גוון משלו להעלאת משרה רמה זו לדרגה
עליונה, הראויה למדינה כישראל. בבית הנשיא נושב
אוויר-פסגות של תרבות, הממוזג בפשטות הליכות, ברוחב

הפעולה שנקט בעקבות ההמלצות. התקון טרם אושר,
ואני מקווה שיאושר שאם לא כן - כלום יש טעם
בהגשת הצעות לסדר-היום?

רבותי, אינני מתעלם מן הצד התיאורטי; אינני סבור
שהכנסת צריכה לתת הוראות לממשלה; בשום פנים
ואופן לא. הממשלה מבצעת, חייבת לעשות פעולתה, וה-
כנסת תבקד את הפעולות, תעריך ותמליץ את אשר
תרצה להעריך ולהמליץ. ובמידה והממשלה מתעקשת
על אי-עשייה - יכולה הכנסת להעביר הצעת חוק, וזו
הופכת חוק, והממשלה חייבת להתחשב בחוק ולפעול
על-פיו. אבל איוון בין הכנסת והממשלה - את זה יש
לדרוש.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
בוה הכנסת אשמה, לא הממשלה.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
במחקרם של שבח וייס ואברהם בריכטה בנושא
"זימת החקיקה הפרטית בכנסת" ("האומה", מס' 29)
מצינים את צימום התחיקה הפרטית בכל הפרלמנטים,
אך למרות זאת - בפרלמנט הבריטי נתקבלו בין השנים
1948 ו-1954 - 49 חוקים מתוך 405, שהם 12% בצר-
פת, בשנה אחת, 1962, נתקבלו 7 חוקים מתוך 53, שהם
13%. באיטליה בשנת 1962 נתקבלו 13 הצעות חוק מתוך
93, שהן 13%. ובישראל - בשש הכנסות נתקבלו 71
מתוך 694, שגם הן כ-10%.

משה ורטמן (המערך, עבודה-מפ"ם):
כמה זמן קיים הפרלמנט הבריטי?

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
מה זה שייך? אני מדבר על תקופה מסוימת. כאן
דיברתי על שש כנסות, ואשר לפרלמנט שם מדובר על
שש שנים.

החוקרים מצינים מספר סיבות לכך, והסיבה הח-
שובה ביותר שיש לה מהלכים בחיינו הציבוריים היא,
דעתם, "כפיפותם המוגזמת של הנבחרים למשמעת
המפלגתית ולהשפעתן של קבוצות אינטרסים שמוחוץ
לכנסת". ואני הוסיף משלי: פזילתם של חברי כנסת
לפסק-דין של ועדות המינויים ולא לציבור הבוחרים
באזורי בחירה - כי אין אורים כאלה. התקוממותם של
חברי כנסת בשיטת הבחירות הקיימת לא תיתכן.

אינני נגד משמעת מפלגתית, רבותי. אני נגד צייתנות
לסיעה. אינני מאושר מהתופעה של כפיית ההצבעה
בשאלה "מיהו יהודי" (חוק השבות. שום ערדה משערות
הממשלה לא היתה נופלת אילו היתה מתקבלת הצעה
זו ברוב רגיל ולא ברוב דורסני של 69.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
שהוא עצמו מוטל בספק.

מדרכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
הוא לא מוטל בספק; זהו רוב. זהו בכל זאת רוב -
רוב גדול.

אני בעד זה. כשהממשלה מורכבת מקואליציה של
102 חברי כנסת, ולעומתה אופוזיציה כמו שאנו מכירים
אותה - אין כנסת כזאת יכולה למלא את תפקידה.
אופוזיציה כזאת, כעין-אופוזיציה, סמי-אופוזיציה -
חייבת להיות מיוצגת בתוך ה-102.

משה ברעם (המערך, עבודה-מפ"ם):
היא מיוצגת, מה אתה רוצה?

מספיקים כדי להצדיק תשובה בעל-פה במליאת הבית. לעומת זאת ישנן שאילתות דחופות, שדחיפותן מצדיקה תשובה מיידית, לפעמים תוך עשרים-וארבע או ארבעים-ושמונה שעות, ובצדן האפשרות לשאלות נוספות, ברשותן של יושב-ראש הישיבה - לא רק לגבי שאלה נוספת אחת, אלא להבהרת סוגיה המתעוררת עקב השאלתה והתשובה, ובפרט לגבי שאילתה דחופה, כל עוד יושב-ראש הישיבה חושב שהדבר סביר.

אנו זקוקים לבדק-בית בעניין השאלתות; השיגרה תהיה בעוכרינו. אני חושב שמכיוון שהמוסד הזה מתרוקן לאט לאט מתכונן המיועד, הרי חשוב שניתן את הדעת עליו, כי הוא משמש פורקן חשוב לדאגה ציבורית ול-מילוי חובה של חבר הכנסת.

היזמה שנקט היושב-ראש החדש להעלאת רמתה של הכנסת על-ידי צעדים בלתי-רשמיים ראוי לעידוד רב; גם עיצוב דמותה של הכנסת בעיני הציבור, שיושב-ראש הכנסת גותן עליה את הדעת, הוא נושא שראוי כי כולנו נטה לו שכם.

לגבי עבודת הוועדות - בלי לגלות סודות מחדרה של ועדת החוץ והבטחון, הייתי רוצה לומר כי היושב-ראש החדש של הוועדה קבע סדרים להופעת קבע של הגורמים אשר יש לוועדה זו מגע אתם, אחת לכמה זמן, באופן שהוועדה יודעת מראש שתוך פרק זמן מסוים היא תשמע את ראש הממשלה, וכן שר פלוני או גורם אחד הקשור בעבודתה. אם כי עדיין קצר הזמן מלהסיק מסקנות, הייתי אומר שזהו נסיון מעניין לוועדות אחרות, לעשות גם קטע זה מעבודתן קבע ולשמוע דרך קבע דינים וחשבונות מאת הגורמים הקשורים בעבודת הוועדות.

ובסופו של דבר, וככלות הכול, רמתה של הכנסת, יעילות עבודתה ואפשרות מילוי שליחותה תלויות בגו, בחברי הכנסת, בראש וראשונה.

היו"ר י. נבון:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת מאיר אביזוהר, ואחריו לחבר-הכנסת אמיל חביבי.

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

אדוני היושב-ראש, אנו צרף את ברכותינו, הערכו-תינו והוקרתנו לנשיא המדינה זלמן שזר ולפעלו. אין-לנו הסתייגויות לתקציב משרדו.

רבותי, חברי הכנסת, אני מסתכן בדבר שלא ייעשה כמעט: בדיון על תקציב הכנסת מבקש אני לדבר גם על תקציב הכנסת; ואני מתנצל, אדוני היושב-ראש, שאני מדבר על הנושא.

יש דרך אחת בלבד לקיים חסכון בהוצאות ציבור במצב של ריבוי פעולות כמו שלנו, והיא - לשים מחסור מים, אפילו מלאכותיים, כדי למנוע גידול של הוצאות ציבור. הרי מן המפורסמות הוא שכל מנגנון גדל והופח מכוח עצמו. רק אתמול שמענו את דברי שר האוצר, שדרש לא רק לשים קץ להעלאת רמת החיים, אלא גם הביא בחשבון אפשרות שתוך כדי השנה הזאת תיקרא הכנסת על-ידי הממשלה לתבוע מן העם הורדה ניכרת של רמת החיים. הבה, חברי הכנסת, נזחיל מן הבית הזה עצמו ונקרא לעצמנו, לבית המחוקקים, לנהל את השנה הזאת על רמת ההוצאה של השנה הקודמת, ולא יותר. כלומר, הבה נקצץ את תקציבנו ב-140 אלף ל"ב. 140

דעת ובאהבת הבריות. יחד עם זה, נוכחנו בכל הזדמנות ובכל מפגש כי הנשיא מעורב עם הבריות, בקי בכל פינות החוץ, וכי דאגותיו הן דאגות הציבור והמדינה. בהזדמנות זו נשלח איפוא לנשיא זלמן שזר רגשי הוקרה עמוקים וכנים, המפעמים בלבה של הכנסת ובלבו של העם כולו, נאחל לו אריכות ימים, בריאות טובה, ונברכו כי בימיו ובימינו תשכון המדינה לבטח והשלום ישורו בגבולנו.

ועתה - לעניין הכנסת.

לכנסת השביעית נכנסו חברים חדשים רבים, ביניהם צעירים. מבחינה זו מייצג היום הבית הווי חדש ורענן. אולם בעיות הכנסת השביעית רבות הן מאלו שעמדנו עליהן בדיונים קודמים, שכן מראשיתה של כהונת הכנסת הוזאת מכהנת ממשלת ליכוד לאומי, הדרושה לנו בעניינים חיוניים שונים, אך מטילה צל כבד על חיינו הפרלמנטריים. הדין בכנסת הופך לבת-קול של דיונים סיעתיים, והוויכוח נודד ברובו לא חדר הממשלה ואל חדרי הסיעות פנימה. לכן גם הכרזות חשובות של שרים מסודרות לאו דווקא מעל דוכן זה, אלא מעל במות רבות אחרות, ובכך עוקפים את הכנסת. לעתים נראה שיש לישראל ממשלה, שיכחה לאמון הרוב המכריע של הבית, ועל ידה קיימת גם כנסת, שמדי פעם בפעם שומעת משהו על פעולות השרים ועמדתם.

הורנו ותבענו בעת הקמת הממשלה, ואנו הוזרים ומתריעים על זה כעת, שדווקא במסגרת של ממשלת ליכוד לאומי יש צורך ביתר חופש לחברי הקואליציה עצמם, לא רק בנושאים שוליים, שלא איכפת לשום איש אם מעלים אותם לדיון במליאה או מעבירים אותם לוועדה או שבלכל לא דנים בהם, אלא גם בעניינים חיוניים, כשאין דעתו של שר פלוני נוחה מכך שאיש הקואליציה יעלה את הנושא. חובתנו לבוחרינו לעמוד כאן, אם על-ידי שאילתות ואם על-ידי הצעות לסדר-היום, על העניינים החיוניים הנוגעים לציבור. לא ייתכן שיתהווה מצב במדינה שתהיה ממשלה הדואגת לכל, ותהיה כנסת העוסקת בעניינים רק במידה שהממשלה רוצה בכך או מרשה זאת. הדברים הללו מוכרחים להיאמר, כי בכהונתה של ממשלת ליכוד יש לשים לב - עוד יותר מאשר תמיד - לעבודתו התקינה של הבית, שאין לו אמצעים רבים להגן על עצמו.

דיברנו על מוסד השאילתה, וחוששני כי כאן אנו קצת אשמים בכך שהמוסד הזה הופך לאיזה ריטואל, כאשר שרים עולים ויורדים ומשיבים על עשדות שאילתות, מהן כאלה שבודאי אפשר היה להסתפק לגביהן בקבלת תשובה בכתב, באותם עניינים שהאינפורמציה דרושה לחבר הכנסת הנתקל בתופעה המצריכה הסבר; במקום זה נגזל זמן חשוב של דיון פרלמנטרי.

הבעיה איננה טיפוסית לפרלמנט הישראלי בלבד. אנו קוראים בבטאון "פרלמנטריאן" מילוי 1969 על אותו נושא לגבי מספר פרלמנטים בעולם. גם שם נאמר כי חבר הפרלמנט מעוניין לעתים יותר ברשום, שהשאילתה שלו עושה על פרושני הדיון או על עתונאים, מאשר בתשובה שיקבל כעבור זמן מהשר הנוגע בדבר. לכן במדינות מתוקנות כמו ניו-זילנד ומדינות אחרות של חבר העמים הבריטי ניתנה סמכות לסייג שאילתות למספר סוגים: כאלה שראשות הכנסת - במקרה שלנו יהיה זה היושב-ראש - מעבירה אותן לתשובה בכתב; כלומר, החבר השואל יבוא על סיפוקו ויקבל את התשובה הדרושה לו, אולם אין עניינו בעל חשיבות ציבורית, בעל ממדים

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

אני מכיר את הנושא יפה. עברתי על עשרות שנים של פרוטוקולים מישיבות הפרלמנט הבריטי ובליתיה הרבה שעות על פרוטוקולים אלה, אף יותר מאשר על "דברי הכנסת".

בזמנו הצעתי גם כאן שני סגנים ולא יותר. ואני רוצה לומר לחברי הכנסת אבנרי, שאין הוא מייצג את דעת כל חברי האופוזיציה, לפחות לא את דעתי, בזמן שהוא תובע שבין שמונה הסגנים יהיה גם לאופוזיציה סגן. אני תבעתי סגן אחד לסיעות הקואליציה וסגן שני לסיעות האופוזיציה. במסע למען שמונה סגנים איני רוצה להשתתף ואין סיעתי תובעת להשתתף באותו מהלך, המנפח את המוסדות עד אין סוף, מפני שכל סיעה רוצה להיות מיוצגת, ומכאן הניפוח הבלתי-פונקציונלי של שמונה סגנים. ובכך אין בדעתי למתוח ביקורת אישית על מישהו משמונה סגני היושב-ראש, שאנו מוקירים כל אחד מהם ומודמן לנו להיוכח בוועם ההגתם בישיבות.

ועתה כמה מלים על עבודת הכנסת, כפי שהסתמנה בכנס החורף הקרב לסימום. דיברו כאן עמיתי, חברי הכנסת קלינגהופר ואחרים, על המצב המעוות של היחס בין קואליציה ואופוזיציה בבית הזה, והוא מעוות לא רק מבחינה מספרית, אלא מטבע הדברים, שבמצב של ליכוד לאומי נותרה האופוזיציה רק בקצוות המנוגדות. ואם בממשלה יש ניהודים, ולא חסרים שם ניהודים, הרי על אחת כמה וכמה באופוזיציה. ובודאי שאין האופוזיציה יכולה לפעול כגוף אחד וכמיקשה אחת. והדבר הזה מחייב את הכנסת לדון בו, לא אגב דיון על התקציב. נדרש לנו דיון אשר בו תביא גם הקואליציה הצעות מעשיות — היא חייבת להביא הצעות אם היא רוצה שהכנסת השביעית לא תתגונן במשך השנים — וכן תביא האופוזיציה הצעות מעשיות, איך לנהל את הכנסת הזאת בתקופת ליכוד לאומי.

הצעתו של חברי הכנסת בן-פורת, שהקואליציה תהיה גם קואליציה וגם אופוזיציה, היא מרחיקה לכת ביותר. את המעט אשר נותר לאופוזיציה אתה שולל. זו כמובן זכותך, אך תפקידה של קואליציה הוא לשמש משענת לממשלה. זה אלף-בית של הליכים פרלמנטריים. איך תוכל הממשלה לפעול אם לא תדע שהיא נשענת על תמיכתו של אותו רוב שממנו מורכבת הממשלה?

אורי אבנרי (העולם הזה — כוח חדש):
אוטומאטי לגמרי?

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

הבעיה של השארת חופש ההצבעה לחברי הקואליציה היא בעיה של הקואליציה בכללותה ושל כל אחת ממפלגות הקואליציה. עמדנו כאן לפני דוגמה של חבר כנסת אשר עלה לדוכן ובמקום לנאום את נאומו, הדיע במשפט אחד, כי גנו את הנאום, משום שכופים עליו, המשמעת הקואליציונית מחייבת אותו להצביע נגד דעתו, ועל כן הוא קיבל את דעתו, ירד והצביע נגד. זה עניינו של חבר הכנסת, זה עניינה של סיעתו — מה מידת החופש שהיא נותנת. ואיני בא להתערב בעניינים שבין חבר הכנסת למצפונו ובין חבר הכנסת לסיעתו.

בסיעתנו קבענו, כי סעיפי המצע מחייבים אותנו: אך בכל שאלה שלגביה לא הלכנו מאוחדים אל הבחורים, בכל שאלה אחרת, כל חבר של סיעתנו, כל אחד מהם ארבעה, רשאי להצביע לפי הכרתו, ולא אחת קורה, חברי

אלף ל"י מתקציב של 10 מיליארד ל"י הוא סכום סמלי; הבה נהיה בעניין זה לסמל שאחריו אפשר יהיה להוריד מיליונים, עשרות מיליונים ואולי מאות מיליונים שאנו חייבים להוריד מהוצאות הציבור בשאלות הבלתי-חיוניות של חינוך — בלתי-חיוניות בהשוואה לבטחון, קליטה וחינוך.

במה אפשר לחסוך בכנסתו אפשר, למשל, לחסוך על-ידי הפחתת מספר סגני היושב-ראש. אני מצטרף לברכות לסגן היושב-ראש החדש, שרק בשבוע שעבר נודמן לי לשמוע אותו לראשונה, להכיר את כושר הביטוי שלו ולהדהות עם דבריו. אני מצטרף לברכות האישיה, אבל אני חוזר ואומר: לא דרושים ולא הכרחיים שמונה סגנים ליושב-ראש. וכן לא דרושים ולא הכרחיים עובדים נוספים למנגנון הכנסת. הכנסת חוקקה חוקים היסטוריים בעת מושבה ב"בית פרומין" הצנוע; עברנו למשכן מפואר ומרווח, הכנסת התכנסה פה והסתדרה יפה, בכבוד וב-פאר, במשך התקופה שלפני השנה הזאת; מדוע צריך להוסיף עובדים?

בהזדמנות זאת הנני מוצא לעצמי חובה נעימה להביע דברי הערכה חמים, מקרב לב, כחבר חדש בבית הזה, לסגל המצויני של הבית, המשרה אווירה תרבותית, יעני-לות, ואשר-יכול להיות למופת להרבה מוסדות ציבור. אני בכל אופן, בקריירה הציבורית המנוגת שהיתה לי, לא נתקלתי במוסד שעובדיו עושים עבודה כה יעילה, כה אזיבה וכה מסורה כמו בבית הזה. לא אוכל להזכיר כעת את כולם, גם אינני מכיר את כולם; אבל אינני יכול שלא להזכיר בראש וראשונה את מזכיר הכנסת, מר ליאור, שאנו רואים אותו על הדוכן — אחד על משמרתו, בלי שמונה סגנים; יושב-ראש עולה ויושב-ראש יורד, והוא על משמרתו לבדו עושה את עבודתו בשום-שכל ובנועם-הליכות; וזה באמת מקרה יוצא דופן — הבא להעיד על הכלל — שהוא כרגע איננו על דוכנו.

ועכשיו אני מבקש לדבר על עבודת הכנסת עצמה. והרי רשאים אנו בדיון על התקציב לדבר על הכל.

יוסף תמיר (גח"ל):

אולי מיותרים גם מאה-ועשרים חברי כנסת?

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

חברי הכנסת תמיר, אני מכיר בית נבחרים שבו יש למעלה מ-640 חבר — זה מספר שמשנתה — והוא הפרלמנט הבריטי. בו יש Speaker אחד וכן Deputy Speaker, שהוא גם יושב-ראש הוועדה המקבילה לוועדת הכספים שלנו, ובהיעדרו של ה-Speaker, וזאת רק מסיבה מספקת כמו מחלה, ממלא הוא את מקומו. ה-Speaker חייב לשבת במשך כל הזמן, כאשר עיניו לשני צדי הבית.

צבי צימרמן (גח"ל):

זה לא נכון.

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

אנא תבדוק את העניין, יש Speaker ויש Deputy Speaker, ויש עוד אחד, שהוא סגן יושב-ראש אותה הוועדה שהזכרתי קודם. שני סגנים ולא יותר, ושני הסגנים מלאים פונקציות נוספות בבית.

צבי צימרמן (גח"ל):

הם גם מתחלפים.

סוציאליסטית, המשחררת את החברה מן השלטון הפוליטי והכלכלי של הבורגנות והשמה קץ לדיקטטורה של הבורגנות, היא דמוקרטית פי אלף ויותר מכל דמוקרטיה בורגנית.

אנו מתכוננים לחוג בעוד חודש ימים, עם כל האנושות המתקדמת, את יובל מלאת מאה שנים להולדתו של ולאדימיר איליץ' לנין, מייסד מפלגת הפועלים הראשונה בעולם, אשר הצליחה לשים קץ לדיקטטורה של הבורגנות, לבנות את הסוציאליזם ולהשליט את הדמוקרטיה הסוציאליסטית. הנה אנו רואים, כי לא רק זכות השביתה מובטחת לפועלים בברית-המועצות, אלא גם הזכות לשלוט. הדמוקרטיה הסוציאליסטית מבטיחה להמוני העם לא סתם זכות לבחור, כל מספר שנים, במי שמיטיב יותר לרמותם, אלא הזכות למונוע עלייתם של רמאים ונציגי המנצלים לשלטון. הצועקים נגד הדמוקרטיה הסוציאליסטית, כאילו היא מדכאה זכויות, מתכוונים לזכויות, כביכול, כמו הזכות לנצל בני-אדם; הזכות לקיים אפליה לאומית; הזכות לכבוש שטחים של עמים אחרים, הזכות לשרת אינטרסים זרים; הזכות להחזיר שלטון המנצלים לארץ אשר השתחררה מהם ולהחזיר שלטון קולוניאלי לארץ אשר השתחררה ממנו. ענינים הרחוקים, חבוי הכנסות והכבדים, כי יש ויש "זכויות", כביכול, המ"דוכאות במשטר הסוציאליסטי. אולם דווקא משום כך נעשית הדמוקרטיה הסוציאליסטית פי כמה יותר דמוקרטית מהדמוקרטיה הבורגנית הדמוקרטית ביותר.

שלום כהן (העולם הזה- כוח חדש) :
יש להם זכות להפגין נגד המשטר ?

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה) :
יש להם זכות אפילו לשלוט ולא רק להפגין.

השאלה היא שאלה מעמדית, ואנו הקומוניסטים עומדים לצדו של מעמד הפועלים.

כנסת נכבדה, יודע אני כי לא יכוח זה עומד כעת על סדר-היום. על סדר-היום עומדת עבודת הכנסת שלנו. רצוני להדגיש כאן, כי סיעתנו הוכיחה שהיא מכבדת בדיקנות את הסדרים הפרלמנטריים ולא ששה אלי שעוריות, אולם היא אינה נרתעת מהן. רצוני רק להדגיש, כי טועה כל מי שחושב שאנו נמצאים כאן, שנשלחנו על-ידי בוחרינו, כדי להוות קישוט לדמוקרטיה הבורגנית. אנו שליחי ציבור ונמצאים כאן בזכותנו, וכתוצאה מהתפתחות בלתי-נמנעת. ההיסטוריה הוכיחה שמי שמתחיל בדיכוי קומוניסטים, סולל את הדרך לדיכוי כל שרד של זכויות דמוקרטיות. הקפדה על שמירת כבודו של חבר כנסת, נבחר ציבור, כל חבר כנסת, היא שמירה על כבודו של הכנסת כולה. אי-התחשבות בכלל יסודי זה התחילה ביחס לחברי כנסת קומוניסטיים והגיעה בזמן האחרון אל חברי כנסת מסיעה אחרת. כנראה מישוה כי מותר לשלוח מכתבי קללות ואיומים נגד חבר כנסת קומוניסטי, חשבו אחרים כי הדבר מותר כלפי כל חבר כנסת אופוזיציוני, ולאחר מכן הותר גם פירסום רשמי של מכתבים דומים.

צעקות בכנסת, נסיון להשתיק חבר כנסת, סילוף דבריו של חבר כנסת, כפי שעשה שר הבטחון, כאשר התגאה מעל במה זו שהוא, בניגוד לחוק חסינות חברי הכנסת, מאוין לדבריהם של חברי כנסת במסיבות פרטיות - כל אלה אינם מורידים ממבדו של שליח ציבור,

הכנסת אבנרי, שלהצעתך מצטרף אחד מחברינו ואילו האחר מצביע נגדה. איננו מצביעים כאוטומאט.

אורי אבנרי (העולם הזה- כוח חדש) :
ומדוע לא תגהג כך הקואליציה ?

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית) :
שאל את הקואליציה ולא אותי.

במציאות זו של ממשלת ליכוד לאומי ראוי שנישא עינינו שוב לאם הפרלמנטים, למופת האנגלי. הם עברו שתי מלחמות עם ממשלות של ליכוד לאומי ובשתי המלחמות איפשרו לאופוזיציה, בדרך מקורית ביותר, לפעול בתוך הבית. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היו חברים בכירים של המפלגות שלא הצטרפו לממשלה, חלקו על כמה וכמה מפעולותיה וחלקו על הרכבה. במלחמת העולם השנייה היו כמה חברים בכירים גם של המפלגה השמרנית וגם של מפלגת העבודה, וביניהם עמנואל שינוול, ירד נאמן של ישראל, שלקחו על עצמם את התפקיד לשמש כאופוזיציה, ולא רק שלא הצביעו בעד הדברים שהוצעו על-ידי הממשלה, אלא שבהדמנויות מסוימות אף הציעו הצעות גיוני לממשלה, ולא גורשו על כך ממפלגותיהם. להיפך, בדעת הקהל הבריטי היתה הוקרה והערכה לפעולתם זו, כפי-ידי כך איפשרו לפרלמנט למלא את הפונקציה שלו בתקופת ליכוד לאומי.

לא 140 אלף ל"י הנוספות הן הדרושות לכנסת הזאת, אלא יותר עצמאות כלפי הממשלה. אומרים שה-ריבונות של ישראל מתגלמת בנו. זאת להלכה. האומנם גם למעשה ? האם חברי הכנסת הם הקובעים, או שהם נדרשים, בעזרת המכניסם הקואליציוני, לתת אישור וגושפנקה להחלטות הממשלה ? את התשובה לכך שמענו היום מפי דוברי הקואליציה עצמם. האם שם, בוועדות השרים הסגורות, במגעים הפורמליים והבלתי-פורמליים בין אנשי השרדה והכות, ייחתך הכל, או כאן, באולם זה, נוכח יציע העם, נוכח יציע העתונות, בפומבי ובגלוי לבז

דרוש שאלה מתוכנו שאינם כפופים מראש, שאינם חייבים דבר לאנשי השרדה, אנשים שאינם מצפים למשרות ולהטבות, - דרוש שלאנשים אלה יינתן להשפיע, להעלות רעיונות, למתוח ביקורת, להוקיע את אשר ראוי להוקיע. זוהי התוספת הנדרשת לבית-המחוקקים הישראלי, ולא תוספת תקציב.

זה פשר הסתייגותנו, אדוני היושב-ראש.

הי"ד י. נבון :

רשות הדיבור לחבר-הכנסת חביבי, ואחריו - לחבר-הכנסת ארזי.

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה) :

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. סיעתנו הקומוניסטית מעריכה בחיוב את הנהגה הפרלמנטרי הנאה של דיון הכנסת ועבודתה כאשר דנים על תקציב הכנסת. אנו, הצירים הקומוניסטיים, גינשים לעבודה הפרלמנטרי בכל כובד-הראש ומתוך שאיפה להעלות את קרנו של בית-המחוקקים, מול כל אלה המולזלים בו והמבאישים את ריהו, כדי להרחיק מהעם ולסלול את הדרך למשטרם פאשיסטיים למיניהם.

לנו, לפועלים וכלל המוני העם, דמוקרטיה בורגנית היא עדיפה לאין שיעור מדיקטטורה צבאית, משלטון הבורגנות בלי משטר פרלמנטרי. עם זה, הרי דמוקרטיה

אלא פוגעים בכבודה של הכנסת כולה ומרחיקים את העם ממנה.

כבוד היושב-ראש מבטיח לנו שיפעל למען שמירת כבוד הכנסת וחבריה. שיתפנו ונשתף פעולה למען מטרה מכובדת זו; אולם כאשר אנו רואים משטרה בשדה-התעופה לוח, שאינה מסתפקת בחיפוש במזודותיה של אשת חבר הכנסת ובבגדיה, אלא דורשת ממנה להתפשט כליל, כדי לעשות חיפוש — אנו חושבים שפעולתו של יושב-ראש הכנסת לא תהיה קלה.

יש מי שמנסה לשכנע את הציבור, כי הגבלות, האזנות-סתר, פגיעות בחבר הכנסת ובכנסת כולה, הן בבחינת דבר מתוייב המציאות של המלחמה. אנו מזהים דים ממחשבה זו ומתוצאותיה. נתנגד לה ונגייס את הציבור נגדה. אין אנו חושבים כי המלחמה תימשך ללא סוף, ונאחל לכנסת השביעית שתתרום את תרומתה המכובדת להפסקת המלחמה ולהשכנת השלום. לשם כך, ולשם קידום הדמוקרטיה, נפעל לשמירת כבודה של הכנסת ופעולתה התקינה.

הי"ר י. נבון:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ארזי, ואחריו — לחבר-הכנסת ארידור.

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):

איוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. ברוכותינו שלוחות לגשיא המדינה, שהגיע השנה לגבורות. אנו מאחלים לגשיא שיזכה הוא וזוכה אחרו, כי בזמן כהונתו זו יניח חתימת ידו על חוזה שלום בינינו לבין שכנינו.

חברי הכנסת, עם הייון הראשון על תקציב הבית בכנסת השביעית מן הראוי שנשוב ונציין את המשטר הפרלמנטרי התקין של ישראל. יורשה לי גם לומר לקוד-מי, שמוות לכנסת ישראל להתפאר בכך שזהו הפרלמנט היחיד באזור הזה שיש בו גם חברי פרלמנט קומוניסטים, מה שאין כן בשום מדינה אחרת באזור הזה.

אמיל חביבי (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
יש תבוי ממשלה קומוניסטים באזור.

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):
הם אינם מגלים את פרצופם.

הישגה וזכותה הגדולה של הכנסת הם בשמירה על יציבותה של הדמוקרטיה במדינה. הכנסת היא ניצגיה נאמנה של העם על כל שכבותיו, וזאת בזכות שיטת הבחירות היחסיות, שהיא הדמוקרטית ביותר בין שיטות הבחירות הנהוגות בעולם. אך לפתח כל משטר פרלמנטי-דמוקרטי רובצות סכנות של הסתאבות ועיוותים, שגם ישראל איננה מחוסנת מפניהם.

רואה אני סימן שלילי בנסיונות הנעשים מצד חוגים מסויימים, ובכללם גם חברי כנסת, לערער את משטר המפלגות בישראל. המפלגה או הסיעה מהווה את הבסיס לא בלבד להתארגנות של הכנסת, אלא בעיקר לביטוי ההשקפות הפוליטיות הרווחות בציבור. טרם נמצא, וספק אם ימצא, תחליף לצורת התארגנות פוליטית זו. הנקל לשער כיצד תיראה הכנסת אם תיהפך ל"מועדון של נואמים", כאשר כל העולה על הדוכן מביע את דעתו האישית בלבד.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
הסגת האמריקני הוא פרלמנט גרוע ?

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):

אתה המגן על הדמוקרטיה האמריקנית? טוב לדעת זאת. גרשום זאת לפנינו, שהמגן הגדול על הסגת האמריקני הוא חבר-הכנסת אורי אבנרי.

גם רציני במשטרנו הדמוקרטי נעוץ בהעדר חוקה למדינה. העדר חוקה גורם בין השאר גם לכך שאפילו אותם חוקי-יסוד שכבר נתקבלו בכנסת, לא ניתנו להם תוקף מיוחד ועדיפות לגבי חוקים אחרים, כמקובל בכל חוק קונסטיטוציוני. והוא זה הישג חשוב לכנסת השביעית אם בתקופת כהונתה ולקראת יובל מלאת עשרים-וחמש שנה למדינה תושלם מלאכת החקיקה של חוקת המדינה.

ידוע הדבר שמפלגות אחדות מתכוונות להביא בפני הכנסת הזאת הצעה להנהיג שיטת בחירות אזורית. האומנם טובת המדינה נתנונה במצור היא התובעת להנהיג שיטת בחירות העלולה להביא לפיצול העם ולעודד אינטרסים פרטיקולריים, במקום להגביר את ליכוד העם על כל חלקיו ?

יש הפוגעים במעמדה של הכנסת, מגלים יחס זילול כלפיה, ושוב מצער הדבר שבין אלה נמצאים גם חברי כנסת מסויימים.

אכן, עם כל ההישגים של הכנסת, אין היא שייא השלימות. יש בה פגמים וליקויים הטעונים תיקון, הן תקנוניים, הן בסדרי העבודה, ובכלל זה גם בעיית נוכחות חברי הכנסת ושיפורים בעבודת הוועדות על-ידי מינוי יועצים קבועים והעזרות במומחים בתחומים שונים. אך רצוני לעמוד במיוחד על הבעיה הטעונה לדעתי בידה, והיא שאלת היחסים בין הממשלה לבין הכנסת.

אמנם להלכה נשמר אצלנו העקרון של הפרדת הפונקציות בין הרשויות. אך לא תמיד נשמר האיזון הדרוש בין הרשות המחוקקת לבין הרשות המבצעת. לענין זה נודעת חשיבות מיוחדת כאשר הממשלה מתבססת על הוב של 90% מחברי הכנסת. אדגים את דברי: זימת החקיקה במשטרים פרלמנטריים בומננו נמצאת בעיקר בידי הרשות המבצעת. זימת החקיקה הפרטית הצטמצמה, וכבר ציטט לפני חבר-הכנסת בן-פורת נתונים לגבי אחוז החוקים שנתקבלו בפרלמנטים שונים. אותו מחקר שציטט חבר-הכנסת בן-פורת, יש בו נתון אחד האומר דרשני. עובדה היא שמכנסת לכנסת פוחת אחוז החוקים הפרטיים המועברים לוועדות. בכנסת השלישית הגיע ל-22%, ואילו בכנסת האחרונה הגיע ל-8%. על פי רוב העילה להורדת הצעת חוק פרטית היא שהממשלה טוענת שבדעתה לזיום הצעת חוק בנושא שהעלה חבר הכנסת.

משה ברעם (המערך, עבודה—מפ"ם):
8% מהצעות חברי הכנסת הועברו לוועדה ?

ראובן ארזי (המערך, עבודה—מפ"ם):
8% מההצעות שקיבלה הכנסת השישית בשלושת המושבים הראשונים שלה היו הצעות חוק פרטיות, בעוד שבכנסת השלישית הגיעו ל-22%.

האם באמת תשובה זו של חברי הממשלה היא סבירה? הרי בכל מקרה מובטח לפי תקנון הכנסת, שכ-אשר מובאות הצעות חוק מקבילות, הצעת חוק פרטית והצעת חוק של הממשלה, ייפתח הייון בקריאה ראשונה על-ידי שני המציעים. ספק גדול אם "קנאת סופרים" זו שמגלה הממשלה היא מוצדקת.

אחד מחשובי תפקידיו של בית-המשפט העליון, בשעת הצורך - ואני מקווה כי לא תבוז; עליו למלא תפקיד זה גם כנגד החוק של הכנסת עצמה, במידה שיסתור את החוקה, כשתחוקק.

חוקת החוקה היא אחד מחשובי תפקידיה של הכנסת הזאת, ועל כך גם התחייבה הממשלה - ומן הראוי להזכיר זאת - כאשר קבעה בפרק ב' של קווי היסוד, כי הממשלה תפעל לחקיקת חוקה למדינה בת-קופת כהונתה של הכנסת השביעית.

אולם, כפי שניתן לפסול חוק של הכנסת הסותר חוק יסוד או את החוקה, לכשתתקבל, כך ניתן לפסול תקנות הסותרות חוק. כמות דברי החקיקה המוצאת באמצעות תקנות על-ידי הרשות הקרויה מבצעת, ולמעשה היא מחוקקת יותר מאשר הכנסת עצמה, כמות זו עולה כמה מונים על החוקים המצויים בספר החוקים ושנחקקו על-ידי הכנסת במישורין. תקנות אלו אינן עובי-רוח, בדרך כלל, את כור ההיתוך של הכנסת עצמה ואת ביקרתה. אמנם יש סוג תקנות החייבות באישור ועדה מועדות הכנסת, אבל במרבית המקרים אין צורך באישור כזה, וועדות הכנסת בזימתן אינן נוזקות לביקורת, אפילו לאחר מעשה, של התקנות הללו, אם כי יש להן סמכות לביקורת כזאת. כך יכול לקרות שתקנות מסוג התקנות המסדירות את עניין סדרי הדין האזרחי, שהן למעשה חוקים, הן למעשה תקנות המוצאות על-ידי שר המשפטים בלי שלכנסת תהיה כל נגיעה וכל ביקורת וכל יומה וכל הצעה לשינוי בנושאים אלה, המוסדרים על-ידי שר המשפטים בלבד, בתוקף סמכות הניתנת לו בחוק. מן הראוי היה להסמיק, או להפעיל - אם ההסמכה קיימת - את הוועדות המתאימות כדי שיוכלו לטפל בתקנות מסוג כזה, אפילו לאחר היתונן. מן הראוי היה שתקנות כאלו יונחו על שולחן של הוועדות המתאימות, על מנת שחברי הכנסת יוכלו לתרום מתרומת חקיקתם גם בעניין חקיקת המשנה.

אומרים שהכנסת היא מוסד מחוקק. אגב, זה אינו כתוב בחוק יסוד: הכנסת. שם כתובים רבים מתפקידיה, אך לא כתוב שתפקידיה של הכנסת לחוקק חוקים. אבל אומרים שהכנסת היא המוסד המחוקק. אולם עקב המבנה הפרלמנטרי שלנו, ולא רק שלנו, הופכת הכנסת יותר ויותר ממוסד מחוקק למוסד מבצע, מוסד המבצע את החלטות הממשלה, מאשר אותן, מאשר את החוקים שהממשלה יוזמת ומציעה; ומאחר שלממשלה יש רוב בכנסת, הולך ומצטמצם התפקיד המחוקק של הכנסת, ואפשרויותיה לפעול מוגבלות על-ידי החוקים שלה עצמה. עדיין קיים בכנסת התיקון לחוק המעבר משנת 1962, לפיו אחראי שר בממשלה להצבעת סיעתו בכנסת, ומכאן נובע באורח פראדוקסלי שלא הממשלה אחראית בפני הכנסת, אלא להיפך, שהכנסת, או לפחות הרוב בכנסת, נעשה אחראי בפני הממשלה, וזהו מצב שאינו בריא מבחינה פרלמנטרית.

קיימת ביקורת על הכנסת מצדדים רבים; בין השאר, למשל, בעניין נוכחות חברי הכנסת בישיבות. לא פעם הוצעו הצעות להנהגת קוורום, ואין אני פוסל הנהגת קוורום כלשהו בעת ההצבעה. אולם מעצבי הוא שעבור דתה העיקרית של הכנסת, הנעשית בוועדות, נסתרה מעיני הציבור. נכון, הדין בוועדות אינו יכול להיות פתוח, אבל אין אני בטוח כלל וכלל אם אי-אפשר להגיד, בצד הדין הסגור בוועדות, גם דיון פתוח. השאלתה

בעיה נוספת היא שאלת הפיקוח של הכנסת על חקיקת המשנה, הנחקקת בתוקף סמכויות שמעניקה הכנסת לממשלה ולשריה. לא פעם אירע שבית-המשפט העליון הפנה את תשומת-לב הכנסת לתקנות שכשרותן המשפטיות לא נבדקה כהלכה. סיעתנו, סיעת מפ"ם בשעתו, הגישה לפני ארבע שנים הצעת חוק פרטית בנושא זה. במשך ארבע שנים טען שר המשפטים שיש לו הצעה דומה והוא יגיש אותה. אבל במשך ארבע שנים לא הביא שר המשפטים את הצעתו לפני הכנסת. אני מאמין שיגיש אותה; אבל במשך ארבע השנים האלה יכלה הכנסת לעשות אותו דבר ששר המשפטים חושב אותו לנכון, אלא שמשום-מה הוא סבור שהיוזמה צריכה להיות ודוקא מצד הממשלה, ורק מצד הממשלה.

יש גם בעיה של המלצות הוועדות. הוועדות דנות בהצעות המועברות אליהן על-ידי המליאה. נוכחתי לדעת שהצעות מסויימות הועברו לוועדה, והיא טיפלה באותה סוגיה, קראה ליועצים, קראה למומחים, יצאה אפילו לביקור במקום. במקרה זה הנושא היה המצב בעיירות פיתוח. אחר-כך הונחו על שולחן הכנסת המלצות. הן נשלחו לממשלה. שאלתי היא: איזה מוסד בכנסת ניסה אחר-כך לברר ולבדוק אם ההמלצות של הוועדה בוצעו או לא בוצעו?

כבר דובר על עניין השאלות. איזה ערך יש לשאלת תה כאשר עונים עליה באיחור של כמה חודשים? ובכנסת הקודמת היה גם מקרה שזה היה בדיוק כעבור שנה.

אמנם ישנה שאלה אחרת, האם אין הפרזה בהגשת שאלות. מכל מקום אינני ממליץ על הגבלה בעניין זה. מוטב שיהיה ריסון עצמי של חברי הכנסת, כדי שמכשיר פרלמנטרי זה יהיה יותר יעיל ותכליתי.

ולבסוף, חייבים אנו לתת את הדעת על הגברת הקשר בין הכנסת לבין הציבור. זה תפקידיה של הכנסת. זה גם תפקידים של חברי הכנסת. הגברת המגע עם הציבור הרחב והסברה מקיפה על פעולתה בתחום החקיקה, הפיקוח והביקורת על הרשות המבצעת, בעזרת אמצעי התקשורת השונים, זו דרך שתעמיק את התודעה הפרלמנטרית בעם ותחזק את אשיות הדמוקרטיה במדינה.

היו"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר הכנסת ארידור, ואחריו - לחבר הכנסת ורדיגר.

יום ארידור (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. "זכתה" הכנסת השישית למה שלא "זכתה" שום כנסת אחרת: חוק שנתקבל בכנסת השישית בעניין מימון הבחירות נפסל על-ידי בית-המשפט העליון, בהיותו מנוגד, לפי קביעת בית-המשפט העליון, לכמה מסעיפי חוק יסוד: הכנסת. זהו תקדים חשוב, ומותר לי להוסיף שזה תקדים טוב. אמנם חלוקות דעותיהם של משפטנים, אם בפסילה של חוק מימון הבחירות היה משום הכרה עקרונית בכפיפותם של חוקי הכנסת לחוקי היסוד שלה, או שלא היה בפסילה זו משום הכרה עקרונית כזאת. מכל מקום, הריני מקווה שהכנסת, בקבלה חוקה לישראל, תקבע, הלכה למעשה, כפיפות כזו.

התפקיד של שמירת זכויות האזרח הוא אחד מתפקידי הכנסת. אבל אין הוא מוגופול של הכנסת. זה גם

הכנסת היום, כאשר ישנו רוב עצום לממשלה והאופור-
יזציה היא חלושה ומפוצלת, — גם בתנאים האלה נוכל
להפוך את הכנסת למוסד שלא רק נרצה להיות בו, אלא
שכולנו גם נתגאה בעבודתו.

היו"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר הכנסת ורדיגר, ואחריו — לחבר
הכנסת אבנרי.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בפתיחת דברי
היום רצוני להביע את ברכותי והוקרתי לנשיאנו הדגול,
איש מורם מעם, רבי זמן שזר שיחיה, בהגיעו לגבורות.
נשיא ישראל מקובל ואהוב על כל העדות והשכבות בעם
ומסמל את אחדות האומה. אנו גאים על שנשיא מדינת
ישראל נאמן למסורת ישראל עתיקת היומין ומורש בה,
ועליו לשמש דוגמה ליתר ראשי המדינה בהתייחסותם
לערכים הנצחיים של עמנו. את קשריו עם העם ואהבתו
אליו הביע הנשיא כאשר החליט לחוג את חגו בהגיעו
לגבורות בחגיגה מרכזית בכפר קטן — כפר חב"ד, אשר
בין ירושלים והשפלה. בכך מסמל הנשיא את המיוחד
שבו, את עממיותו ופשטות חייו.

אנו מקווים שבקדוב, בעזרת השם, יכנס כבוד הנשיא
למשכנו הקבוע בארמון הנשיא, המוקם בירושלים המ-
אוחדת, ולשם ומשם יזרום זרם בלתי-פוסק של בני
"עמך" המעריצים אותו בכל לבם.

חברי הכנסת, הכנסת השישית נפרדה, לפי רצונו,
מכבוד היושב-ראש מר קדיש לוז אשר כיהן במשך עשר
שנים כיושב-ראש וכה לאחדת הבית כולו.

הכנסת השביעית כחרה במר ראובן ברקת ליושב-
ראש שלה, אישיות דגולה ואהודה, בן לאב גדול בתורה
ובחכמה, הגאון מטאוורייג ז"ל. במשך שנים רבות שירת
מר ברקת את העם בשליחויות שונות והגיע לשיא תהילה
עם היבחרו ליושב-ראש הבית. יושב-ראש הכנסת הביא
אתו לבית הרם הזה סגנון חדש של תורה עם דרך-אדק,
ואנו מקווים לדורות הרבה שנים טובות בראש הבית
הזה, שנות שלום ובטח.

חברי הכנסת, הפרלמנטריסם הישראלי, על אף שח-
דש הוא והוא רק בן עשרים-ואחת שנה, יונק, ללא ספק,
את מהותו מן העבר העשיר של עמנו, סמכות ציבורית
מושרשת ונכסי שפיטה המושתתים על אדני הצדק וה-
מוסר. עלינו לדעת שבכל תקופת הגלות הארוכה שלנו
קיימו היהודים, בכל מושבותיהם, ועדים וקהילות מאורג-
נות אשר שימשו כעין פרלמנטים לליבון בעיותיהם ולפת-
רון, וכנציגות מוכרת כלפי השלטונות. נסיון עשיר זה
עמד להם ללא ספק, למעצבי דמות הכנסת, כשיעור
ודוגמה לפרלמנטריסם הישראלי. חברי הכנסת, בוודאי
אביע צערם של רבים בבית הזה על אשר מרשים לעצמם
עתונאים מסויימים לזלזל במעמדם ובפעלם של חברי
הכנסת, והגדיש הכותב את הכתבה בעתון "הארץ", אשר
כתוצאה מדיון בכנסת בהצעות לסדר-היום בעניין הטל-
וויזיה מתגפל הוא בשצף קצף, ללא רסן וחוצפה, על
ציבור חברי הכנסת, כדי להשפיל את דמותם בעיני הצי-
בור, וזאת רק משום שחברי הכנסת הביעו מה שלבם
ציווה עליהם להביע ומה שמעניין אותם ואת הציבור
שהם מייצגים, בעניין הרמה הירודה של הטלוויזיה
הישראלית.

הנשאלת והנענית מעל במת הכנסת נענית בפורום
פומבי, לא בפורום סגור. אינני רואה שום פסול אם ועדות
אשר תטפלנה בנושא מסויים תוכלנה לקיים ישיבות פתו-
חות, בהן יישאלו אנשי הרשות המבצעת שאלות לגבי
אופן ביצוע תפקידם, והם יוכלו לענות על כך, ויחוייבו
לענות על כך, בפני הציבור כולו. אני חושב ששאלות
והילופי אינפורמציה מסוג זה יגבירו את סמכותה של
הכנסת, יגבירו את כבודה של הכנסת, יגבירו את הפיקוח
הפרלמנטרי של הכנסת על הממשלה, על הרשות המב-
צעת, וזה אולי מתפקידיה העיקריים של הכנסת.

הפיקוח הפרלמנטרי של הכנסת על הרשות המבצעת
בוודאי אינו מספיק. כיצד ייתכן פיקוח פרלמנטרי ראוי
לשמו אם ועדת-המשנה, שצריכה לדון בעניין תקציב
משרד ממלתי ולהמליץ את המלוציה, עוסקת בתקציב
הזה במשך שתי ישיבות בלבד, כמו למשל ועדת-המשנה
לעניין תקציב משרד העבודה. אם רוצים באמת לברר
את הדברים כראוי, מוכרחים להקדיש הרבה יותר זמן
והרבה יותר ישיבות של הוועדות לעניין הביקורת והפיקוח
על התקציב לפני שהוא מתקבל, וגם אחרי שהוא מתקבל.

אולם, רבות, כדי שיגדל כבודה של הכנסת בעיני
העם, אשר שח לכהן את נבחריו, צריך, ראשית כל,
שגם חברי הכנסת יכבדו את המוסד שבו הם יושבים.
לצערנו, זה לא היה תמיד כך בכנסת השביעית. מעשים
שהיה בהם משום חוסר כבוד לכנסת, ואשר גררו אחריהם
תגובות, שחלק מהן היו מיותרות, יוצרים רושם כאלו
בכנסת הסנסיציה היא העיקר, — בעוד שרושם זה היא
מסולף. יש לכך גם השפעה שלילית, המביאה לרצון, או
לרעיונות, לצמצם את חוק חסינות חברי הכנסת, וזה
רצון פסול, כי זוהי גפיעה, שאתה יכול לדעת היכן היא
מתחילה, אך אתה רק יכול לחשוש היכן היא תיגמר.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אנשי "הירות" הגיעו רחוק מאוד מאז ההפגנות
בעניין השילומים.

יודם ארדור (גח"ל):

אני חושב, חברי הכנסת אבנרי, כי בהפגנות בעניין
השילומים היה משום כבוד, ואני חושב שבקריעת תעודת-
זהות היה משום בושה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

השאלה היא: מי זורק אבנים על מי?

יודם ארדור (גח"ל):

אני מדבר על ההפגנה בעניין השילומים. אינני מדבר
על אבנים.

אני רוצה להוסיף, רבות, שהממשלה, בהצעות החו-
קים שהיא מגישה לכנסת, צריכה לעודד את הקשר שבין
חברי הכנסת ובין הציבור. זה ניתן להיעשות באמצעים
שונים. אבל אם, למשל, מגישים לכנסת הצעת תיקון
לחוק מבקר המדינה ושם למעשה נשללת מחברי הכנסת
האפשרות להגיש תלונות למי שיהיה האומבדסמן, כיוון
שהמתלונן חייב להגיש אישית את התלונה בעניין הנוגע
לו, וחבר הכנסת המייצג את הציבור אינו יכול להגיש את
התלונה בשמו — אני חושב שזה אינו תורם להידוק
הקשר בין הכנסת ובין הציבור.

אם נשים לב להצעות שהושמעו כאן על-ידי אחרים
וגם על-ידי, אני חושב שנוכל, גם בתנאים שבהם מצויה

הכנסת היום? זוהי שנת החמישית במוסד הזה, ואני עד להידרדרות משנה לשנה, ולהידרדרות זוהרת בשנה האחרונה. מאז עזבה הכנסת את הבית הצנוע, בית פרומין, ששכן במרכז העיר ובלב הציבור, ועבר לארמון זה, המנותק מן הציבור והנישא מעליו, חלה בו התפתחות לרעה, יותר מהירה מכפי שהייתה קודם, ודי היה להקשיב היום לדברי רוב הנואמים, דוברי רוב הסיעות, כדי להגיע למסקנה שהכנסת הזאת חולה מאוד. סימני המחלה הם: (א) הוצאת הכנסת ממעגל ההכרעות; (ב) חיסול גובר והולך של כוח הביקורת של הכנסת; (ג) שיתוק מעשי של האופוזיציה, ששרדה בכנסת; (ד) הפרכת הכנסת לחותמת-גומי לאישור דרזנות הממשלה, ולעתים לגרוע מזה — לתפאורה, שלפניה משמיעים שרים החד-עות שהשמיעו קודם לכן במסיבות עתונאים.

לא אעמוד כאן, כבוד היושב-ראש, על הסימפטומים. הם ידועים לכל בבית הזה. חוסר המתח של הוויכוח היום, בניגוד למה שהיה מקובל בוויכוחים לפני שלוש-ארבע שנים, הוא עצמו מוכיח עד איוו מידה התקדמה ההדרגתית. דרות. אציע כמה הצעות מעשיות, תוך כדי טיפול בבעיות ספציפיות.

קודם כל, המוסד ששמו היושב-ראש. בשבועות האחרונים, אולי בפעם הראשונה בתולדות הכנסת, הפכו מעשי יושב-ראש הכנסת שגויים-במחלוקת, במידה גוב-דת והולכת, וזמנתחה עליהם ביקורת קיצונית לא רק מצד חברי סיעתי הקטנה בבית הזה, כי אם מצד הוגי דעות, שופטים לשעבר, עתונאים ידועי-שם וחברי כנסת מסיעות אחרות, שקבעו כולם כי מעשי היושב-ראש, בפרשה המסויימת, היו בלתי-חוקיים מתחילתם ועד סופם. אזכיר כאן את נאום הגנני מעל הדוכן, ללא שום סמכות בתקנון הכנסת; פירסום מכתבי ההשמצה — והעובדה שאתמול פורסמה על-ידי היושב-ראש חוברת של מכתבי אנטי-השמצה אינה מכפרת על המעשה הזה; מחיקות הכפופות מן הפרוטוקול שלא כחוק; הספק שהתעורר לראשונה לגבי דיוק מניין קולות בהצבעה חשובה. כל זה מטיל ספק, מטיל כהם, מטיל צל על המוסד, ויש לבדוק את הדברים מחדש. נפגמה העל-מפלגתיות של מוסד היושב-ראש, שנשמרה בקפדנות רבה על-ידי היושב-ראש הקודם. במקום יושב-ראש שהוא הלוחם מטעם הכנסת כולה למען מעמדה של הרשות המחוקקת במסבצת הרשויות במדינה, מתקבל לא פעם הרושם שיש לנו על כס היושב-ראש נציג של מפלגה, נציג של הרשות המבצעת.

אני רוצה להפנות את תשומת-לב הכנסת לעובדה מתמיהה מאוד שצולתי: יושב-ראש הכנסת הוא האדם היחידי במדינה שאי-אפשר להדיח אותו מכהונתו. הכנסת רשאית להדיח את נשיא המדינה על-פי סעיף 20 של חוק-יסוד; נשיא המדינה. אולם תקנון הכנסת אומר שיושב-ראש הכנסת יכהן במשך כל תקופת כהונתה של הכנסת, ואין שום אפשרות להביע בצורה פרלמנטרית אי-אמון ליושב-ראש הכנסת.

ראובן ארוז (המערך, עבודה-מפ"ם):
גם אתה כחבר-הכנסת...

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
אינני אומר שצריכה להיות אפשרות להדיח את יושב-ראש הכנסת מחברותו בכנסת. ודאי שלא. כחבר הכנסת הוא יונק את סמכותו מהבחורין, והוא מחזיר אותה לבוחרים. אבל שיושב-ראש הכנסת, כאדמיניסטרטור

חברי הכנסת, העליתי את הרעיון ואני חוזר ומעלה אותו שוב. מוזר הדבר שהכנסת, המייצגת את עם הספר, זה שהתנ"ך משמש לו עדות לבעלות הבלעדית של עמנו על הארץ הזאת, הכנסת הזאת לא הנהיגה מה שהנהיגו המתוקנים שבגויים — אמירת פרק תהלים בפתחת כל מושב. עדיין קשה לי להבין משום-מה ההתנגדות הזאת.

חברי הכנסת, רק תקופה קצרה מפרדה בינינו לבין הבחירות לכנסת השביעית. היה בהן מן החידוש. לאחר שנתקבל בכנסת השישית חוק המימון והרשימות נהנו מהקצבה ממשלתית, נסיון, אפשר כבר לעשות כעין סיכום-ביניים אם טוב החוק למדינה ולציבור או אינו טוב. היו מסייגים בדיון על חוק המימון, וגם אני הייתי מן המסתייגים. היתה גם הסתייגות בציבור, אשר לא הבין אל נכון, כי לא הוסבר לו כראוי, מה הטוב והתועלת הטמונים בו, כי נתקבל הרושם בציבור, שהמפלגות תעשי-נה חיל על חשבון משלם המסים. נדמה לי שכעת, לאחר הגסיון, חל שינוי בשיקולים שיוני לטובה, כלומר, רבים חושבים שהחוק מנע ביזבו עצום של כספים שסוף-סוף הם כספי ציבור. אני מקווה שלאחר שמבקר המדינה ינתח את התוצאות, וכתוצאה מכך יוכנסו תקינים מת-אימים, יהיה חוק המימון לברכה.

יש להצטרף על מקרים מסויימים, מקרים יוצאי-דופן, שקרו בכנסת השביעית והשאירו טעם מר בבית ובציבור כולו. אנו תקווה שגם מקרים אלה וכל אשר סביב להם לא יישנו וכולנו נשמור על כבוד הבית הרם.

חברי הכנסת, כיהודים נאמנים לתורת השם ולקדשי ישראל מאמינים אנו באמונה שלימה שכל מה שהושג וכל מה שנתקיים בא ביכות קיום התורה והמצוות מאז היותנו לעם ועד היום הזה. לכן כאבנו רב כאשר לעתים קרובות, בפרט בדיון האחרון בשאלת ההשתייכות לעם היהודי, גשמנו מעל במה זו דברי עלבון ואפיקורסות, דברים המקוממים את כל המאמינים באלוקי ישראל, ואלה הרוב בישראל, אין בבעיה זו מפתח מפלגתי. כמו כן לא נכחד אם נאמר שרוצים אנו לדאות את חוקי הכנסת מושתתים על אדני התורה והחוקתיה ונמשיך לדרוש זאת בכל ההזדמנויות.

חברי הכנסת, יש לציין במיוחד את האחדות והליכוד של הכנסת כולה, חוץ מיוצאי-דופן בודדים, ברגעים קריטיים לעמנו ובעת דאגתנו לשלום אחינו בארצות ערב ובגלות רוסיה, ועל כך יבורך הבית הזה.

היו"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת אבנרי, ואחריו — לחבר-הכנסת שמואל תמיר.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. נצרך, קודם כל, את ברכתנו לברכת שאר סיעות הכנסת לנשיא המדינה, סמל אחדות מדינתנו.

אשר לכנסת — אין בבית הזה סיעה שהיא פטריו-טית-קנאית יותר מאתנו למשטר הדמוקרטיה הפרלמנ-טית. במשך ארבע שנים ניסיתי להוכיח זאת, במעשי ובנוכחותי בבית הזה. אמשין להוכיח זאת בארבע השנים הקרובות, וההשמצות של עתונאים מסויימים לא ישנו דבר. אני משוכנע, שלא תיתכן דמוקרטיה ולא תיתכן חירות האדם ללא פרלמנט חוק המסוגל להתמודד עם הממשלה, עם הרשות המבצעת, למתוח עליה ביקורת תקיפה, רצופה ובלתי-פוסקת. אולם, האם זוהי דמות

— ותלונה שגייה, שהיתה חמורה יותר, לפי דעתי, ובבית שרוב רובו ציוני היא בודאי הרבה יותר חמורה — נגד חברי הכנסת מרדכי זה, שקרא לחבר כנסת אחר "לחזור למצרים". תלונה זו לא התבררה עד היום הזה. הגשנו גם תלונה נגד יושב-ראש הכנסת, על פירסום חוברת מכובדי השמחה נגדנו, ותלונה זו אף לא עלתה לדיון. זה מוכיח משהו.

הי"ר ש. רוזן:

אבקש לסיים.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אזכיר בנוסף טלגרפי את הדברים שלא אוכל להרחיב את הדיבור עליהם: הקוורום בכנסת שלא בא על תיקונו; המצב הגרוע של הצעות לסדר-היום מהרבה בחינות, ובעיקר בגלל חוסר היכולת של האופוזיציה להעלות, כראוי וכרצוי, על סדר-היום של הכנסת אותם העניינים שהליכוד הלאומי אינו מעוניין להעלותם; המצב של השאלות, ואני רוצה לומר שסיעתי הגבילה את עצמה במידה ניכרת בכנסת זאת, לעומת הכנסת הקודמת, במספר השאלות שהיא מגישה —

(קריאה)

— שנינו מגישים עתה פחות שאלות מכפי שהגשתי אני לבדי בכנסת הקודמת. המצב של השאלות — תוש היום בכי-רע, והוא לא בא על תיקונו. השירים אינם עונים בזמן, הם מתמקמים משאלות נוספות. יש לחשוב על תיקון הנוהל הקיים. מדוע אי-אפשר לשאול עוד שאלה נוספות, אם השר מתחמק מלהשיב לשאלה הנוספת הראשונה? וכאשר מגיש השאלתה אינו נוכח בעת מתן התשובה, מדוע לא ישאל חבר סיעתו את השאלה במקומו? ואם אף הוא לא נוכח, מדוע לא ישאל חבר כנסת מכל סיעה אחרת?

לגבי המצב של הוועדות: עד היום הזה אין להן ייעוץ של מומחים, ויש התעלמות מוחלטת ממסקנותיהן — דבר ההופך את עבודתן במידה רבה למיותרת.

ולבסוף, הכנייה הממאירה, לדעתי, של חוסר חופש הצבעה וחופש הבעה לחברי הכנסת בסיעות הגדולות, דבר שהוא, אולי יותר מכל דבר אחר, מסרס את דמות הכנסת במילוי תפקידה. ראינו זאת בדיון המצפוני ביותר שהיה עד כה בכנסת השביעית — בדיון על החוק בעניין "מיהו יהודי", ואתמול ראינו דוגמה אחרת, מצערת אולי עוד יותר: היה דיון בכנסת על הישות הפלסטינית. אני רוצה נכשיו שהוא זכה להד גדול מאוד בעולם כולו. אני יודע שיש בכנסת לפחות 20 חברי כנסת התומכים בשינוי היחס לישות הפלסטינית, אך אף אחד מהם לא דיבר, ולא יכול היה לדבר. אף אחד לא הצביע בעד ההצעה. רובם לא באו כלל לישיבה בעת שנוערך הדיון. זהו סימפטום למצב הכנסת, חמור יותר מכל דבר אחר.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחברי הכנסת שמואל תמיר, ואחרי לחברי הכנסת ביבי.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אנחנו שולחים את ברכתנו לנשיא המדינה. השנה הגיע לגבורות, ואני אישית חש זכות מיוחדת לשגר את הברכה הזאת בשם

וכאחראי לסדרי הכנסת, אינו ניתן לביקורת מעל דוכן הכנסת, חוץ מאשר בוויכוח זה, המתקיים פעם בשנה, ושאי-אפשר יהיה להביע אי-אמון בו — זהו לדעתי מצב הטעון תיקון. לדעתי, חייבת להיות אפשרות בתקנון להביע אי-אמון ליושב-ראש הכנסת, כמו לכל משרת ציבור, מן לראש הממשלה וכמו לכל בעל תפקיד ציבורי אחר.

(חברי הכנסת מ. סורקיס קורא קריאת-ביניים)

לא אעלים בפניכם שלו היתה אפשרות כזאת, היתה סיעתנו מגישה לפני חודש הצעה לאי-אמון ליושב-ראש.

אני גם חושב שצריכה להיות אפשרות של הגשת שאלות ליושב-ראש הכנסת, כשיושב-ראש הכנסת הופך את עצמו, בצדק או שלא בצדק, מספיקר, הממלא תפקיד טכני בלבד של אירגון סדרי הכנסת, לשופט ולפוסק על מעשים של חברי הכנסת, כי אז צריכה להיות אפשרות לתבוע ממנו דין-וחשבון, לשאל אותו מעל הדוכן ולקבל ממנו תשובה.

מהיושב-ראש — לנשיאות. כבר אמרתי היום, בקשר לדיון אחר, שמצב בלתי-נסבל הוא ש-102 חברים בבית הזה מיוצגים במוסד העליון של בית זה — הנשיאות, שיש להם נציג ואזן בה — ואילו ל-18 חברי הסיעות הקטנות אין לא נציג, לא עין ולא אוזן. הצעתה הצעה שהיא סבירה לחלוטין, והיא שיתונן לסיעות הקטנות אפשרות לבחור, בהסכמה ביני לבין עצמן, ובאותה פרו-פורציה כמו האחרים, סגני יושב-ראש. אם לא תהיה הסכמה ביניהן, לא יהיה להן נציג, אך אם 18 חברי כנסת יבחרו בחברי הכנסת האזנר או בחברי-הכנסת גורס, הוא יהיה נציגם בנשיאות. אני חושב שאין זה נסבל שהנשיאות תהיה ושופטת המוסדת הודעות גיני נגד חברי הכנסת, בשעה שבנשיאות זו אין ייצוג ל-18 חברי כנסת.

אני חושב שצריך לתקן את המוסד של "הצעה" — דחופה לסדר היום". לנשיאות הכנסת יש פונקציה חשובה בה מאוד בסדר עבודתה של הכנסת, והיא: לקבוע אילו הצעות הן דחופות ואילו אינן דחופות. אני מציע שלהבא כל הצעה שתבוא בפני הנשיאות כדי שתקבע אם היא דחופה או בלתי-דחופה — לא תדע הנשיאות מי המגיש אותה, וממילא לא תהיה ההחלטה מושפעת מזהות המציע ומזהות הסיעה של המציע.

אני רוצה להפנות את תשומת-לב הכנסת לעובדה המשונה, שלא ראיתי סגן אחד של יושב-ראש הכנסת, כך נדמה לי, אף לא פעם אחת מאז שנבחר. אני מתכוון לסגן יושב-ראש הכנסת סוף-אלדין אלזעבי.

הי"ר ש. רוזן:

הוא חולה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אם הוא חולה, אני מצטער.

אעבור לוועדת הכנסת, שיש לה סמכות דומה לזו של הנשיאות. אני רוצה להפנות את תשומת-לב הכנסת לכך שבאותו יום עצמו הוגשו לוועדה זו שתי תלונות: האחת נגד חברי הכנסת שלום כהן, שנגדו פעלה הוועדה תוך שעתים, והגיעה למסקנות קיצוניות —

(קריאה: הוא קרע תעודת-זהות.)

חברי הכנסת איסר הראל, לדוגמה. האם יש ספקות לגבי המהימנות הבטחונית של אדם שהיה ממונה על שירותי הבטחון? אבל הוא איננו יכול לשמוע דיון בוועדת החוץ והבטחון, גם כשהצעתו עוברת לוועדה. אקד דוגמה יותר ישירה - בדידי הווה עובדה. הייתי חבר הוועדה לתקציב הבטחון במשך שנתיים וחצי. אז הייתי נאמן וכשר. היום - סיעה אופוזיציונית שאינה בממסד - אסור. לאחר הדיון שהעליתי על הגשרים הפתוחים נאמר לי: בוא ונמק בדברי פתיחה את הדיון המתקיים היום בוועדת החוץ והבטחון.

משה נסים (גח"ל):

גם אז, כשהיית חבר בוועדת המשנה לענייני תקציב הבטחון, היית באופוזיציה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

נכון; אך היום זו אופוזיציה שאינה חלק מן הממסד. היום, כשהזמנתי לוועדת החוץ והבטחון לנמק את הצעתי על מדיניות הגשרים הסגורים, או הפתוחים, וכשהוסבר לי שאי-אפשר יהיה להישאר בדיון עצמו - אמרתי: תודה רבה. בפניכם פרוטוקול. ממה שאמרתי במליאה, נא לעיני בן; לא אשים את עצמי לצחוק, לשבחיו של שר הבטחון יאמר, שהוא לא התנגד להש-תפתות; הוועדה התנגדה, או הנוהל התנגד. אבסורד, עלבון, ובלתי-סביר.

כשמתקיים דיון עקרוני באותה ועדה לענייני חוץ ובטחון, הוועדה הקובעת בימים אלה בצד ועדת הכספים, האומנם אתם באמת סבורים כי במציאות המפלגתית שלנו, שעה שצריך למתוח ביקורת בענייני בטחון ולבדוק, נגיד, את התופעה העגומה והמכאיבה של ריבוי תאונות בצה"ל, תאונות חצי-צבאיות, תאונות דרכים ותאונות אחרות, שהיו רבות מאוד בעת האחרונה, אולי יותר מן המותר - האם אתם מקווים שזה ייעשה על-ידי יצחק נבון כלפי משה דיין, או על-ידי ישראל ישעיהו כלפי גולדה מאיר, או על-ידי דב מילמן כלפי מנחם בגין, או על-ידי בן-מאיר כלפי שפירא? יש מציאות שאנו חיים בה. כאן צריך לבוא נציג האופוזיציה ולומר את דברו. הוא חפשי יותר. ובכוונה אני מתייחס לכל המפלגות בשווה. האם יכול חבר המפלגה מהדרג השני או השלישי לבקר באופן יסודי את נציגו בממשלה או את הממשלה שהוא-הוא נציגה בכנסת?

כשהייתה המלחמה בעיצומה, ואמרו: תוך כמה ימים לא ניתן לעשות שינויים - ניסינו להבין. ידענו שהעמדה לא נבעה מתוך כוונות טובות דווקא, אבל גיחא. אבל הנה אנו נכנסים לשנה הרביעית. איך אמרה הברית מאיר אתמול בדיון המשקיעים הכלכליים לענייני תירות? - "שיתק באה להבטיח לאיש שלום קרוב". הכל יודעים שתקופה ארוכה לפנינו שתהיה תקופת חירום. הנתונים כפי שהם נראים אינם מצביעים על כך שהרכב הנוכחי של הממשלה ישתנה. היכן איפוא החרדה העצמית, לא כדי לספק אותנו, אלא למצוא את המסגרת הנאותה? אני מכיר את הבעיה של סיעות קטנות יותר יודע שסיעות האופוזיציה אינן מקשה אחת ויש בניהן יגודי דעות לפעמים חריפים יותר מאשר בממשלה. הכל ידוע. אבל היכן הנסיון לתת יד לשינוי מצב, שבמוסדות הקובעים הללו - הנשיאות, ועדת החוץ והבטחון ועדת הכספים - תהיה נציגות לאופוזיציה, אפילו נציגות משתנה, נציגות מתחלפת? ואי-אפשר לתת את כל זה במלה אחת: רק"ח או לא רק"ח.

סיעתנו. ברגעים חשובים הצליח נשיא המדינה לתת ביטוי, כיד הכושר הטובה עליו, לתחושות העמוקות ביותר המשתפות את כולנו, וגשלה לו מכאן ברכת אריכות שנים, ואריכות שנים גם במילוי התפקיד הנעלה שהוא נושא בשם כולנו.

מאושר הייתי אילו יכולתי להמשיך ברוח זו בבואי לדבר גם על פעולת הכנסת בכלל, והכנסת השביעית בפרט. היינו, דומני, הסיעה היחידה בבית אשר בכנסת שעברה עשתה מאמץ רציני ויסודי, לאחר שהשקיעה בכך מלאכה מרובה ומחקר רב, והגיעה לפני הכנסת הצעת חוק תקנון הכנסת. באותה הצעה, בת סעיפים רבים מאוד, ניסינו לתרום תרומה למחשבה הכללית כיצד חייב לפעול הפרלמנט בישראל, מה צריך להיות מעמדה של הוועדה, האם יהיו דלתותיה פתוחות לעת-ונת ולצניבור או סגורות, מה צריך להיות מעמדו של יועץ לחברי הכנסת - יועץ לוועדה מזה ויועץ לסיעה מזה; האם לא הגיעה השעה לממן את היועצים הללו מכספי הכנסת באופן שהכנסת תקבל חוות-דעת בלתי-תלויה בחוות-הדעת של הממשלה, תקבל מידע בלתי-תלוי - וכך עברנו מנושא אחד למשנהו, בתקווה שתהיה התיי-חסות, לפחות חלקית, לכמה מן הרעיונות שהעלינו. לצערי, הצעת החוק ההיא נדחתה, ואפילו לא היתה התייחסות של ממש לנקודות החדשות שהועלו בה.

והרי עובדה היא שאפילו בכנסת הממושמת הוות - ממושמת בדרך כלל לרצון הממשלה או מפלגות הממשלה - עובדה היא שגם כאן קורים מקרים וקמה ועדה, ניהול לדוגמה ועדת הכספים (אני רואה לנגד עיני את חבר-הכנסת קדגמן, יושב-ראש הוועדה), ומקבלת החלטה או המלצה שאיננה חופפת בדיוק את המלצת המשרד הממשלתי. זה קרה לאחרונה בעניין משרד האוצר, נקודות מסוימות, והדבר הוא חיובי; זה תפ-קדה. אבל היא ניוונה בדיון, במהלך מרבית הדיונים, מן היועצים הממשלתיים, שכל האמון להם, אבל זווית-ראייתם היא ממשלתית, והם מיוצגים פה על-ידי השר. מדוע לא תוכה ועדה כל-כך נכבדה, כל-כך מרכזית וכל-כך קובעת, ביעוץ בלתי-תלוי? ומדוע צריך לבוא פרופסור מן האוניברסיטה ולשלוח מכתבים ולבקש להתקבל, במקום שאחד, או אחדים מהם, או כמותם, ישבו בה באופן מתמיד ויעצו לה באופן בלתי-תלוי ביעוץ הממשלתי? מה רע בכך?

אבל הצענו - והיתה איגודציה. הוא הדיון לגבי הצענו המתמדת לתת תקציב ליעוץ מקצועי לסיעות. האם תקציב לסיעות בתחום פעולתן השיבות פחותה מתקציב למימון בחירות? אולי נהפוך הוא. אבל גם כאן היתה התעלמות. והדברים חמויים במיוחד, ולא נראה מלהגיש זאת, בימי חירום. היום נשיאות הכנסת - יושב-ראש-הוועדה, כפי שהם מכונים בת - קנון -, ועדת החוץ והבטחון ועדת הכספים, אלה שלושת המוסדות הקובעים והמכריעים של הבית, "נקיים" מייצוג אופוזיציוני. נוצר מצב אבסורדי: חפיפה מלאה, כבר השנה השלישית - עוד מעט השנה הרביעית - בין הממשלה לבין היוצג בוועדות הקובעות ביותר. וחברי האופוזיציה פסולים מלשבת בוועדות. אפילו כשהצעתם במליאה מועברת לוועדה - הם מוזמנים לוועדה לפתוח את הדיון, לכאורה, ואחרי-כך אומרים להם בחיוך: תודה רבה; בעצם - נא לצאת; אהנו, הבטוחים בעצמם, המוסמכים, הנבונים, השקולים - אנה - נו נון עכשיו במה שאתם אסור לכם אפילו להאזין לו.

הזה, שבו נתונה הכנסת, יוצר גם מצב מיוחד ביחסים בין קואליציה ואופוזיציה. כתוצאה מהקמתה של ממשלת הליכוד הלאומי נותרו המפלגות הקטנות, או הקטנטנות, בכנסת, שאינן מצליחות לגבש לעצמן קו פוליטי שיכול להתמודד עם מדיניותה של הממשלה. יתרה על כן, גם חברי מפלגות האופוזיציה גורמים לעצמם נזק כאשר הם הופכים לעתים קרובות את עמדותיהם האופוזיציוניות למאבקים קולניים יותר מאשר למאבקים ענייניים, אשר יסייעו בליבונון של עמדות והתמודדות עם דעות.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
האם אתה מהווה אופוזיציה לאופוזיציה?

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
אין ספק שבכל פרלמנט רצוי קיומה של אופוזיציה ויש להגן על קיומה של זו; אבל לא בכל מחיר, ובוודאי לא במחיר של הורדת הרמה הכללית הקיימת בפרלמנט. אנו נוכחנו שבשנים האחרונות היו מספר תופעות שלא באו להוסיף כבוד ויקר לבית הזה.

אינני בין חסדי המשמעת הבלתי-מסוייגת למפלגה קואליציונית ולממשלה בכלל זה; אבל יחד עם זה אני דורש שהמשחק הפרלמנטרי של קואליציה ואופוזיציה, של שלטון ואופוזיציה, יהיה משחק הוגן, אשר יחנך את דעת הקהל ויפריה את המחשבה. לצערי, היו מספר תופעות בכנסת שהיה בהן משום עיוות של גוהגים בריאים. רצוני להזכיר כמה מהן: חבר-הכנסת אורי אבנרי, אשר כל כך רבות מדבר בזכות המאבק האופוזיציוני, הוא היה האיש אשר גרם לעיוות אותן תופעות בכנסת אשר הכריחו את הכנסת לשנותן. היה זה חבר-הכנסת אורי אבנרי שהשתמש לרעה בצורה בולטת בכלי, במכשיר, במוסד של הצעות חוק והצעות לסדר-היום. הוא עשה זאת בצורה שחרגה מעבר למקובל אצל כל חבר כנסת שהיוה סיעת יחיד ואפילו אצל סיעות שהיו בהן יותר מחבר כנסת אחד.

הרשה לי, חבר-הכנסת אבנרי, להעיר לך כי אם מותחים עליך ביקורת — אינך צריך מיד להתפרץ.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
האם אמרתי משהו?

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
לא אמרת, אבל התכוננת, ואני רציתי למנוע זאת. היה זה חבר-הכנסת אבנרי אשר גרם לך שסיעות הקואליציה נכנסו להסכם שיחסים את הפירצה הזאת שאתה פרצת מעבר לכל הגיון בריא. עשית זאת כאשר המטרת על הכנסת הצעות לסדר-היום והצעות חוק בצורה בלתי מתקבלת על הדעת.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
בסך-הכל הייתי אז חודשיים ימים בכנסת.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
עשית זאת, כי רצית להפגין את כוחו של היחיד מול כוחם של הרבים. אולם החטאת את המטרה, גם לעצמך וגם לכנסת.

אותו הדבר עושים כיום חברי כנסת בקשר לשאיל-תות. למעשה, אותו חבר כנסת המגיש נוספר גדול כלי-כך של שאילתות, אינני יכול להאמין שהוא עושה שימוש בהן, חוץ מאשר זה, כמובן, שהוא מבקש בכך

כשרוצים — אפשר להתגבר, אם מבינים את הסכנה למוסד הפרלמנטרי, דווקא בימי-חירום.

אני פוגה אליכם בדיון הזה — לא מזווית-ראייה של איש מפלגה, אלא מזווית-ראייה של חבר הכנסת. למען הבית הזה, למען מעמדכם, מעמד סיעות הרוב — הבינו נא כי מוכרחים לעשות שינוי. שום תפאורה חיצונית, שום מוסד ליחסי ציבור ושום דיווחים וביול-טינים לעתונות לא ישנו את מעמדו של הבית הזה. עד שלא יבוא שיפור אמיתי ויווצר מצב של אופוזיציה מול קואליציה גם בימי חירום. חזקה על האופוזיציה שתדע היטב היטב מה היא אחריות ואומית וממלכתית. הלואי וכל המוסדות השלטוניים היו תמיד חרדים וערים לכך כפי שחלק נכבד מסיעות האופוזיציה חרד וער לכך.

אדוני היושב-ראש, עוד נקודה אחת ואשלים את דברי. נוכח אירועים שונים שאירעו בבית הזה בתקופה האחרונה — ואינני רוצה להתייחס אליהם ספציפית, כי אני חושב שהדיון צריך להיות מנותק, אפילו באופן מלאכותי, מההתייחסות לסיעה פלוגית או אלמונית — העולתה בציבוריות, ואולי גם מעל במה זו של הכנסת, התביעה לצמצם את חסינות חברי הכנסת. התביעה הזאת הושמעה בכנות מחוגים בעלי גוון שונה, והדבר הזה מעמיד בסימן-שאלה את אחד ההישגים הנאים של הכנסת הזאת, אשר הצליחה בראשית דרכה למצוא חוק מאוזן, חשוב, המבטיח את פעילות חברי הכנסת באין מפריע.

יחד עם זאת, לאור התרחשויות שאירעו נשמעת התביעה הזאת, והיא חוזרת וגשנית. אני שומע אותה, אם בנושא תאונות דרכים ואם בשטחים אחרים. נראה לי שאם ברצוננו להגן על הכנסת, על חבריה וגם על חסינותם, חייבת להישמע מכאן הקביעה שלא ניגע בחסינות הזאת ושנמשיך לקיים אותה. אולם אי-אפשר לומר את הדברים האלה מבלי שנפגנו אל עצמנו — אני עושה זאת כללית — ונאמר לעצמנו שהציבור לא יהיה מוכן להתמיד בתמיכתו בחוק הזה של חסינות חברי הכנסת, אם בקרב חברי הכנסת תהיינה תופעות של גירוי ומתיחות החוט מעבר למידת הנסבל. וכדי שלא נגיע לצורך לדון בחוק חסינות חברי הכנסת, הרי מוטלת על חברי הכנסת חובה של משמעת עצמית, שלא תביא את הדברים לדי מבחן, ושלא ייעשה שימוש לרעה בחוק החיוני הזה. קריאה זו צריכה להיות מופנית כלפי עצמנו.

הי"ד ש. רוזן:
רשות הדיבור לחבר-הכנסת מרדכי ביבי, ואחריו — לחבר-הכנסת משה סנה.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה—מפ"ם):
אדוני היושב-ראש. יורשה לי בפתח דברי לצרף את ברכותי לנשיא המדינה, היושב על הכס המסמל את תקומת מלכות ישראל. אני מאחל לו בריאות ואריכות ימים.

דבותי חברי הכנסת, הכנסת בישראל "סובלת" בשנים האחרונות ממצב מיוחד, שאינו רגיל בעולם כולו בדרך כלל, וגם לא היינו רגילים לו לפני מלחמת ששת הימים. אני מתכוון להיווצרותה של ממשלת הליכוד הלאומי, שאני כמובן מברך על הקמתה, בעיקר בימי מלחמה וחירום שוררים באזור הזה. ברם המצב המיוחד

בצורה מסויימת, מבלי לתת לציבור תמונה מאוזנת על הנעשה בכנסת. זה גורם חינוכי רע לציבור, גורם המסלף את דמות הכנסת.

ונקודת הביקורת השנייה והאחרונה נוגעת לנו עצמנו. אינני סבור שחברי הכנסת הם בבחינת אנשים שאינם שונים. לא. אני ידע שאנו עלולים לעשות שגיאות רבות, אך הרע הוא, שגם כאשר אנחנו יודעים שאנו עושים שגיאות, אין אנחנו מתקנים אותן. התופעה של אי-נוכחות בימי רביעי, בשעות סיום שבוע לעבודת הכנסת, היא אחת התופעות העגומות בעבודת הכנסת, כאשר הכנסת היא כמעט ריקה ורק חברי כנסת בו-דעים יושבים בתוכה. אינני מוכן לחתום שכל אותם חברי כנסת, שבאותו יום אינם יושבים כאן, יש להם עכבות מטעם הציבור במקומות אחרים. אם כך הדבר, יבואו נא חברי הכנסת וידווחו לסייעותיהם - דבר שאף אחד לא היה מוכן לעשות.

עם זאת, רבותי חברי הכנסת, נאמרו לעצמנו שאנחנו חייבים לתת לעצמנו דין-וחשבון אם אמנם בוועדות עושים אנו כל מה שיכולים אנו לעשות. נוכחתי לדעת בכנסת זו, שגם הנוכחות בוועדות הולכת ומצטמקת. צר לי על כך. זה תחום נוסף שבו חברי הכנסת פוגעים במו ידם במעמדה וברמותה של הכנסת.

לבסוף אני רוצה לומר דבר אחד, אדוני היושב-ראש, שאינני יכול שלא לומר אותו, וזאת בעקבות דבריו של חבר-הכנסת אבנרי על יושב-ראש הכנסת. כידוע אין יושב-ראש הכנסת יכול לעלות על הבמה ולהשתתף בדיון ולהגיב על דברי ביקורת.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
אין שום מגינה.

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
זה לא נהוג. עוד לא היה דבר כזה ואינני יודע אם היושב-ראש הנוכחי צריך לעשות זאת.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
הוא עושה הרבה דברים שלא היו נהוגים. הוא מחדש בהרבה דברים.

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
אני סבור שלא היה הוגן קודם כל ליוזם התקפה על יושב-ראש הכנסת, כשהוא אינו יכול לקום ולהשיב לך, בשווה לך.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
הוא יכול לגנות אותי כשאני לא יכול להשיב? הוא גינה אותי מעל הדוכן. אני לא יכול להשיב לו מעל הדוכן? למה?

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
אני סבור שאין הדבר הזה הוגן, ואולי רצוי ליצור בתקנון הכנסת אפשרות שלפיה יוכל יושב-ראש הכנסת להגיב במקרים מסויימים על דברים המושמעים כלפינו ונגדו.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
זה בדיוק מה שהצעת.

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
אני רוצה לומר לחבר-הכנסת אבנרי: בהצעתך

להביא את הדברים בצורה כלשהי אל דעת הקהל. אבל אני משוכנע, שאילו חברי הכנסת השואלים כל כך הרבה שאלות היו מבקרים את עצמם במידה מסויימת, אפשר היה לחסוך להם ולבית עבודת, שבמידה לא מעטה היא מיותרת.

אותו דבר רוצה אני לומר בקשר למשלוח דואר מהכנסת. נזכור נא, חברי הכנסת, שבשלהי הכנסת הקודמת היו חברי כנסת שניצלו דואר הכנסת לא למשלוח מכתב של חבר הכנסת לבחור שלו, אלא למשלוח אלפי מכתבים מהכנסת אל סתם כתיבות, או אולי אל חברים הקרובים להם. האם זה השימוש הנכון באותה זכות שניתנה לחבר הכנסת? ואם הלידה - וכאן אני תומך בדעת קודמי, חבר-הכנסת שמואל תמיר - יהיה שימוש לרעה גם בחסיונות חברי הכנסת, אזי אלה המשתמשים לרעה בחסיונות עלולים לגרום לכך שאותה חסיונות של חבר הכנסת לא תישאר כפי שהיא היום, ואולי הציבור דווקא ירצה בכך ויתמוך בכך, וזה יהיה מצער מאוד.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
אתם רוצים אופוזיציה שתשתוק ותשב בשקט.

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
אינני רוצה באופוזיציה שתשתוק. אולי מהירהודי לבך אתה אומר זאת. מיד תראה איוו אופוזיציה אני רוצה.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
שתהיה נחמדה.

מרדכי ביבי (המעריך, עבודה-מפ"ם):
אשר לקיום הכנסת כרשות מחוקקת - הדעות מתרבות והולכות בדבר אי-נוכחות האימרה שהכנסת היא רשות מחוקקת. רבותי חברי הכנסת, אינני מרוצה ממידת כוחה של הכנסת כרשות מחוקקת, ובשני מישורי דים אינני מרוצה מזה. אינני מאושר ממידת האפשרויות הניתנות לחבר הכנסת להעלות הצעת חוק, הצעת חוק שגם על דעת השרים היא נכונה, ונוסף לכך אינני מרוצה ממידת המשמעת שמטילה הממשלה על חברי הכנסת, לשם חקיקת חוק מסויים. בשום אופן אינני יכול להסכים להגבלה טוטאלית בכל התחומים האלה. וביחד כאשר התנגדותו של חבר כנסת זה או אחר אינה עומדת להרוס את קיומה של הממשלה. שהרי אם נגה כך, נעקור במידה לא קטנה את זכות קיומה של הכנסת כרשות שמכוחה יוצרת דברים ומשפיעה על דמות חוקים.

מצער אותי לומר שלא אחת מתקבל הרושם שהמצב כיום הוא כאילו קיימת ממשלה שיש לה כנסת, ולא ממשלה שלימינה עומדת כנסת. חמור הוא המצב אם ישתרש רושם זה בציבור, כאילו יש ממשלה שיש לה כנסת. איננו פטורים מלבקר את עצמנו גם כן. לביקורת אין גבול. אבל ברשות היושב-ראש אני רוצה לבקר עוד שני תחומים, ובוה אסיים.

התחום הראשון הוא תחום הדיווח העתונאי מעל במת הכנסת. יסלחו לי רבותי העתונאים המדווחים מהכנסת, אם אומר שלא אחת - ואני אומר "לא אחת" כדי להיות מתון במידה מקסימלית - הדיווחים מהכנסת אינם משקפים אל נכון את עבודת הכנסת, והם פרי רצון של העתונאי לספק לציבור ידיעות

מרחק. אינני יודע אם הקירבה בין סיעת פועלי אגודת ישראל לבין סיעת המפד"ל, שהאחת באופוזיציה והשנייה בקואליציה, או הקירבה של סיעת הרשימה הממלכתית שבאופוזיציה לחטיבת דפ"י שבקואליציה איננה גדולה מאשר הקירבה בין שתי מפלגות שהן בקואליציה. זהו מצב מוזר מאוד, לא רק מבחינה מספרית, כאשר הפרופורציה היא 102 חברי כנסת בקואליציה מול 18 חברי כנסת באופוזיציה.

לכן מתנהל מאבק לא רק בין קואליציה ואופוזיציה, אלא מתנהלים מאבקים בין חלקי הקואליציה לבין עצמם וכן בין חלקי האופוזיציה לבין עצמם, ובמידה לא פחותה מאשר המאבק בין הממשלה ובין מספר מתנגדיה.

גם תחומי ההתנגדות הם מוגבלים יותר מאשר בזמנים כתיקנם — ואנו חיים בזמנים שלא כתיקנם. נחוצה ביקורת של הכנסת על הממשלה, של הכנסת בכללותה על הממשלה בכללותה. הדגש עבר מהמאבק בין קואליציה לאופוזיציה אל התחום שבין הרשויות — המחוקקת והמבצעת.

ובכן, יש לחזק את פיקוח הכנסת על הממשלה, וזה יותר חשוב מאשר ההתנגשות בין סיעות מפורדות של האופוזיציה לבין סיעות מפורדות של הקואליציה. של הכנסת בתור כזאת, על כל חלקיה, צריכה לקבל יותר אוטוריטה. זה מה שמדאיג אותי, ואת זה אני רוצה להבליט בהנמקה. אפשר להגיד: אני רוצה ייצוג בנשיאות, אני רוצה להיות מיוצג בנשיאות — ואילו אני מוכן לא להיות מיוצג בנשיאות; אבל אני חושב שזה לא טוב כאשר הנשיאות חופפת את הרכב הממשלה, או את המפלגות העיקריות של הממשלה. אמרתי זאת בתחילה, כאשר בחרו בנשיאות, ועתה, אחרי מספר חודשים של נסיון, הדבר מתאשר.

אינני אומר שיש דיון מצד הנשיאות בהכרה או באי-הכרה בדחיפותן של הצעות לסדר-היום. אבל אני רוצה להגיד שהנשיאות מייחסת חשיבות-יתר למה שאומר לה השר הנוגע בדבר, והיא מושפעת מכך. השר יכול להגיד שהעניין לידו איננו דחוף, מפני שהוא לא סיים עדיין את ההתייעצות עם עוזריו. אבל דווקא נשיאות הכנסת צריכה בשלב שלפני ההכרעה בממשלה לתת לשר את האפשרות לשמוע ביקורת בכנסת, ולאו דווקא בדברים שיש בהם גירוי יצרים מפלגתיים. לדוגמה, פעולות נגד הברחת מטבע חוץ לחוץ-לארץ. הנשיאות החליטה שהעניין איננו דחוף, מפני שהאוצר טען שהם יודעים על כך ומטפלים בזה. מה היה מוזק לשר האוצר אילו היתה נשמעת דעה בעניין זה? והרי הכוונה לא היתה להשמיע מעל דוכן זה דברי עידוד להברחה, אלא להיפך.

היור"ש. רוזן:

הנשיאות קבעה כי יהיה דיון על כך במסגרת התקציב.

משה סנה (מק"י):

אדוני היושב-ראש, אתה יודע שבמסגרת התקציב מוקצבות לסיעות הקטנות דקות ספורות. אני עשיתי זאת, והעליתי את הנושא בנאומי על התקציב, בלי שהיתה לי אפשרות לפתח את הנושא, כי אז לא היה נשאר לי זמן לדבר על עצם התקציב. ודאי אינני אומר בזה שאם יש לחבר כנסת הצעה מנוגדת לממשלה,

לא למסור לנשיאות את שמות מגישי ההצעות לסדר-היום כאליו-החשדת את הנשיאות במשוא-פנים.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
בהחלט כן.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה-מפ"ם):

אני דוחה זאת לא רק בכל לשון של דחייה, אלא אף בשאט נפש, בהיותי אחד מחברי הנשיאות ובידעי כיצד מתנהלים הדברים האלה. אני דוחה בכל תוקף החשדה כזאת. אינך יכול להתיר לעצמך כל גבול של ביקורת, גם כשאינן לה יסוד. יכולת לבקר ביקורת כזאת רק כאשר היית יכול להוכיח זאת.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

אני לא מיוצג שם. אין לי שום אפשרות לדעת בכלל מה נאמר שם.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה-מפ"ם):

אין לך צורך להיות מיוצג. מה טיבה של החשדה כזאת על הנשיאות, על היושב-ראש והסגנים?

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

תנו לנו נציגות, נהיה גם כן אחראים. אין נציגות — אין אחריה.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה-מפ"ם):

הנציגות נקבעת על-פי הרכבים, ובתוקף הלחץ שלך, שאינני רוצה לכוון אותו בשמו, לא ייתכן שתצעה לסחוט אפשרות של ייצוג שאינה מגיעה לך, בתור חבר מפלגה המיוצגת על-ידי שני חברי כנסת, עם כל הכבוד.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

לאופוזיציה מגיע.

מרדכי ביבי (המערך, עבודה-מפ"ם):

אבל לא בצורה כזאת של שיטות ולחצים שאינם הוגנים.

היור"ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת סנה.

משה סנה (מק"י):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בראשית דברי אני רוצה להביע כבוד ויקר לנשיא המדינה, להוכיח את זכותו כאחד מוותיקי תנועת הפועלים היהודית-הישראלית, כהוגה דעות וספרא רבא. אני מצטרף לכל הברכות שנשלחו לו מעל דוכן זה.

אשר לסעיף תקציב הכנסת — סיעת מק"י מציעה להוסיף לידה אחת לתקציב. אני חושב שזה לא יערער את האיזון התקציבי הכללי, שאינו קיים בלאו הכי. אבל הכוונה של ההצעה ההפגנתית הזו היתה, שיש לעשות מאמץ מכוון ומיוחד להרים את קרנה של הכנסת בקדנציה זו. כי המצב הוא מיוחד במינו. החלוקה בין קואליציה לאופוזיציה קיימת כמובן בכל פרלמנט, אבל היא אצלנו מזוהה מאוד. אומרים שלאופוזיציה אין דעה אחידה. זה נכון. אבל אצל אחדות-דעות באופוזיציה באותה מידה שאין אחדות-דעות בקואליציה, ובאותם עניינים. אני, למשל, אינני יודע אם המרחק בין סיעתי, סיעת מק"י, לבין הסיעה של המרכז החפשי הוא יותר גדול מאשר המרחק בין מפ"ם לחירות; זה בערך אותו

ישראל, לטלוויזיה, לסימפוזיונים, ורק לאחר מכן הוא מגיע לכנסת. אפילו הגשת תקציב נוסף לשנה שעברה נודעה באחרונה לכנסת.

הי"ר ש. רוזן:

כאן על כל פנים הזמן מוקצב. לא טוב להיות סיעה קטנה.

משה סנה (מק"י):

אני יודע שזה לא טוב, אך איני מתלונן. יכול להיות שהדברים שלי אינם מתקבלים באותו רוח שאני מתכוון בהמירתם, אך אני אומר אותם כאילו הייתי אומרם בהתייעצות ללא מחיצות מפלגתיות. ואני רוצה לומר שיש לגבי התקנון הקיים: יש בתקנון סעיף הנותן אפשרות לצרף לוועדה חבר כנסת מחוץ למפתח, כמשקף. אני חושב כי הסיטואציה הקיימת כאילו נב" דאה בשביל הסעיף הזה, או אולי נברא הסעיף בשביל סיטואציה כזאת. אם תבואו ותאמרו: איך ייבחר אחד מבין השמונה עשר המפורדים? הרי תשובתי היא, כי תמיד הרוב מוכרח לבחור את נציג המיעוט. אין פה אף סיעה אחת שיכולה לבחור ולהיבחר בלי הסכמת השאר. אם בחרנו היום סגן יושב-ראש הכנסת מסיעת גח"ל, הרי הם בעצמם לא יכלו לבחור בו. סיעות אחרות היו צריכות להסכים לכך. ומדוע לא יבואו הסיעות ויאמרו: איש זה או אחד יהיה משקיף בוועדת הכספים, פלוני בוועדה שנייה ואלמוני בשלישית? ברור שאם לא תהיה הסכמה פה-אחד בהתאם לתקנון, לא נוכל להי- כנס, אך צריכה להיות דאגה לכל תהייה שתי הוועדות העיקריות מוגופלץ של שלוש סיעות עם היתר-עיסקה לבני סיעה רביעית, שחלילה אין עיני צרה בה, סיעת ל"ע. היתר-עיסקה הוא דבר קשה, אך אין זו מלת גנאי.

אני יודע כי זמני עבר, אולם במקרה כזה, נדמה לי, כי מותר לחרוג. אחזיר זאת בסעיף אחר.

יש אינסטיטוציה בתקנון, אותו תקנון שהרוב קבעו אותו, והוא — ישיבה סגורה של הכנסת. אם יש נושא שאין הוצים לדון בו בפומבי, זו המסגרת, אולם משום-מה לא הופעלה אף פעם אחת מסגרת זו. יודע אני שתבואו ותאמרו, כי יכולה להיות הדלפה גם אם המדובר בישיבת סגורה. מקסימום ההדלפות, עובדה היא, באות מישיבות הממשלה. העתונאים המדווחים את האמת מבססים אותה על הדלפה שבאה מן השרים. יוצא שכל אחד יכול להדליף, ואני חושב שבתקופה כזאת לא טוב שאין מפעילים את המוסד הזה: של ישיבות סגורות, כמובן לא בכל יום שני וחמישי.

בצורה טלגרפית אומר, כי לא טוב שלא יהיה ושעדיין אין חוקה. זה שלוש פעמים שהגענו להתנגשויות עם הרשות השופטת, עם בית-המשפט העליון: בעניין מימון הבחירות, בעניין הטלוויזיה ובעניין רישום הלאום היהודי. האם זה בריא? האם זה עניין סיעתי? האם צריך אני לומר זאת דווקא על חשבון זמנה של סיעתי? אני אומר זאת על חשבון זמנה של סיעת המערך, כי זו צריכה להיות דאגתה לא פחות מדאגתי אני, מדאגתה של מק"י? האם זה בריא מבחינה ממלכתית, שחזרות התנגשויות של הכנסת ושל הממשלה עם בית-המשפט העליון? יש לסיים את חקיקת החוקה. הייתי בעד חוקה עוד בכנסת הראשונה, לפחות נעשה עכשיו לירון הליכי החקיקה של החוקה.

אין לאפשר לו להופיע בכנסת, אך במקרה זנן הכוונה של הצעתי לא היתה מנוגדת לעמדת הממשלה, ובכל זאת דחתה הנשיאות את הדחיפות. לעתים יש שהנשיאות פוסקת כי הצעה פלוגית איננה דחופה, ויום-יומיים לאחר מכן רואה הממשלה צורך למסור הודעה מפי ראש הממשלה באותו עניין. למשל, בעניין הפסקת האש הגשתי הצעה ביום א'. ביום ב' פסקה הנשיאות שהנושא איננו דחוף. ביום ג' מסרה ראש הממשלה הודעה בנידון זה. כמובן, אם נמסרת הודעת ממשלה, בטלות ההצעות לסדר-היום. אבל מצד הנשיאות התשובה היתה, שההצעה איננה דחופה.

הגשתי הצעה לסדר-היום בעניין מניעת פעילותה של הממשלה בנוגע לפסק-הדין בשאלת "מיהו יהודי". הנשיאות פסקה שההצעה איננה דחופה. למי לא היה העניין דחוף? — הממשלה, שרצתה לעשות מה שעשתה, מובן שהדין לא היה דחוף לה; אבל לגבי מי שרצה למנוע זאת, העניין היה דחוף.

נשיאות הכנסת לא צריכה להחליט לפי מה שנוח לממשלה, אלא לפי מה שיאפשר לכנסת לבקר את הממשלה, לפקח על פעולותיה, להשיא לה עצה — וגם עצות ידידותיות שייכות לתחום תפקידי האופוזיציה. הכנסת, כמובן, מחליטה ברוב אם היא מקבלת דעה זו או אחרת.

אני רוצה לציין עכשיו חזיון הפוך: לא תמיד הצעה המוגשת על-ידי סיעות רבות היא הצעה דחופה. במקרה כזה הנשיאות תמיד מאשרת אוטומטית את הדחיפות. אם חמש סיעות הגישו הצעה, אין זה סימן שהיא דחופה, לאו דווקא.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

סיעות הקואליציה. חשוב לציין זאת.

משה סנה (מק"י):

כל אדם יש לו דרך משלו איך להגן על דעותיו. אתה חשבת שאני לא חשבתי כך? — אלא אני חשבתי שלא צריך להגיד זאת.

מה שראיתי להטעים הוא, כי יכול יהיה להציע דבר שהוא באמת דחוף, ואילו חמש סיעות יציעו דבר שהוא אולי חשוב, אך אינו דחוף. הבאתי את עניין ההכרה בדחיפות רק כדוגמה לצורך בייצוג האופוזיציה בנשיאות הכנסת.

לעניין ההצעות לסדר-היום והצעות חוקים, אך בעיקר לעניין הצעות לסדר-היום: אם קיים מצב של 102 ו-18, צריכה הנשיאות להיות מעוניינת, שתינתנה הזדמנויות רבות להשמיע דברים שאיש הקואליציה לא ישמעם באוני הממשלה.

אמרתי בהתייעצות סגורה אצל היושב-ראש והסגנים, ואני חוזר על כך גם מעל במה זו, כי יותר טוב שהיו הרבה הצעות לסדר-היום, שמוקצב להן פחות זמן, מאשר מעט הצעות, שכל אחת מהן נמשכת שעה, כי לא דרושה הרצאה של מחצית השעה של השר כדי להוכיח שצריך להוריד את ההצעה מעל סדר-היום. אם זה כל כך לא חשוב — מדוע מרבה אתה, אדוני השר, כל כך להסביר זאת? אני גורס: הצעות קצרות ותשובות קצרות, אך רבות, כדי שלא תהיה הכנסת המוסד האחרון לדיון בשאלות המטרידות את הציבור. לפעמים משמש עניין בחילה נושא לעתונות, ל"קול

לעניין החסינות: הלוואי ולא נצטרך להסיר חסינות, אך יותר טוב להסיר חסינות מיחיד מאשר להסיר חסינות מהכנסת כולה. אם יקרה מקרה, הלוואי ולא יקרה, שנהיה מוכרחים להסיר חסינות — נסיר, אולם כדי שלא יהיה צורך להסיר מאחד, האם נסיר את החסינות בסיטונות מכולם? הדעות האלה בציבור אינן די שקולות.

צריך להרים את קרנה של הכנסת, ואני מודה לך, אדוני היושב-ראש, שהרשית לי הפעם, לפני משורת הדין, לדבר יותר מהזמן שהוקצה לסייעת.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחברי-הכנסת אנקוריון.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. כאשר עלה חברי-הכנסת סנה לדבר ואמר כי הוא מציע להוסיף לידה לתקציב הכנסת, חשבתי בלבי, מה היה קורה אילו קם יושב-ראש ועדת הכספים והסכים לכך — האם אז היה חברי-הכנסת סנה מוותר על הנאום היפה שזכינו לשמעו עכשיו?

משה סנה (מקי"י):

זו טענתי. אפילו הצעה כזאת לא התקבלה בוועדת הכספים. אילו הוסיפו לידה, היו יכולים למנוע ממני את הנאום.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):

אדוני היושב-ראש, רוח של צנע וצניעות נושבת מתקציב נשיא המדינה. כך יאה למדינה וכך יאה לעומד בראשה. כל מי שהיתה לו הזכות לבקר בבית הנשיא יודע להעריך את מאוד הפנים של איש הרוח, הנושא בכתר הנשיאות, ואת הרוח העממית הנושבת מכל מגע שלו עם המוני בית-ישראל, והריני מצרף קולי לברכות הכנות לנשיא המדינה שהושמעו היום מעל דוכן זה מכל סיעות הבית.

אדוני היושב-ראש, כאשר דנים אנו בתקציב הכנסת, זוהי ההזדמנות המתאימה לעסוק בביקורת עצמית. בהסתייגויות לתקציב אני רואה שחברי-הכנסת שמואל תמיר ואורי אבנרי מציינים להפחית מתקציב מזכירות הכנסת ומתקציב החסינות של בנייני הכנסת. אחדות דעים זו בין שני הקצוות הרעוגיים הללו, שניהם מהאופוזיציה, ממש מריניה, אך יש לומר בפה מלא, שעובדי הכנסת לסוגיהם, הן עובדי המזכירות והן הממונים על בטחון הכנסת, עובדים קשה ועושים מלאכתם נאמנה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

על זה אני לא יכול לעבור בשתיקה. אני לא יכול להבין...

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):

מה הבינות — הבינות, ומה שלא הבינות, הבין בעוד רגע.

מנהג חדש בא למדינה — נמצא מישהו מבין חברי הכנסת, הנהגה בעצמו מהחסינות המלאה של חברי הכנסת, והוא סבור שלכבוד ייחשב לו לתבוע את מזכיר הכנסת לבידור משפטי. המינימום שאפשר לומר כאן הוא, כי זוהי דרך פסולה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

למה? הוא אורח כמו כל אורח.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):

בוה אסתפק, ומה שלא הבינות עד עכשיו — לא תבין.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

דבריך הם לא כל כך עמוקים שאי-אפשר להבין אותם.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה—מפ"ם):

יש טעם רב בדרישה החוזרת, שמן הראוי לחזק את סגל המומחים העומדים לרשות חברי הכנסת. אמנם יש בין חברי הכנסת מומחים במקצועות או בשדות פעולה שונים, אבל מן הראוי שחבר כנסת הזקוק ליעוץ מומחה, אם בתחום הכלכלה ואם בתחום המשפטי, או בתחום החינוך וכיוצא בזה, יהיו בשיירות הכנסת עוזרים אוניקטיביים, בעלי ידע ומומחיות בשטחים הנדרשים, שחברי הכנסת יוכלו לפנות אליהם. התוספת התקציבית הדרושה לכך תהיה מוצדקת בהחלט.

אדוני היושב-ראש, אני שותף לאלה הטוענים נגד מכת ההיעדרות משיבות הכנסת. בנידון זה אין בינינו איש שלא יחטא, ומי כמותנו יודע שחברי הכנסת אינם מהבטלים, הלילה, והם עסוקים למעלה ראש; אבל אפילו כך, אסור לתת למחשבה בלב העם שיש בינינו המלולים בחובת הנוכחות בישיבות הכנסת. טרם הוחלט סופית על שכיחות הטלוויזיה בישיבות הכנסת, אולם התמונה של ספסלים ריקים למחצה, המוקרנת למאות אלפי בתים, אין בה כדי להוסיף לנו כבוד.

אדוני היושב-ראש, הכנסת פועלת לפי חוק-יסוד: הכנסת, ובהתאם לחוק היא קובעת לעצמה את סדריה. תקנון הכנסת הוא פרי נסיון שהצטבר בכנסות הקודמות, והוא מכשיר חשוב לניהול ענייניה של הכנסת. אבל לעתים קרובות אנו מרגישים שהתקנון לוקה בחסר, וטוב עשתה ועדת הכנסת שקבעה ועדת-משנה לביקורת התקנון. דרושה דביזיה ואולי השלמה לכמה וכמה סעיפים, ונקווה שהוועדה תעשה מלאכתה בהרציות ובשלמות, ולא ירחק היום שפרי מלאכתה יובא לפני הכנסת.

הזכירו כאן את מוסד השאילתות. זהו מוסד נכבד לביקורת ולאינפורמציה פרלמנטרית; אבל מוסד זה מאבד מעילותו ומחשיבותו כאשר חברי כנסת מציינים בשאילתות, לעתים על דברים של מה בכך, וכאשר כיסוד לשאילתה משמשות לפעמים זריעות לא בדוקות מהעתונות, וכאשר כתוצאה מהנ"ל ולפעמים גם כתוצאה מילולל בידון זה מצד שר זה או אחר בממשלה, התשובות באות באיחור רב, כאשר שוב אין כל אקטואליות בנושא השאילתה. ברור שהדבר טעון תיקון, והצעתו של חברי-הכנסת האוזנר, שהושמעה קודם, לכן ראויה לעיון.

מקרה הרחקתו הפיסית של חבר כנסת מאולם הישיבות, שאירע לא מזמן, מעורר ספק אם התקנון מכיל הרתעה מספקת נגד עצם הצורך להזדקק לאמצעי קיצוני כזה. אני מניח שאילו ידע חבר הכנסת הנכבד שאי-ציות להוראת היושב-ראש, הגורר הרחקה בכוח, עם כל הבזיון שבדבר, עלול להביא בעקבותיו הרחקה מהכנסת לשלושה חודשים, למשל, היה שוקל פעמיים אם יקבל את דין יושב-ראש הבית, או יתממד בפגיעה הקשה במשמעת החברתית של סדרת הבית.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אתה טוענה שוב וכרגיל.

- דיברו על היחס בין הממשלה והכנסת. אני חושב שהם לא גילו כל חידוש בזה. גם באם המדינות הפרלמנטריות קיים בעצם לא משטר פרלמנטרי, אלא משטר קבינטי, וידוע שיש השפעה-גומלין חזקה מאוד, - השפעה לא רק מצד הפרלמנט על הממשלה, אלא גם מצד הממשלה על הפרלמנט.

אין כל הצדקה לטענה הנשמעת כאן בצורה מוגזמת על קיפוח האופוזיציה, כביכול. עדים אנו כולנו היושבים כאן, באיזו מידה נשמע קולה של כל סיעה, ולו גם הקטנה ביותר, בכל דיון, לגבי כל עניין העומד על הפרק. אני לא צריך להרחיק עדותי, זה מוכח אפילו בנושא שאנו דנים בו היום. אין כל השוואה בין האפשרות הניתנת לחבר יחיד בסיעות הקטנות להופיע על במת הכנסת לאפשרות הניתנת לחבר היחיד מסיעות הרוב. אולם רוב הוא רוב. כיצד יכולות הסיעות הקטנות לטעון לקיפוחן, כאשר לסייעות הקטנות מובטח מינימום ההופעה בכל דיון; כאשר בהצעות לסדר-היום הן נהנות מיותר מהמגיע להן לפי יחסי הכוחות בכנסת; וכן בהתחשב בניצול הרחב והמופרז של מוסד האי-אלי-תות, בעיקר על-ידי חברי האופוזיציה?

אדוני היושב-ראש, הערתך האחרונה מכוונת לעניין שכבר נגעו בו היום - עניין הפגיעות שהוטחו לאחרונה נגד יושב-ראש הכנסת מוחץ לבית וגם כאן היום על-ידי חברי-הכנסת אבנרי. אני שמח שיושב-ראש ועדת הכנסת נגע בתחילת הדיון בשאלה זו. אני מוחה נגד הזילזול הבלתי-מרוסן, ששמענו אותו היום מעל הדוכן הזה בדברי חברי-הכנסת אבנרי. יושב-ראש הכנסת הוא האדם המסמל את הכנסת ואחראי לכבודה ולסדריה. מובן שביקורת הוגנת גם כלפי היושב-ראש מותרת; אולם יש לזכור כי בכבודו של היושב-ראש ניכר כולנו, וכאשר פוגעים בו, כאילו פגעו בכל אחד מאתנו ובכנסת כולה. אני מבין שלעתים חברי-הכנסת אבנרי או חבר הכנסת אחר אינם שבעי-רצון ממעשיו של היושב-ראש, אבל גם אז הם צריכים לדעת לכבוש את יצרם ולדעת היכן צריך להפסיק. וטוב שנשים את הדברים האלה אל לבנו.

היו"ר ש. רוזן:

רשות הייבור ליושב-ראש ועדת הכספים, חברי-הכנסת קרגמן, לתשובה.

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. מראשיתה של הכנסת נקבע כלל - וזה הנוהג זה מין חוק פנימי, אם כי זה לא כתוב בתקנון הכנסת - שיושב-ראש הכנסת איננו משתתף בדיונים ואיננו יושב על כסאו בין כסאות חברי הכנסת ואיננו משיב על כל ויכוח, על פי רוב גם איננו מציב. אפשר כמובן לקעקע את היסודות, כפי שמישהו רצה לעשות זאת, אפשר גם להציע שזה לא יהיה כך, אבל, כאמור, לפי הנוהג במשך עשרים ואחת שנה יושב ראש-הכנסת איננו פעיל בתוך הכנסת. נוהג זה מחייב התנהגות מסוימת, קורקטיות. אם כי איננו רשאי לדרוש זאת מכל אחד, באופן אובייקטיבי אפשר לטעון את הטענה. אין זאת אומרת שאי-אפשר לבקד את פעולותיו של יושב-ראש הכנסת ואת מעשיו. אין חסינות כזאת ואין צורך בחסינות כזאת, אבל יש לכך מסגרת: נשיאות הכנסת, יושב-ראש הכנסת והסג"נים, או ועדה שאפשר לשמוע בה תשובה. כאן זה לא ניתן.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

חברי הכנסת, בזמן האחרון היינו עדים לכך שבכמה מקרים ניתנה על-ידי יושב-ראש הישיבה הוראה למחוק מן הפרוטוקול דברים שנאמרו. אני סבור שאין לזה כיסוי מספיק בתקנון. לדעתי, רצוי שדברים פוגעים, מבזים ומעליבים, יוכל היושב-ראש לתת הוראה למחוק מהפרוטוקול; אבל ערכה של תקנה כזו יהיה אפסי אם העתונאים, הרדיו והטלוויזיה יהיו רשאים לפרסם את הדברים שיש בהם משום אלמנט שערורייתי.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

בואו נעבוד כולנו לרוסיה, יהיה לנו סובייט נחמד.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

אתה יכול לעשות זאת.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):

אתה הצעת להוציא אותי משיבת ועדת הכנסת כדי שידונו בהיעדרי בהאשמות נגדי.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

זה לא נכון. אני הייתי בעד זה שקודם כל ישמעו אותך, ואתה אומר ההיפך מזה. יש פה חברים מוועדת הכנסת שבחדיאי יוכלו לאשר כי הדברים הם כפי שאני אומר, ולא כפי שאתה אומר.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):

דמוקרטי חדש.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

דמוקרטיה סובייטית.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

אנחנו יכולים ללמוד דמוקרטיה רק מכם ומ'העולם הזה'.

אדוני היושב-ראש, כדי למנוע את התוצאה שתי-ארתי, מן ההכרח יהיה גם לתקן את החוק, מפני שהחוק כפי שהוא כיום אוסר רק פירסום כתבה של ישיבה סגורה של הכנסת, או כאשר היושב-ראש אוסר פירסום קטע של ישיבה מטעמי בטחון המדינה.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

קראת פעם ספר הקרוי "1984"?

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

כאשר דיברת כאן היום יותר ממה שמויע לך, לא הפסיקו אותך; מדוע אתה חושב שאתה רשאי להפסיק כל חבר כנסת שמדבר?

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

זה בהחלט פרלמנטרי.

ארי אנקוריון (המערך, עבודה-מפ"ם):

מובן שמשמלת ליכוד לאומי הנשמעת על יותר ממאה חברי כנסת עלולה לגרום מחויבותה של הכנסת; ובנו תלוי הדבר אם נרצה לקיים את כל זכויותיה של הכנסת כמוסד המחוקק, הקובע תקציב המדינה והמבקר בדיוניו גם את המוסד המבצע - הממשלה, הנהנית מאמון הרוב המכריע של הכנסת.

אני רוצה לומר במאמר מוסגר, כי כמה חברי כנסת - חברי-הכנסת ארדוד, חברי-הכנסת ביבי ואחרים

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
איפה?

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):
על זה דיברת. יכול להיות שלא שמעתי היטב,
אבל דומני שעל כך דיברת.

משה סנה (מק"י):
היתה הצעה כזאת, לא מצדי.

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):

אפשר לבדוק זאת בפרוטוקול. איך ייתכן כי שש או שבע סיעות שונות זו מזו תתכנסנה על מנת לקבוע עמדה משותפת? זו לא שאלה של בחירת נציג לוועדת החוץ והבטחון. זו שאלה של מדיניות. העם יודע במשך שנים, ששתי הוועדות האלה, ועדת החוץ והבטחון וועדת הכספים — זה לא דבר חדש, זה קיים עשרים שנה — אינן פתוחות לכל חבר כנסת. לשתי הוועדות האלה יש חלק גדול יותר מאשר לוועדות אחרות בקביעת מדיניות, ולו רצה העם שלחבר הכנסת סנה — ואני רוצה להתוכח אתו ברוח טובה — תהיה השפעה בקביעת מדיניות, היה נותן לסיעתו יותר מנד-טיים. זה עניין של משקל, של שרשיות בעם, של מספרים. פה קובעת הכמות. כי מה זו כמות? — היא מבטאת את רצונו של העם, ויש הבדל אם העם בחר לסייעה אחת חבר אחד ולסייעה אחרת 60 או 20. בני אדם הם בני חורין בארץ. יש להם דעות. הם בחרו כרצונם — כך או אחרת. הם קבעו שסיעה זו או אחרת לא תהיה לה השפעה מכרעת, גורלית, קובעת, מדריכה ומכוננת דברים מסויימים. זה לא דבר אישי. אני רוצה שחבר הכנסת סנה יבין זאת. זה עניין מהותי, דמוקרטי, פרלמנטרי. אחד הליקויים הוא שיש פיצול עצום של האופוזיציה. למעשה אין אופוזיציה בכנסת, אלא יש אופוזיציות. יש כל מיני הצעות על מנת לגבש כוחות גדולים בכנסת; יש קווי מחשבה שונים הבאים לידי ביטוי לא רק על-ידי איש אחד או שניים, שהרי גם זה אפשר לעשות באסיפה או בעתונות, — אלא גם כהתמודדות כוחות. יש לזה פתרונות, ואני מצאתי פעם פתרון ולא יכולתי להביאו בכנסת. זה עניין אהוז החסימה. יש פתרון רדיקלי של חבר הכנסת בן-גוריון בעניין שינוי שיטת הבחירות לבחירות אזוריות. זה יגבש את הכוחות, ילכד את מי שצריך ללכד, או ימוע מאחרים שאין להם קו מחשבה מסויים לתת ביטוי לדבריהם בכנסת, משום שאת זה הם יכולים לעשות בעתון או באסיפה.

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):

מתוך נסיון החיים הפרלמנטריים והציבוריים מסתבר דבר מעניין מאוד. יש נסיון, שכל חבר כנסת המושמין את הכנסת — איננו מדבר על ביקורת, לביקורת יש הקשבה — מזלזל בכנסת ולוועג לה, הדבר איננו כדאי לו. העם איננו נותן בו אמון, העם איננו מקנה לו מנדטים נוספים. יש עניין של חצי מנדט, מלת-קסמים של ערפים — יש פרשה כזאת בחוקת הבחירות, אבל העם לא מקבל זאת. איננו צריכים להתרגש כל-כך בעניין זה. רק בגובמבר היו בחירות. מה לא נאמר על-ידי אנשים מסויימים על הכנסת ועל 119 חבריה? העם בכל זאת הוסיף לחבר האחד רק רבע. יש עוד סיעה שניסתה ללכת בדרך זו ומסיעה של ארבעה חברים הפכה לסיעה בת שני חברים. אם כן, זה לא כדאי. כשמדובר על קרנה של הכנסת ועל מעמדה — אין לכתון זאת רק על-פי הכתוב בעתונות. יש קנה מידה שיכול לשמש קנה-מידה אובייקטיבי: השתתפות העם בבחירות. אם הכנסת כל-כך ירודה ואם הפרלמנט טריסם כל-כך ירוד, מדוע ההשתתפות בבחירות לכנסת היתה כל-כך גדולה? היא היתה גדולה על אף כל הליקויים, — ואיננו מתעלם מהם. זה איננו מוסד שצריך להיות חסר ליקויים. איזה פרלמנט בעולם הוא חסר ליקויים? באופן טבעי אין זה ניתן, אם כי יש לשאוף לכך שבפרלמנט יהיו פחות ליקויים. השתתפות העם בבחירות היא קנה-המידה למעמדה של הכנסת. אינני רוצה לומר שאין לעשות לשיפור מעמדה של הכנסת, לייעול עבודתה, על מנת שההשתתפות בבחירות תהיה עוד יותר גדולה.

קודם כל, רצוני לשאול את חבר הכנסת סנה לשם מה צריך היה להציע תוספת של לירה. הוא נימק שהציע את ההצעה כדי שיוכל לדבר בכנסת. לא היתה זו הנמקת הטייגות. הוא קיבל רשות הדיבור לא על סמך ההסתייגות, איני מתנגד לזה, אבל אם ההסתייגות אינה קובעת, אולי באמת יותר עכשיו על הסתייגות, כי כבר נאם את נאומו.

יש פה דבר עקרוני, ובעניין זה אני רוצה לומר לחבר הכנסת סנה: לא מתקבל על הדעת, מבחינה אידיאולוגית ומבחינה דמוקרטית, כי שש או שבע סיעות שונות זו מזו תתכנסנה על מנת לבחור נציג לוועדת הכספים.

משה סנה (מק"י):
לא הצעתי זאת.

ביותר מבין המשטרים בעולם. יש מגבלות מסויימות, ואדם פוליטי, פרלמנטרי, ההולך לחיים אלה, מוכרח לדעת מה המגבלות שבהם.

הערה נוספת: חברי הכנסת שנה, שברוך כלל מעמיק לחשוב, יודע שיכולה להיות זהות בדעות של כמה חברים בקואליציה ושל איש האופוזיציה בעניין מסויים. ההבדל בין קואליציה לאופוזיציה הוא בכך, שבקואליציה יש התחייבויות וקווי-יסוד מחייבים. אם כן, יכולה להיות זהות בהבעת דעה ובמגמה, בעניין מסויים מצד איש האופוזיציה ואיש הקואליציה, אבל יש התחייבויות הדרויות בקרב חברי הקואליציה. הרי על יסוד זה בנויה הקואליציה. אמנם ייתכן שפלוני, חבר זה או חבר אחר מהקואליציה, יהיה בדעה אחת עם איש האופוזיציה בעניין מסויים. זה נוגע לתחום ההשפעה האינטלקטואלית, אך זה לא קובע ביחס להכרעה הנקבעת על-ידי המוסד המוסמך לכך בקואליציה או בסיעה כל-שהיא. מי שרוצה חופש מוחלט, אינו יכול להיות מאורגן בסיעה כל-שהיא. אני מבטיח לך, חברי הכנסת שנה, שלו הייתם שניים, אתה ומיקוניס, שהיה חבר כנסת אהוד על חברי הכנסת, לא הייתם מצביעים בנפרד, האחד בעד הצעה מסויימת והשני נגדה. זה לא היה מתקבל בצורה קטבית כזאת.

חברי הכנסת ארדור דיבר על החוק שעניינו מיוון הבחירות, עניין שבו פסק בית-המשפט מה שפסק. הוא לא מצא לנכון לומר שהחוק ביסודו לא נפסל. הוא לא מצא לנכון לומר שזה אחד החוקים החשובים שנתקבלו בכנסת, מבחינה חברתית, מבחינה של מניעת דמורליזציה ותלות בכל-מיני מוסדות. יש כאן דיון וחשבון של מבקר המדינה. מעניין מאוד לקרוא את הכתוב בו בקשר לחוק זה, שהוא "נסיון ראשון, לפי שעה חד-פעמי, לרסן את הוצאות המפלגות במסע הבחירות ולהיעזר לשם כך בהפעלת ביקורת המדינה. דאי לא באמצעות חשבונות מבוקרים בלבד ניתן להשיג את המטרה. החוק בא ליצור אווירה, שבה ישירו סדירות והתאפקות בהוצאות, והן שייחשבו כקו חיוני בדמותה של מפלגה". ומבקר המדינה ממשיך ואומר: "בסיום פעולת הביקורת נראה לי, שאמנם החוק פעל בכיוון הגברת הסדירות וההתאפקות בהוצאות, העשויה אולי אף מעבר לתקופת בחירות תשל" לחוק. תודעת ערכים אלה בנויה ענייני ציבור." עם כל השיגאות שעשינו, כך צריך לראות את החוק הזה.

יש לציין שהכנסת השביעית גילתה רמה גבוהה בדיונים פוליטיים דחופים, יסודיים, נוקבים, ביניהם הדיון בעניין מרשם התושבים - ולא חשוב כרגע מה הדעה שלי או של מישהו אחר. עצם הדיון בפרלמנט בנושא זה, הרמה הגבוהה שהייתה לו. למישהו יכולה להיות דעה שונה, אך הוא אינו יכול לשלול את נסיון השיכנוע ההדדי ואת הרמה האינטלקטואלית של חברי הכנסת שהשתתפו בדיון זה. וכן הדיון בעניין האומבדסטמן. ארט טענתי שזו תהיה בשורה לעם ביחס לתלונה של הפרט, היינו שהוא יוכל להתלונן, שתייה אונן ששובה לו והינו מכשירים לתיקון המעוות. והוא הדין לגבי הדיון הכלכלי, שהתקיים במשך 14 שעות, שגם בו היינו עדים לרמה גבוהה של הכנסת הזאת. מדוע לא להעריך זאת? אין זה צריך לבוא על חשבון ראיית הליקויים, אך כאן חשובה הפרופורציה לראיית הדברים.

ועוד רוצה אני לומר: כאשר דובר על היושב-ראש הביא חברי הכנסת אביווהר את הדוגמה של הספיקר המקיים את הישיבות ומנהל אותן ללא סגנים. חברי הכנסת אביווהר, אתה רוצה שיהיה לנו ספיקר בריטי כאן שלא יתן את רשות הדיבור כפי שגרשמיס חברי הכנסת, אלא כפי שהוא רוצה ולמי שנראה לו שצריך לקבל את רשות הדיבור? אתה רוצה לתת ליושב-ראש הכנסת זכויות דיקטטוריות שגם באנגליה מערעדים עליהן? אם יהיו לו זכויות כאלה, אולי באמת לא יהיה זקוק לעוזרים ושגנים. ומי עוד איש בתוכנו המוכן להעתיק בדיוק את השיטה הבריטית, שגם היא עצמה נתונה לביקורת לא קלה.

(קריאה: מה זה שייך לסגנים?)

זה שייך. לזה צריך התייעצויות, לזה צריכה להיות עזרה. אינני מתעלם גם מהרכב הכנסת על החלוקה הפוליטית שלה. אי-אפשר להתעלם מכך. זאת הכנסת, כך היא בנויה. ומי שאינו רוצה שתהיה מפלגה אחת שלטת, אלא מכיר בכך שיש קונגלומראט מסויים - אינו יכול להתעלם ממתפתח מסויים. הוא אינו פסול במשטר שלנו, כל זמן שלא קבענו משטר אחר. וגם מפלגתי, כשדיברה לפני הבחירות, אמרה: כשתקבל רוב, לא תרצה לשלול לבדה, אלא תרצה בשותפים.

ובעניין היועצים: חברי הכנסת תמיד כנראה לא שמעו או לא קראו את הצעת התקציב. יש בהצעת התקציב של הכנסת סכום לצורך קבלת עובדים מקצו-עיים, יועצים לחברי הכנסת, במקצועות שונים. ואני מבין שהם יהיו בעלי רמה. כשהבאתי את התקציב, אמרתי שאנחנו דוחים זאת לכמה חודשים, לחצי שנה, כדי לחסוך קצת בתקציב, כי אנחנו רוצים להיות דוגמה בעניין זה של קימוצים בתקציבים, ויושב-ראש הכנסת קיבל זאת.

ובסוף דברי, אדוני היושב-ראש, אני רוצה לומר: הכנסת ממשיכה להיות מקור למשיכת אלפים ורבות המבקרים בה. אבאי כמה מספרים: מסויירים בבניין הכנסת בימים א' ו-ה' ובימי פגרה, בסיוורים מודרכים, במשך שנה - 320 אלף איש; אורחים ביצע בימי ישיבות המליאה - 80 אלף; מבקרים ומזומנים על-ידי חברי הכנסת - 30 אלף (מספר זה צריך להוסיף לאותם 80 אלף); ביקורים בארצות על-ידי חברי כנסת - 28 אלף. זה כבר כמה שנים שהבניין הזה קיים, והוא ממשיך להיות מקור למשיכת המוני העם כדי לראות, לראות את הבניין, לראות אותנו בעבודתנו כאן, לפעמים להתרשם לא כל-כך טוב, מפני שאין די אנשים בכנסת, וכל הסברותינו לא תמיד משכנעות, אבל זאת עובדה. כמובן צריך לשנות אותה.

אני רוצה לומר עוד כמה מלים על הספריה שלנו, ובהזדמנות זו אני מזמין את חברי הכנסת להיות פעילים בשאלת ספרים בספריה העומדת על רמה גבוהה ביותר. מ-17 בנובמבר 1969 עד 1 במארס 1970 הושאלו 1500 ספרים לחברי כנסת; תצונת ספרים חדשים - 16; ביקורים ופניות בספריה - 500; שירות ביבליוגרפי - 40 פניות מטעם חברי הכנסת, 10 מטעם מוסדות חוץ; ביבליוגרפיות לקראת דיונים בכנסת - 14; רשימות מאמרים אקטואליים מעתונות חוץ - שירות שחברי הכנסת בוודאי מקבלים אותו בהערכה - 14; פירסומי לקט טעמי עתונות על הכנסת - 48; תרגומים מעתונות

הי"ד ש. רוזן:

אנו עוברים לסעיף 02 - הכנסת. כאן יש שורה של הסתייגויות. נצביע.

הצבעה

התיקון של חבר-הכנסת מ. אביזוהר לא נתקבל.

התיקון של חבר-הכנסת מ. וילנר לא נתקבל.

התיקונים א-ה של חבר-הכנסת א. אבנרי לא נתקבלו.

התיקונים א-ד של חבר-הכנסת ש. תמיר לא נתקבלו.

התיקון של חבר-הכנסת מ. סנה לא נתקבל.

הי"ד ש. רוזן:

לאחר שההסתייגויות נדחו, אני מעמיד להצבעה את סעיף 02 - הכנסת, כהצעת הוועדה: 7,400,000 ל"י.

הצבעה

סעיף 02 - הכנסת - בנוסח הוועדה

נתקבל.

הי"ד ש. רוזן:

בכך סיימנו את ההצבעה על תקציב נשיא המדינה ולשכתו ותקציב הכנסת בקריאה שנייה.

חזן - 26; שירות קטעי עתונות לפי נושאים - מספר פירסומים אלה הגיע ל-650. זהו מפעל עצום; יש לו חלק נכבד בתקציב, ורצוי מאוד שחברי הכנסת ינצלו את המוסד החשוב הזה.

לבסוף חרשו לי להדות לכל עובדי הכנסת המחזיי-קים את הבניין ועוזרים לנו בעבודתנו. אני מדבר על משמר הכנסת, על הסדרנים, הקצרוניות, המזכירים. במיוחד אני רוצה לומר דברי הערכה קצרים למוכרי הכנסת, שעומס רב מוטל עליו גם משום שאחד הסגנים שהיה לו איגנו. לצערנו - אשר צידון ז"ל נפטר. אני מקווה שלמשרה הזאת, שהיא דרושה מאוד, בוודאי יימצא בקרוב פתרון.

אני מבקש לדחות את כל ההסתייגויות ולאשר את התקציב.

הי"ד ש. רוזן:

אנו עוברים להצבעה על תקציב נשיא המדינה ולשכתו ועל תקציב הכנסת. תחילה נצביע על תקציב נשיא המדינה ולשכתו.

הצבעה

סעיף 01 - נשיא המדינה ולשכתו - נתקבל.

סעיף 01 - נשיא המדינה ולשכתו - הכנסת מיועדת - נתקבל.

ד. חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל-1970 (* (קריאה שנייה וקריאה שלישית)

הי"ד ש. רוזן:

אנו עוברים עתה לסעיף כ"ו של סדר-היום: חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל-1970, קריאה שנייה ושלישית. רשות הדיבור ליושב-ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט, חבר-הכנסת בן-מאיר.

ישראל עלמה בן-מאיר (י"ד ועדת החוקה, חוק ומשפט): אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת. חוק זה נדון בקריאה ראשונה בימים ג' וד' אדר א' תש"ל - 9 ו-10 בפברואר שנה זו, והוא מוגש היום, עם שינויים שאצביע עליהם ועם הסתייגויות, לקריאה שנייה ושלישית.

החוק הזה הוגש לכנסת על-ידי הממשלה כתוצאה מפסק-דין של בית-המשפט העליון, שבא, בשבתו בהרכב מלא, בדרך בלתי-תקדימית ומתוך חשיבות העניין, לתת הגדרה מי הוא יהודי.

למעשה, בית-המשפט העליון לא קבע הגדרה כללית, אלא לעניין של חוק המרשם קבע שיש לרשום אדם כיהודי לפי דרישתו, לפי בקשתו, כשהוא מגדיר את עצמו כיהודי. ברם, אף שחברי הרוב בבית-המשפט העליון צימצמו את החלטתם לחוק המרשם, הרי אין להתעלם מכך שיש ללמוד ממנה מסקנות גם לגבי חוק השבות.

הממשלה, בהצעת החוק שהגיש, כללה כמה דב-רים. למעשה, בהצעת חוק זו שבאה לתקן שני חוקים - את חוק השבות ואת חוק המרשם - הצעת חוק זו באה לפתור שלוש בעיות עקרוניות:

הבעיה הראשונה - והיא העיקרית - שהביאה

למעשה לידי הצעת חוק זו, זוהי ההגדרה של "מי הוא יהודי" - לצורך חוק השבות.

הבעיה השנייה היתה - הכרעה וקביעה את מי אין לרשום כיהודי לפי חוק המרשם. סעיף 2 לחוק המרשם קובע שיש לרשום את לאומו ואת דתו של אדם. מכיוון שהבעיה המיוחדת לפנינו היא לגבי יהודים - האם אפ-שר, האם חייבים, לרשום אדם כיהודי לפי בקשתו והודעתו גרידא, אף-על-פי שברור מתוך העובדות הקיימות - ועוד אדבר עליהן - שאינם יהודי לפי ההלכה ולפי המקובל מדורי דורות בעם היהודי? בא החוק הזה לק-בוע מתי רשאי פקיד המרשם לא לרשום אותו כיהודי.

הבעיה השלישית שהחוק בא לפתור היא בעיה של מתן זכויות, מבחינה סלקטיבית, לאלה שאינם יהודים אבל יש להם קשר עם העם היהודי, על-ידי כך שבן-זוג, הורה, סבא או סבתא היו יהודים; ומתוך תקווה שעל-ידי כך תקינים המצווה של "ישבו בנים לנבולם", ואלה שנותקו, הוצאו מתוך העם היהודי - על-ידי בואם ליש-ראל ימצאו את הדרך לחזור לחיק אבותיהם, יצטרפו לעם היהודי לפי ההגדרה, יתגיירו, ייהפכו לחלק ממנו ויגדילו גם את כוחו בארץ.

חוק השבות נתקבל בתחילת קיום מדינת ישראל, בשנת תשי"ג-1950. הוא קובע כלל, שכמעט אין לו דוגמה באומות העולם. הוא נותן זכות מיוחדת ליהודים לבוא ארצה - לא בחסד, אלא כזכות. כל יהודי - כך קבע החוק בהתחלתו - רשאי לבוא ארצה, אם הוא רק מביע רצונו להשתקע בה ואי-אפשר למנוע זכות זו ממנו.

אותו לכלל התבוללות וטמיעה בקרב הגויים, והרי התו-צאה אותה תוצאה - התקרבות נצחונה של עשו על יעקב.

כולנו מחפשים דרכים להתגבר על טמיעה זו, שהיא קיימת במידה מסוימת גם בישראל, אך במידה גדולה ובממדים רציניים - והצביעה על כך ראש הממשלה בנאומה בקריאה הראשונה של חוק זה - בתפוצות וב-ארצות העולם.

אמת, לא כולם, לא כל אלה שנטמעו, אבדו לנו, ועלינו לקוות כי אלה, רבים מהם, נציל ונחזיר לחיק אבות.

על כן הציגה הממשלה הרחבתו של חוק השבות, וזו נתקבלה על דעת הוועדה. הרחבה זו באה להרחיב את הרקע ולא לדון רק ביהודים לפי ההגדרה ולפי המסורת, אלא אפילו באלה שאינם יהודים, אך יש תקווה שיחזרו אלינו על-ידי התגיירותם - בשל היחס והקירבה שיש להם. גם להם ייתנו אותן זכויות שניתנות ליהודים, כדי לאפשר להם לבוא ארצה. הם יכולים לבוא אלינו, גם אם אינם יהודים לפי חוק, באותו סטטוס שבא יהודי.

אשר לסעיף: הוועדה הכניסה כמה שינויים בהצעת הממשלה. כל השינויים האלה הם שינויים לצורך הבהרה. בחוק המוצע היה כתוב: "הזכויות של יהודי לפי חוק זה, לפי חוק האזרחות ולפי כל חוק הקובע הוראות לגבי עולים". הוועדה הכניסה את השינוי הבא: "הזכויות של יהודי לפי חוק זה והזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, וכן הזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר". המלה "חיקוק" באה להרחיב, כי היא כוללת יותר מחוקים, והכוונה היתה שלא נהיה קמצנים לגבי זכויות של עולה. מאידך גיסא, בתוקף תיקון זה והחזרה על המלים "זכויות של עולה" הבהרנו, שאין כוונתנו לומר שעל-ידי כך הם נהפכים ליהודים, אלא שהם מקבלים אותן הזכויות שניתנות ליהודי לפי חוק השבות. יש מדינות אחרות הונתנות זכויות למהגרים שונים, אך בהן הקוואליפיקציות והקריטריונים אחרים. המדובר בקריטריונים של השכלה ומקצוע, ואילו אנו קבענו קריטריון אחר, ואנו מעניקים זכויות רק לאלה שהם קרובים לעמנו, יכולים להתאקלם בו ועל-ידי גיור להצטרף אליו ולהיות חלק ממנו.

התיקון השני - בסוף פסקה א': במקום המלים "להוציא יהודי מומר", אנו אומרים "להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון". המלה "רצון" באה להדגיש, שיש כאלה שהמירו דתם בשעה שלא ידעו שהם יהודים, ודבר זה נתברר להם לאחר מעשה. יש לזכור, כי לא רק שעבר עמנו שואה גדולה מבחינה רוחנית, אלא שהוא מוסיף לעבור אותה גם היום, והמדובר בחלק גדול של עמנו, היושב במדינות מסוימות, ויש המרת דת מותר אונס גם היום, אך לגבי העבר בא הסעיף לומר במפורש, שאין די בכך שהמיר את דתו, אלא שעשה זאת מרצון. סעיף קטן (ב) - ונאמר לנו, כי כזאת היתה גם כונת הממשלה - אומר: "אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א) עמדו בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו". כי זכות זו ניתנת לאנשים בשל קירבתם לעמנו, ולא מתוך בואם יחד עם איש מסויים.

זכרנו פגישה עם צעירה בת עשרים שבאה אלינו מאנגליה, או מסקוטלנד, ותוך שיחה נתברר לי כי

אמרתי שכמעט אין דוגמה להלכה זו באומות העולם, אף שיש להשוות את חוק השבות לכלל הביין-לאומי של "חוק הדם". - "Ius Sanguinis". בהרבה חוקי אזרחות נאמר שאדם אשר הוריו - ויש כאלה המרחיקים לכת, היו כבר חוקים כאלה שהיגעו גם ייתר מאשר להוריהם - אם היו אזרחי ארץ פלוגית, הרי זכותם לבוא לארץ זו. אם נקח לדוגמה את ארצות-הברית, הרי אדם שהוא אזרח ארצות-הברית, אף-על-פי שהשתקע בארץ אחרת ושם נודלו ילדיו - הם מקבלים את הזכות להיות אזרחי ארצות-הברית, בתנאי שבהגיעם לגיל מסויים יעברו לארץ זו.

הכלל הזה הוא כלל עתיק-יומין, אולם אין להשוות לחוק השבות ואינו דומה לו בכללו. חוק השבות מרחיק לכת, מתוך שגם העם היהודי בהיסטוריה שלו, בדברי הימים שלו, בנישואו לבעיות לאום ודת, הרחיק לכת מכל גישה של הכלל העתיק הזה. הלאום היהודי והדת היהודית אינם קובעים הצטרפות והתחייבות מבחינת גזע, מבחינת דם, אלא קובעים שני קריטריונים - גם גזע, גם לידה - כי נולד לאם יהודיה, אולם גם הזכות להצטרף על-ידי גיור, ואז נהפך האיש לחלק מן העם היהודי; חלק לא מהיום, אלא הוא כביכול תינוק שנוול ומרגע היוולדו הוא חלק מן העם היהודי.

יתר על כן, נקבע מדורי דורות שרואים אותו כאילו הוא בן לראשוני היהודים, בן של אברהם, יצחק ויעקב, ומותר לו אפילו בתפילותיו לומר: "אלוקינו ואלוקי אבותינו" כאילו הוא צאצא של ראשוני היהודים.

על כן חוק השבות הוא באמת חוק בפני עצמו, ואין להשוותו לשום כללים אחרים. הוא בא לתת אפשרות לעם היהודי, אשר בכוח ולא מרצון הוצא מארצו והוגלה להרבה ארצות, פזר בין הגויים; וצדקה עשה הקדוש ברוך הוא לישראל שפזרם בין הגויים, כי בכל מדינה ומדינה, מזמן לזמן, נעשו מאמצים להשמידו ולהעבירו מהעולם, וההצדקה היא - כי מי שנסאר יוכל לשוב ולהתרכז בארץ; קיבוץ הגלויות היתה הבטחת הנביאים, וזו היתה התפילה שיהודים מכל ארצות הפזורה התפללו בכל הזמנים.

בדורנו, כאשר הגענו להגשמת תפילה זו וחזרנו לארצנו, היה זה מובן מאליו שאחת הפעולות הראשונות של המדינה המחודשת היתה לקבל את חוק השבות ולאפשר לכל בני העם, בכל מקום שיהיו, לחזור לארצם. הם חוזרים לא מתוך זכות שהתקנו מקנה להם, אלא מתוך זכות שניתנה להם מדורי דורות, מתוך זכות שאבו-תיהם - ואני כולל בזה גרים וצאצאי גרים, כי גם הם בנינו לעם ישראל - קיבלו מדינה זו במתנה מאלוהי עולם. הרי זו זכותם, זאת המולדת שלהם, והם מעולם לא ויתרו עליה. כתוצאה מכך ניתנו זכויות מיוחדות ליהודים שהגיעו לארץ. בשנים האחרונות נתקלנו בבעיות היהודים שנטמעו בין הגויים. גם זו אינה תופעה חדשה. דומני, עוד חז"ל רמזו עליה, כשפירשו את סיפור מאבקו של יעקב אבינו עם שרו של עשו. שואלים חז"ל: כיצד היה נראה שרו של עשו? שתיים הן התשובות: האחת אומרת, נראה לו כליסטיים, והשנייה אומרת - כתלמיד חכם. כזה היה מאבקו של העם היהודי בכל הדורות, כאשר נמצא בגלויות. מצד אחד הוא נתקל בשדו של עשו, שנראה לו כליסטיים, שרצה להרגו, להשמידו ולהעבירו מן העולם, אך מצד שני נתקל בתלמיד חכם, בצדיק, בפיתויים שונים, כאשר נתן לו אמאנספיציה ואפשרויות אחרות והביא

חוק זה או רישום אחר שבמרשם או תעודה ציבורית מראים כי הוא אינו יהודי...". נשאלה השאלה: אם בכל זאת יש הכוחות שהרישום או ההודעה או התעודה אינם נכונים - ויכולים לקרות דברים כאלה -, האם אין לאפשר לו להבהיר את העובדה ואת הראייה לכך? הוועדה סבורה היתה שיש ללכת בכיוון זה ועל כן הוסיפה את המלים הבאות: "כל עוד לא נסתרו ההודעה, הרישום או התעודה האמורים להנחת דעתו של פקיד הרישום הראשי". כתבנו שהדבר מסור להנחת דעתו של פקיד הרישום הראשי, כי לא רצינו להיגרר למשפטים ולבג"צים. כדי שלא כל פקיד רישום יוכל להשתמש בדיסקרציה זו, אמרנו שהיא מסורה לפקיד הרישום הראשי. להלן נאמר: "או כל עוד לא נקבע אחרת בפסק-דין הצהרתי של בית-משפט או בית-דין מוסמך". אם בכל זאת הפקיד הראשי איננו רוצה לקבל את דעתו, יש לו סעד נוסף בצורת פנייה לבית-משפט לקבלת פסק-דין הצהרתי שמה שכתוב במסמכים האלה איננו נכון, אלא יש תעודה ציבורית אחרת שהיא נכונה.

אמרתי שבועדה היו חילוקי-דעות וכן נרשמו כמה הסתייגויות.

כמה הערות קצרות על ההגדרה. כבר נאמר שההגדרה בעיקרה תואמת את ההלכה. הלכה זו מצויה בגמרא, מסכת קידושין, שם נאמר: "בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה". על כן נקבע מדורי דורות שהילד הולך לפי האם ולא לפי האב. אשר לגיו, אין לי מה להוסיף על מה שנאמר. כמה חברים בוועדה התנגדו לנוסח הזה ודרשו ליצור מצב שלפיו יהודי יהא מי שהצהיר בתום-לב, או שאחד מהוריו היו יהודים, או מי שרואה את עצמו יהודי.

אני מבקש, אדוני הוישב-ראש, לאפשר תחילה למסתייגים לנמק את הסתייגויותיהם. היו כמה חברים שלא קיבלו את דעת הרוב בוועדה ואפילו הגישו הסתייגויות, אבל הסכימו להסיר את הסתייגויותיהם, ואלה הם חברי-הכנסת ביבי, אברמוב וקלינגהופר. על ההסתייגויות הללו אין צורך להצביע.

כן מוסרת ההסתייגות שלי לסעיף 4א(א). הממשלה הציעה שזכויות אלה ייתנו לבן-זוג, לילד ובן-זוגו וכן לגנב של יהודי. הכוונה היתה שמוכרחים באיזה מקום למתוח קו, וקו זה נמתח לגבי הנכד. בכל זאת היה הרוב בוועדה סבור שיש להוסיף גם את בן-זוגו של הנכד. חברי-הכנסת פרוש ואנוכי הסתייגנו מהצעה זו של הרוב בוועדה וביקשנו לחזור להצעה המקודרת של הממשלה. אני מודיע שאני מסיר את הסתייגותי בעניין זה, אבל חברי-הכנסת פרוש שומר בכל זאת על הסתייגותו.

שאר ההסתייגויות שרירות וקיימות, ואני מבקש לאפשר למסתייגים לנמק את הסתייגויותיהם. לאחר דברי תשובה נוכל לגשת להצבעה.

היו"ר מ. ביבי:

לסעיף 1 הסתייגות לחבר-הכנסת פרוש. האם חבר-הכנסת פרוש מוכן לנמק את כל הסתייגויותיו יחד?

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

כן.

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת פרוש.

היא עומדת להתגייר. כששאלתי: כיצד הגיעה לכך, השיבה: אני בת לנישואי תערובת. אבי יהודי ואמי אינה יהודיה. בבואה לאוניברסיטה באה לראשונה במגע עם ההיסטוריה והחליטה להיות יהודיה. כששאלתי: מדוע לא התגיירה באנגליה? השיבה, כי אביה התנגד לכך בכל תוקף. אביה, היהודי, התנגד. לא האם. שאלתי: האם היה אביה שבע-רצון מבואה לישראל? השיבה: גם לזה התנגד, אך לא שאלתי. באתי ורוצה אני להתגייר.

סיפור זה בא להוכיח כאלף עדים, שהרוצה לבוא, יכול לבוא, ואנו מקווים כי ירצה גם ליהפך לחלק מן העם היהודי, וזאת באמצעות הגיו, אותה פרוצדורה ההופכת אותו לחלק של העם היהודי.

הוספנו סעיף קטן (ג) האומר: "הסייגים והתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על-פיו או בחיקוקים כאמור בסעיף קטן (א), יחולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן (א)".

בסעיף 2 לחוק השבות מופיעות הגבלות גם כלפי יהודי הרוצה לבוא לארץ. ההגבלה הראשונה אומרת: הביע רצונו להגיע לישראל. הגבלות אחרות אומרות, שלא יפעל נגד העם היהודי ואין לו עבר פלילי. לא ייתכן לתת למה שבא לפי חוק זה יתר זכויות משניתנות ליהודי שבא מכותו. וכל ההגבלות והסייגים הקיימים בחוק השבות לגבי יהודים, יחולו גם לגבי מי שבא מכותו.

שינוי נוסף, המהווה חידוש, שבא כתוצאה מדרישות הוועדה, ונציג שר הפנים לא התנגד לו, אומר, כי בסעיף 5 לחוק השבות, בסופו יבוא "תקנות לעניין סעיפים 4א ו-4ב טעונות אישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת". המדובר באותו סעיף המקנה סמכות לשר הפנים להתקין תקנות. זהו למעשה עניין פרוצדורלי ולא היתה התנגדות לכך.

לגבי סעיף ההגדרה - הסעיף העקרוני בחוק - לא הציעה הוועדה שינוי. קיבלנו אותו כלשונו וככתבו. אוסיף ואומר, כי היו חילוקי-דעות בוועדה ונשמעו דעות הן לחומרה והן לקוללה, הן להבהרה ואולי אף לטיש-טוש. כל אחד טעמו ונימוקו עמו, ונשמעו טעמים ונימוקים אלה מפי חברי הכנסת המסתייגים. אולם הרוב בוועדה מצא שהגדרה זו שניתנה היא ההגדרה הקולעת. יכול להיות שמלה פה ושם אינה ברורה ביותר, אבל לא בכל חוק אנו יכולים לחזות מראש את כל האפשרויות ולדאוג לכל הפתרונות. על כן זוהי ההגדרה, והיא נתקבלה לפי מסורת ישראל, לפי ההגדרה של הלאום שהיתה קיימת מאז קיום העם היהודי; זוהי ההגדרה אשר תואמת גם את ההלכה בתוספת המשורה, והיא אומרת שלעניין חוק זה - יהודי הוא מי שגודל, יהודיה או שנתגייר. זו היתה המסורת היהודית בכל הדורות. על רבי עקיבא אומרים חז"ל, שהוא היה בנם של גרים. שמעיה ואבטליון בני גרים היו, וגרים נחשבים כיהודים. זוהי ההגדרה אשר תואמת את דברי הימים שלנו, את דרכו של העם היהודי אשר עמד דברי הסערת והרחחות המצויות ושאין מצויות במשך כל הדורות, העם אשר התגבר על כל אלה, על אף האבידות הגדולות שהיו לו במרוצת מאבקו במשך הדורות.

בסעיף 3 הן בתיקון חוק מרשם האוכלוסין נתקבל תיקון חשוב ביותר. בסעיף 3א(א) נאמר: "לא יירשם בתיקון חשבו ביות, לפי לאומו או דתו אם הודעה לפי

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בכאב וצעד על ידי הדיוע בשם סיעת אגודת ישראל, שאם יביאו להצבעה את חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל, כפי שהוא מוצע בניסוחו הנוכחי, - נצביע נגד החוק.

ברשות היושב-ראש וברשותכם חברי הכנסת, אעלה בזה בשם סיעת אגודת ישראל שורה של הסתייגויות. בדברי אנסה לפנות אליכם לפני ההכרעה ההיסטורית: תנו דעתכם לדברי - והדברים אשר אדבר הם ביטוי לדעתם ולרצוניהם של רבבות רבבות יהודים, המביאים טימם בחרדה גדולה לסכנות הטמונות בחוק כפי שהוא מוצע.

לפני שאסביר דברי ולפני שאמנה שורת הסתייגויותי, רוצה אני לומר: התרשמותי היא כי ראש הממשלה, הגברת מאיר, ועמה שר המשפטים, ששמו כל כובד משקלם להציע בחוק הגדרה, שיהיה הוא זה שגולד לאם יהודיה או שנתגייר - ראויים להערכה על הגישה המקורית ליתוסוד הבעיה. בתת-תודעתם ובעומק לבבם התבטא הרצון לא לסטות מהיסוד המוצק והאיתן בהגדרה הכנה בבעיית מיהו יהודי. הם תמימי-דעים בשני אבני-היסוד של ההלכה: מיהו יהודי - זה שגולד לאם יהודיה או זה שנתגייר. הם העבירו הגדרה זו בכל כוח השיכונע, העז והאומץ הראוי להערכה. יודעים אנו כי העבירו זאת לא בקלות, והם התגברו על כל המציעים הגדרות חדשות שאימצו לעצמם.

אולם יסלחו לי ראש הממשלה ושר המשפטים וכל אלה שבהערכותיהם מזדהים עמהם, אנו חייבים להגיד כאן מעל במת הכנסת, גם אם ידעונו אנו שיתכן ונישאר במיעוט, אבל דברים אלה יישארו ויחרתו במשך דורות ויביאו שאלה ודורנו אנו ניווכח בנוק שנגרם בזה שאינכם עוקבים אחר אינכם מסוגלים לקבוע בהירות כי גיור חייב להיות לפי ההלכה, ושר המשפטים עוד הכריז מעל במת הכנסת, ובדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט נשמע הדבר שנית, שבכוננה השמיטו את ההגדרה לפי ההלכה, לאמור שגם אם נתגייר על-ידי רפורמים, גרות זו היא גרות מוכרת, בעד שהגרות של הרפורמים אינה לפי ההלכה. גרות זו אינה דורשת לא ברית-מילה ולא מקווה טהרה ולא כל כללי ההלכה. בזה אתם עוקרים את יסוד היסודות של הקביעה מיהו יהודי. בסטייה זאת אתם הופכים כמו ידכם את הקערה על פיה, ובחוק המוצע יותר משמתקנים בו אתם גורמים תקלה חמורה. סלחו נא לי אם אומר במלוא הבהירות: לא נתתם את דעתכם להשלכות החמורות של החוק הזה, אם יישאר כפי שהוא מוצע.

אולם יסלחו לי ראש הממשלה ושר המשפטים וכל אלה שבהערכותיהם מזדהים עמהם, אנו חייבים להגיד כאן מעל במת הכנסת, גם אם ידעונו אנו שיתכן ונישאר במיעוט, אבל דברים אלה יישארו ויחרתו במשך דורות ויביאו שאלה ודורנו אנו ניווכח בנוק שנגרם בזה שאינכם עוקבים אחר אינכם מסוגלים לקבוע בהירות כי גיור חייב להיות לפי ההלכה, ושר המשפטים עוד הכריז מעל במת הכנסת, ובדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט נשמע הדבר שנית, שבכוננה השמיטו את ההגדרה לפי ההלכה, לאמור שגם אם נתגייר על-ידי רפורמים, גרות זו היא גרות מוכרת, בעד שהגרות של הרפורמים אינה לפי ההלכה. גרות זו אינה דורשת לא ברית-מילה ולא מקווה טהרה ולא כל כללי ההלכה. בזה אתם עוקרים את יסוד היסודות של הקביעה מיהו יהודי. בסטייה זאת אתם הופכים כמו ידכם את הקערה על פיה, ובחוק המוצע יותר משמתקנים בו אתם גורמים תקלה חמורה. סלחו נא לי אם אומר במלוא הבהירות: לא נתתם את דעתכם להשלכות החמורות של החוק הזה, אם יישאר כפי שהוא מוצע.

בטוחני כי רבים היושבים כאן בכנסת ובמדינת ישראל אינם משיגים דרכם ושיטתם של הרפורמים, אינם יודעים מקורות רעיונם. אין לי כל ספק שגם החילוניים ביותר בארץ ישראל לא יכולים להזדהות עם האידיאה הרפורמית, אשר לא זו בלבד ששללה ערכים קדושים, הם עשו אותם ללעג. הם רצו לטשטש כליל את דמות היהדות ולהידמות לנכרים. תארו בנפשכם כי אף החליפו את יום השבת שלהם ליום ראשון.

הרשוני נא לצטט לפניכם קטע מן העתון "ניוויזיק" מ-25 במאי 1965 (חבר הכנסת פרוש מציג את העתון): העתון שואל, האם חייב ראביי להאמין באלוקים? ואם אינו מאמין, או אינו יכול עוד, האם דשאי הוא להישאר ברבנות? שאלה זו מופנית במיוחד לראביים הרפורמים שאידווגם הארצי עם 875 חברים "צנטרל חמור זה".

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בכאב וצעד על ידי הדיוע בשם סיעת אגודת ישראל, שאם יביאו להצבעה את חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל, כפי שהוא מוצע בניסוחו הנוכחי, - נצביע נגד החוק.

ברשות היושב-ראש וברשותכם חברי הכנסת, אעלה בזה בשם סיעת אגודת ישראל שורה של הסתייגויות. בדברי אנסה לפנות אליכם לפני ההכרעה ההיסטורית: תנו דעתכם לדברי - והדברים אשר אדבר הם ביטוי לדעתם ולרצוניהם של רבבות רבבות יהודים, המביאים טימם בחרדה גדולה לסכנות הטמונות בחוק כפי שהוא מוצע.

לפני שאסביר דברי ולפני שאמנה שורת הסתייגויותי, רוצה אני לומר: התרשמותי היא כי ראש הממשלה, הגברת מאיר, ועמה שר המשפטים, ששמו כל כובד משקלם להציע בחוק הגדרה, שיהיה הוא זה שגולד לאם יהודיה או שנתגייר - ראויים להערכה על הגישה המקורית ליתוסוד הבעיה. בתת-תודעתם ובעומק לבבם התבטא הרצון לא לסטות מהיסוד המוצק והאיתן בהגדרה הכנה בבעיית מיהו יהודי. הם תמימי-דעים בשני אבני-היסוד של ההלכה: מיהו יהודי - זה שגולד לאם יהודיה או זה שנתגייר. הם העבירו הגדרה זו בכל כוח השיכונע, העז והאומץ הראוי להערכה. יודעים אנו כי העבירו זאת לא בקלות, והם התגברו על כל המציעים הגדרות חדשות שאימצו לעצמם.

אולם יסלחו לי ראש הממשלה ושר המשפטים וכל אלה שבהערכותיהם מזדהים עמהם, אנו חייבים להגיד כאן מעל במת הכנסת, גם אם ידעונו אנו שיתכן ונישאר במיעוט, אבל דברים אלה יישארו ויחרתו במשך דורות ויביאו שאלה ודורנו אנו ניווכח בנוק שנגרם בזה שאינכם עוקבים אחר אינכם מסוגלים לקבוע בהירות כי גיור חייב להיות לפי ההלכה, ושר המשפטים עוד הכריז מעל במת הכנסת, ובדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט נשמע הדבר שנית, שבכוננה השמיטו את ההגדרה לפי ההלכה, לאמור שגם אם נתגייר על-ידי רפורמים, גרות זו היא גרות מוכרת, בעד שהגרות של הרפורמים אינה לפי ההלכה. גרות זו אינה דורשת לא ברית-מילה ולא מקווה טהרה ולא כל כללי ההלכה. בזה אתם עוקרים את יסוד היסודות של הקביעה מיהו יהודי. בסטייה זאת אתם הופכים כמו ידכם את הקערה על פיה, ובחוק המוצע יותר משמתקנים בו אתם גורמים תקלה חמורה. סלחו נא לי אם אומר במלוא הבהירות: לא נתתם את דעתכם להשלכות החמורות של החוק הזה, אם יישאר כפי שהוא מוצע.

בגדק הזהיר חבר הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי, שאת דבריו אני רוצה לצטט. רבים האידווגים שהביעו התנגדותם במלוא החומרה לחוק הזה. אני מצטט את גלילי-הדעת של כנס הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי בקשר לחוק זה, באשר ידוע כי אינם קיצוניים והם אמרו: "כל סטייה מגרות על-פי ההלכה מכניסה נכדים לכלל ישראל ועלולה להוליד להתפתחות מסוכנת שתביא בעקבותיה פילוג חמור ובלתי-ניתן להתאחות עם ישראל". ומה נוקבת היא האזהרה דווקא של חבר הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי בהכריזו: "תעמד הדוגמה ההיסטורית האומללה של הפילוג הקד"אי לפניכם, למנוע סכנת קרע באומה דווקא בשעת מבחן חמור זה".

חוברת י"ז, ישיבה נ'
— חוק השבות (תיקון מס' 2) (פרוש, אבנרי, ביבי, ש. כהן) —

במשפט אחד: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב, ותחזינה עינינו בשובך לציון" — תפילות אלה, אשר נחלי דמים ודמעות במשך דורות נשפכו עמהן; תפילות אלה שהן מיסודות האמונה ואשר החזיקו אותנו במשך אלפיים שנות חשכת גלותנו נעקרו מסידור התפילות ועד היום ממש מתפללים בקהילות הרפורמיות מסידור זה, ללא ציון וירושלים, ועד היום מחנכים בסידור זה, שאין בו זכר לתפילה "ותוליכנו קוממיות לארצנו", מחנכים הרפורמיים בבתי-הספר שלהם את ילדיהם, את דור העתיד.

הנה לפני ספר של התנועה הרפורמית על יסודות היהדות, ששמו "היהדות של ימינו" — Judaism for to-day (חברי-הכנסת פרוש מציג את הספר) ואין בו אף שמץ של זכר לארץ ישראל. אין זה ספר מלפני מאה שנה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

כמה ספרי השמצה פירסמתם אתם נגד הצינונות?

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

צעק עד השמיים — לך לא אענה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אינני זקוק לתשובה שלך — ההיסטוריה משיבה לך.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

חברי כנסת נכבדים, הגידו לי, הסבירו לי כיצד הכנסת, המוסד המחוקק במדינת ישראל, מרשה לעצמה לעודד תנועה זו אשר התנכרה ברעיונה לאבני היסוד של היהדות?

יאה ברור: גרות זהו אקט הלכתי. אני פונה אליכם במלוא הרצינות: נשמוח מאוד אם תקבלו את עקרון הגרות לפי ההלכה. נצטער מאוד על השוללים גרות לפי ההלכה, אבל במטותא מכם, אני מבקש מכם, אל נא תעשו את ההלכה ללעג. לפי כללי הגרות של הרפורמיים אין זכר לבגרות מילה ולמקווה טהרה. לפני ספר הכיס עם כללי הגרות. הופכים את הגרות לצרמוניה מגוחכת וכל המשקל הוא שאומר "שמע ישראל" ומקבל סרטיפיקט שהוא יהודי, אם רק ענה על שאלות אחדות ללא משקל רציני.

הנה ספר הכיס לפניכם (חברי-הכנסת פרוש מציג את הספר). זוהי התעלמות ולעג ליסוד קדוש של גרות, שלפי ההלכה גר צדק מכניס עצמו תחת כנפי השכינה. האמינו לי, אני מדבר אליכם מעומק הלב, בשם רבים שהדבר גורם להם כאב וצער.

הנה לפניכם דו"ח מפורט של ועידת הראביים הרפורמיים שהתקיימה בטורונטו שבקנדה (חברי-הכנסת פרוש מציג את העתון). נאמר בו ברוחות: Reform Judaism also requires an intensive period of study for conversion but does not demand circumcision for adult converts. אין דורשים ברית מילה.

היהדות הרפורמית דורשת גם תקופת לימוד מתמדת לגרות, אבל אינה דורשת ברית מילה ממבוגרים הרוצים להתגייר, שהוא אחד היסודות של היהדות. אם הרפורמיים מרשים לעצמם לשלול יסוד זה של ברית קדוש, מה יש לנו עוד צורך להוכיח כי אסור לנו להכיר בגרות רפורמית?

קונפדנס אוף אמריקן ראבייס" אינם דורשים שום הצהרה באמונה באלוקים. אחד מהראביים הרפורמיים, כך כותב "ניוויורק", אמר שדוקטרינה זו תוביל ליהדות בלי אלוקים. ועוד נאמר: היהדות באמריקה התחילה לשמוע יותר ויותר על דוקטרינה זו, כלומר של רבנים בלי אמונה באלוקים בתוך ההנהגה של הראביים הרפורמיים.

אינני יודע אם החילוניים ביותר בהשקפתם בארצנו מסוגלים לעכל אידיאה מגוחכת כזאת של ראבי בלי אמונה באלוקים.

מי יגלה עפר מעיניכם, הגאון רבי עקיבא אייגר והגאון בעל ה"חתם סופר", שחזו מראש לאן תוביל האידיאה של הרפורמים? האם כעת אנו, שזכינו לשובה של שארית פליטתנו לארץ קדשנו במדינת ישראל ריבו-ניה, נעודד דווקא תנועה זו שעשתה שמות בישראל, כי יכירו בהם בעיניו הלכתי טהור וקדוש כמו גרות, להכניס תחת כנפי השכינה, להשתלב לעם אלוקים? איך תסבירו כי הם, השואפים להתכחש לה', הם יהיו מזכרים על-ידי הכנסת בעיניו הלכתי כמו גרות?

חברי כנסת נכבדים, מי אינו יודע כי תנועה זו ברחה לא רק מן הדת היהודית אלא גם מן הלאומיות היהודית? הנה לפניכם סידור תפילה רפורמי (חברי-הכנסת פרוש מציג את הסידור) שיצא לאור לא לפני מאה שנה אלא בשנת 1961, היינו שלוש-עשרה שנה אחרי קום מדינת ישראל. מן הסידור הזה נעקרו התפילות "תקע בשופר גדול", הם קרעו את התפילה "ברוך אתה ה' מקבץ נדחי ישראל", הם קרעו את התפילה "ולירוש" לים עירך ברחמים תשוב", "ותחזינה עינינו בשובך לציון", הם הוציאו את התפילה "וגאלנו גאולה שלמה גואל ישראל", הם עקרו את התפילה "ותוליכנו קוממיות לארצנו".

(חברי-הכנסת פרוש זורק לרצפה את סידור התפילות הרפורמי)

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

אתם הייתם ציונים? הרי שלושה דורות לחמתם נגד הצינונות.

(קריאה: סידור של תפילה 1)

(קריאה: אמונה של אחרים.)

הי"ד מ. ביבי:

במת הכנסת איננה יכולה לשמש מקום להטפה נגד תנועה שאינה מיוצגת בכנסת. בוודאי לא נגד סידור תפילה שבכל זאת מכיל בתוכו עקרונות המקודשים על כולנו.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

שיוציאו אותו מחמש ישיבות הכנסת.

הי"ד מ. ביבי:

חברי-הכנסת פרוש, אתה מדבר על קטיגוריה גדולה בעם היהודי, הנחשבת לקטיגוריה נכבדה בעם היהודי, ואינך יכול לפסול אותה כך בלבד.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

אילו לא שמעתי מעל במת הכנסת ובוועדת החוקה, חוק ומשפט על הכנסת דרישה להכיר בגרות הרפורמית, לא הייתי מעלה את הרפורמיים כאן. אינם זכאים לכך.

דצון כמו לגברת ראש הממשלה וליתר השרים שעמדו בתוקף, עד כמה שיכלו.

זבולון המר (מפד"ל):

שר המשפטים הסביר זאת ואחד-כך הצבעתם.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

הודעתי אז שאם לא יתוקן החוק בוועדה, נתנגד. רבותי, רק כדי שתקבלו דוגמה מן הלעג של הרפורמיים ליהדות ולהלכה, הרי מונח כאן לפני גט רפורמי. מה כתוב בגט הזה? זוג שהתגרש בבית-המשפט בארץ-צות-הברית בא לפני ה"רביי"ם הרפורמיים והם כתבו: "הרי את מותרת לכל אדם, כדת משה ישראל", וטעמם לזה - "דינא דמלכותא דינא", זאת אומרת, החוק האמריקני הוא הקובע, בית-המשפט המחוזי שגירש אותם נתן להם תעודת הגט הזאת. זה גט רפורמי. קיבלתי תצלום זה. כאשר רצתה האשה להתחתן, היא הצילה זאת כמסמך. (חברי-הכנסת פרוש מציג את התצלום.)

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
הלואי ויהיה כאן כך.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

רבותי, אין הבדל גדול בין הרפורמיים והקונסרבטיביים. איני רוצה להתעכב על התנועה הקונסרבטיבית. די שאציג לפניכם - מי שמעוניין, יכול לראות זאת - את התחרות בין הקונסרבטיביים והרפורמיים במהלכי הגרות. איזה לעג הם עושים מההלכה. (חברי-הכנסת פרוש מציג עתונים להדגים דבריו.)

חמורות תהיינה ההשלכות, אם החוק הנוצץ לא יתוקן ולא יגדיר ברורות בסעיף 4, שיהודי הוא מי שנוולד לאם יהודיה או שנתגייר לפי ההלכה.

הרשוני נא להזכיר כאן לפניכם, חברי-הכנסת, מה שהיה לפני עשרים ושלוש שנה באומות המאוחדות. מונח לפני מאמר של מר גרשון יעקבזון, שנתפרסם ב"באדר א' תש"ל, 16 בפברואר 1970 ב"טאג מבורגן זשורנאל". הוא כאן מוכיח שכאשר נשאל משה שרת המנוח באומות המאוחדות מי הוא יהודי, הוא אמר וקבע אז כי יהודי הוא מי שנוולד לאם יהודיה או נתגייר כהלכה. הוא שואל: אם כן, מה כאן הוויכוח?

כבוד ראש הממשלה, אם החוק הזה יתקבל, ניצור שני סוגי יהודים - יהודים לפי חוק השבות ומרשם התושבים ויהודי לפי חוק גישואין וגירושין. מי שמוגדר כיהודי לפי החוק הזה אינו מוכר כיהודי בגישואין וגירושין. האם הערכתם חומרת עובדה זו של יצירת שני סוגי יהודים, על כל הכרוך בכך? איזה סבל אנו סובלים עד היום מסדר העורך של הקריאים, אולם, אם אמנם כך, כפי שהדוע שר המשפטים, כי יהודי המוגדר לפי חוק זה לא יוכר במה שנוגע לחוק גישואין וגירושין, אני מציע, אם לא תתקבל הסתייגותי למחוק סעיף 4, להוסיף סעיף 4 שיאמר: "האמור בחוק זה אינו בא לפגוע בדניג איסור והיתר לגישואין וגירושין". יאה לפחות דבר זה ברור.

לאור כל החששות שחוק זה עלול למוטט יסוד הגרות, אני מציע להוסיף בסוף סעיף 4: "גירר שניערך בחוץ-לארץ טעון אישור של בית-דין רבני". ברור, כי עיקר חרדתנו בשלילת קביעת הגרות לפי ההלכה. זהו העוקץ העיקרי שבחוק המוצע, המסכן את עתידנו ולכן

בארצות-הברית יודעים לספר עד כמה כל הגרות הרפורמית אינה אלא לעג להלכה. בין התופעות החריונות שאנו עדים להן נתפרסם בעתונות האמריקנית לפני זמן-מה, שבהוליווד נהפכה הגרות לאפנה ותבורת אקטיארים ואקטריסעס לא-יהודים התגיירו והתחתנו עם יהודים ועד מהרה, כדרכם של אנשי הוליווד, התגרשו וזו ואיש מהם לא נשאר יהודי. את מיבצע הגרות הפיקטיבית קיימו ראביים רפורמיים.

ואם מישו מפקפק לרגע בסופם של גרים רפורמיים, הנה לפני הספר Conversion to Judaism and analysis - א-הבר-הכנסת פרוש מציג את הספר) שבו מובאות דוגמאות של גרים רפורמיים, המוכיחות כיצד הופכים את הגיור ללעג. אני מסב את השומת-הלב לשתי עובדות המתפרסמות בדף 233 - סיפור על גיורת שלא השתייכה כלל ליהדות ונקברה בבית-קברות קתולי, ועוד עובדות כאלו.

וזאת לדעת: כאשר מופיעים לפני הראביים הרפורמיים זוגות מעורבים של יהודי ולא-יהודיה, אינם דורשים גיור, גם אותו גיור רפורמי. הם מחתנים אותם. הראביים הרפורמיים מחתנים יהודים עם לא-יהודים בסיטונות. אם אתם מפקפקים בזה, הנה לפני כתב-העת הרפורמי "מידסטריים" הנוצאת קרן תיאודור הרצל בניו-יורק (חברי-הכנסת פרוש מציג את כתב-העת), ובו מכתב של אחד הראביים הרפורמיים, דוד מאקס איינ-הורן, שכותב לראביים הרפורמיים בין השאר כלהלן: Mixed Marriages and the Reform Rabbinate, by Norman mirsky. המאמר הוא מה-1 באוגוסט 1969. המכתב דלהלן נשלח ל-89 חברים ב"הסנטרל קונפרנס אוף אמריקן ראביי"ם, האירגון של הראביים הרפורמיים באמריקה, ובו נאמר: אני שולח בזה רשימה של הסנטרל קונפרנס אוף רפורם ראביי"ם שנוכחים לבצע חתונות בין יהודי ולא יהודי מבלי לדרוש בזה שה-לא-יהודי יתגייר. התוצאה של מחוקי כי 89 ראביי"ם ביקשו שאציגם ברשימה ויתר שבעה ראביי"ם כתבו לי שעושים אותו הדבר, אבל אינם רוצים ששמותיהם יתפרסמו. אחרים לא ענו, אבל - קובע ראביי דוד מאקס איינהורן מראשי הרפורמיים - יש בערך מאה ראביי"ם שמוכנים לבצע חתונות ללא גרות.

זמני קצר ואיני יכול להקדיא באזניכם את המאמר כולו, אולם מי מחברי הכנסת שרוצה בהעתק מהמאמר - אני מוכן לתת לו. תוכלו ללמוד ממנו על החורבן שהרפורמיים ממיטים, בעידוד נישואי תערובת, שזהו יסוד ההיידרדות, ההתבוללות וההטמיעה של אלפים ורבבות, וזאת באשמת גישתה של האידיאה הרפורמית הפוגעת בציפור-נפשו, בשמירת ייחודנו.

אני מרשה לעצמי לפנות לראש הממשלה. אני יודע עמדתך, אני יודע חרדתך מגישואי תערובת. אני פונה אליך ברגע האחרון ומבקש ממך: תני דעתך ברגע היסטורי זה. אל ניתן יד לרפורמיים אלה שגרמו להתבוללות ולטמיעה. האם את יודעת לידי מה את מביאה בהחלטה כזאת?

זבולון המר (מפד"ל):

אולי תסביר מדוע בקריאה הראשונה נמנעתם ולא הצבעתם נגד?

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

קיוונו שישנו זאת. הלואי שלמפלגתך היה אותו

נגדו. אנו רואים בהענקת זכויות לנכדים בתוקף חוק השבות עידוד לנישואי תערובת. אנו רואים לנגד עינינו את התמונה של התוצאה של העידוד שאנחנו נוהגים, את אלה אשר סרו מהדרך ולקחו נשים נכדיות, בוויכוח ביניהם לבין הוריהם השסועים והרצוצים, כאשר מחר מחترתיים יתפרסם חוק זה של הכנסת המעודד נשים נכדיות. איך הבן שסר מדרך ה' ולקח אשה נכדיה מודקפת קומתו ומטיח בפני אביו ואמו: הנה במדינת ישראל מכירים בנכדיה כיהודיה ומעודדים עלייתה לארץ ישראל.

אנו דורשים באופן ברור שייקבע כי יהודי הוא מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר לפי ההלכה ולא גיור רפורמי. גם אם תכריע הכנסת ברוב נגדנו לשנות יסוד היסודות של ייחוד עם ישראל, עם ה', העולה על דוחכם? היה לא תהיה. אנו תפילה, אנו תקווה, כי נצח ישראל לא ישקר, ויבוא היום וקרוב הוא, ואנו מתפללים ליום גדול זה, ועוד יערה ה' עליכם, עלינו, על כולנו רוח ממרום, רוח של טהרה וקדושה כראוי לעם ה'.

הי"ד מ. ביבי:

רשות הדיבור לשר המשפטים, להערה.

שר המשפטים י. ש. שפירא:

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני מציע שיושב-ראש הכנסת יביא לדיון דחוף לפני ועדת הכנסת את השערוריה שנגעשה על-ידי זיקת בון לארץ של ספר תפילה, בו מתפללים רבבות ומאות אלפי יהודים, והייתי עושה זאת גם לו היה זה נוגע לספר תפילה של נוצרים, בודהיסטים, מוסלמים וכדומה. מה הדבר הזה שחבר הכנסת מרשה לעצמו לעשות מעשה כזה בכנסת? אני מבקש, כפי שאמרת, להעביר את העניין מיד לוועדת הכנסת.

שלום כהן (העולם הזה - כוח חדש):

זו עבירה פלילית לפי סעיף 146.

(חבר הכנסת מ. פרוש קורא קרי -

את בנינים)

נסים אליעד (המפלגה הליברלית העצמאית):

אבל, חבר הכנסת פרוש, אתה נמצא פה בכנסת ולא בבית.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

הייתי רוצה לראות...

הי"ד מ. ביבי:

פנייתו של שר המשפטים ודאי תגיע ליושב-ראש ועדת הכנסת, שהוא נוכח אולי באולם.

אנו ממשיכים עכשיו, חברי הכנסת, בהסתייגויות. רשות הדיבור לחבר הכנסת ורדיגר, להנמקת הסתייגויותיו.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. הרשוני נא להביא את ההנמקות להסתייגויותיו של חבר הכנסת הרב כהנא להצעת חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל-1970.

בקריאה ראשונה כבר הרימותי על נס את עמדתם של כבוד ראש הממשלה, שר המשפטים וחברי הממשלה האחרים והתעלותם בנוגע ליסוד חשוב שבחוק המוצע וההגדרה הברורה, שליהודי נחשב "מי שנולד לאם

התעכבתי בהסברת התנגדותנו הנמרצת לסעיף 4ב הש"ר לל גיור לפי ההלכה. אני רוצה שתדע, וזאת אמרתי אחרי קריאה ראשונה בהצטרפי בשם סיעתנו, כי אנו מתנגדים התנגדות מוחלטת לסעיף 4 המעודד נישואי תערובת על-ידי הענקת זכויות הנובעות מחוק השבות לבן-זוג, לילד או לנכד לא-יהודי, ואם נשווה את החוק כפי שהוצע בקריאה ראשונה לעומת החוק המוצע כעת, בקריאה שנייה ושלישית, אדוני יושב-ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט, אני מתפלא עליך איך הצגת את הצעת החוק בצורה שהצגת לאחר שהכניסו את כל המגרעות.

אני רוצה לפנות בזה לאלה מחברי הכנסת אשר בוחלים בנישואי תערובת ויודעים חומרתם וקלקלתם, ולשאלו האם העריכו את החומרה בחוק המוצע?

ועתה כמה משפטים לחוק מרשם התושבים. עד היום נהגו במרשם התושבים לפי ההנחיות של שר הפנים, בהן הורה מי זכאי להירשם כיהודי - מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, ובהוראות שר הפנים היתה הוראה ברורה שהכוונה למי שנתגייר לפי ההלכה. הנה בא החוק המוצע שלפיו יהודי הוא גם מי שנתגייר לא לפי ההלכה. זהו שינוי בולט לרעה. אי לזאת אני מציע במקום סעיף 3א כלהלן: "לא יירשם אדם כיהודי לפי לאומו או דתו אם לא הוכח שהוא יהודי על-פי ההלכה".

אסיים דברי במה שהתחלתי. אני בטוח בכוננת הטובה של ראש הממשלה ושר המשפטים, וסלחו נא לי אם אני זאת מעל במה זו למען דור זה והדורות הבאים: אני מצטער לקבוע זאת, אבל אני מאשים את חברי הדתיים מן המפלגה הדתית-לאומית. לו היו אומי-רים לך, נברתי ראש הממשלה, ומעמידים אותך על כל העובדות האלה, על חומרת הגרות הרפורמית, אני בטוח שהיית מעריכה אחרת.

(קריאה)

כתוב: "אין אדם משים עצמו דשע". אני בטוח שאת היית מעריכה את החומרה.

בעמדנו כעת להכריע הכרעה היסטורית זו - אם הכנסת של מדינת ישראל תעודד נישואי תערובת - הקשיבו, רבותי, לקולו של עזרא, וכאן, אדוני היושב-ראש אני מצטט: "בושתי ונכלמתי להרים אלוקי פני אליו, כי עוונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים. כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה. וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרתי משער ראשי ווקני ואשבה משומם. וכהתפלל עזרא וכהתודותו בוכה ומתנפל לפני בית האלוקים, נקבצו אליו מישראל קהל רב מאוד, אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה. ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא: אנחנו מעלנו באלוקינו ונושב נשים נכרות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת". ואומר על זה רש"י: יש תקווה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכרות והגולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכרות.

זה היה התהליך בימי עזרא - להוציא מארץ האבות את הנשים הנכרות והבנים הנולדים מנשים נכרות.

החוק המוצע מעודד להביא בשערי ארץ קדשנו נשים נכרות וללדי נשים נכרות. זהו חוק אומלל. נצביע

גיור כלל - מופר במדינה הזאת. באמירת פה ובהבל פה יחפכו גוי ליהודי וגויה לבת ישראל.

חברי הכנסת, מעניין עד כמה נוסח הצעת חוק זו הביא שמחה וששון בנחלתם של הרפורמיים ופורצי-גדר למיניהם הבאים לקעקע יסודות אומנתו. וכעת באה הרפורמה ומתדפקת על דלתותינו - בישראל - במקום שאין צורך בה ואין מקום בשבילה, ואיש כאן אינו רוצה בה כי אין לה אחיזה בקרב העם כאן, ועתה היא עלולה לזכות להכרה רשמית של הממשלה והכנסת.

(קריאה: אינך רוצה בעולים רפורמיים?)

אני רוצה בעולים שיהיו יהודים, ויהודי רפורמי גם הוא יהודי, אך מי שנתגייר על-ידי גיור רפורמי אינו יהודי, ונכרי יישאר עד סוף הדורות.

שלום כהן (העולם הזה-כוח חדש):
זהו כבר פילפול פנטסטי.

אברהם ורדיג (פועלי אגודת ישראל):

חברי הכנסת, כן מציעים או למחוק את סעיף קטן 4 בסעיף 3א לחוק מרשם האוכלוסין, ואומר כי אין בסעיף זה כדי לגרום מרישום שגועשה לפני תחילתו. מהותו השלילית ברורה. הוא בא לאשר רישום כיהודים של אותם נכרים אשר בתוקף פסק-דין של בית-המשפט העליון נרשמו כיהודים. כלומר, מתן פרס לשליט ושכמותו על שהכניסו אותנו לפולמוס וגרמו לסכנת מלחמת אחים חס וחלילה. ולמצב זה עלינו לתת את האישור ואת הגושפנקה בחוק?

לאור כל זה אין לי אלא להצטרף להודעתה של הרבנות הראשית בישראל, הברורה והפסקנית, בעניין החוק הזה. בשבוע שעבר פירסמה הרבנות הראשית ליש"ר גילוי-דעת ובו נאמר בין השאר: "מועצת הרבנות רואה בחומרה רבה את המגמה המסתמנת בתיקונים המוצעים לחוק השבות לחזור ולטשטש את המושג יהודי, בעוד שכל עיקר לא נועדו אלא לשם הבהרתו. הגדרת יהודי שהוא רק מי שאמו יהודיה, שהיא חוביית ביסודה, עלולה להתבטל חס ותלילה על-ידי אי-הבהירות במושג גרות שבהצעת החוק. בסירוב להכניס הגדרה ברורה שרק גרות כהלכה מכניסה את הנכרי לכלל ישראל אנו רואים הזמנה לפודקי עול למיניהם לייצר גרות פיקטיבית שמ-דינת ישראל מעניקה להם גושפנקה חוקית. אף החלת חוק השבות על צאצאי, צאצאי צאצאי, חתניהם וכלותיהם של מי שהתנדד לעם ישראל, והקניית זכויות אלה לנכריה שמי בישראל הביא לו מחוץ-לארץ בנישואין אורחיים - זכויות שאינן לזוג צעיר יהודי שגר בישראל מאז ומעולם - אין בה משום שיבת בנים לגבולם, שחוק זה בא לעודד, אלא הפיכת המדינה לגבול עמים שבדבר אין להם עם עם ישראל. מועצת הרבנות הראשית רואה בזה הערמה שמגמתה להכניס בדת אחרות את ההש"קפה המוטעית שעוררה זעם והתמרמרות בארץ ובהנהלה, שלפיה בהצהרה בעלמא נהפכים ליהודי. המועצה חוזרת ומכריזה שגר שלא נתגייר כהלכה - הגבר על-ידי מילה וטבילה והאשה על-ידי טבילה וקבלת מצוות בפני בית-דין מוסמך כדת וכדין - נשאר נכרי כאשר היה, ולא יוכר כיהודי לשום דבר בעולם."

ובכן, אדוני היושב-ראש, זוהי הכוונה רשמית של הרבנות הראשית במדינת ישראל, הרבנות המוכרת, המח"יבת אותנו. בקריאה ראשונה נמנענו, והכרזנו כי נתמון

יהודיה", כלומר לפי ההלכה היהודית, ונכון, זוהי החלטה היסטורית. יודעים אנו את הקיטרוג הרב שקם נגדם, ובמיוחד נגד ראש הממשלה הגב' מאיר ושר המשפטים, גם בתוך סיעתם וגם מחוץ לסיעתם, בעתונות ומעל במות שונות, ובכל זאת התגברו וניצחו. תבוא עליהם הברכה.

אדוני היושב-ראש, אבל אליה וקוץ בה, וכבר הבענו את דעתנו בדיון בקריאה ראשונה לגבי סעיף 4א, המדבר על זכויות בני המשפחה של עולה ושבו הוכנסו שינויים מהותיים לחוק זה. אמנם חוק השבות חוק חילוני הוא, אבל חוק יהודי מובהק, ולפי התיקון המוצע ייהנו מחוק זה ובזכויות מלאות כעולים - אשתו הנכריה של העולה, ילדיו מאשתו זו וכן נכדיו שהם גויים גמורים לפי ההלכה. יש בכך שינוי דרסטי של המצב הקיים ושינוי לרעה, דבר אשר בו חבויה סכנה איומה, עידוד לנישואי תערובת. חוק השבות במהותו ניתן למען יהודים בלבד, הם יהודים השבים לביתם מלוחות הארץ בת האלפים. זה חוק יהודי-היסטורי, וכעת בא החוק ואומר שזכויות עולה מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לכן-יוג של יהודי ולבן-זוג של ילד ושל נכד של יהודי - להוציא מומר. זה שינוי יסודי לרעה, ולכן אנו מציעים למחוק את סעיף 4א כולו.

כן מציעים אנו שבמקום סעיף 4ב, כפי שנוסח בה-צעת החוק, יבוא: "4ב. לענין חוק זה, 'יהודי' - מי שהנו יהודי על-פי דין תורה, ואם לא נתקבל הסתיי-גותנו זו, אנו מציעים את הנוסח דלהלן: "4ב. לענין חוק זה, 'יהודי' - מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר לפי ההלכה ולא המיר את דתו." המושג 'יהודי', כפי שהוא מוגדר בהצעת החוק, בלי שייקבע הגיור לפי ההלכה, הוא בניגוד להלכה היהודית, אשר אין כוח בעולם שיוכל לש-נותה, וזה דווקא כוחה של ההלכה וזה מזלו של עם ישראל בגלותו הארוכה, אחרת לא היה קיים עם יהודי, ולא היינו יושבים במדינה עצמאית. הודות לנוקשות ההל-כה נשארנו עם ישראל, ומעניין שדעה זו שמעתי מפי רבים, אשר רחוקים הם מהשקפה תורתית, ורובם מסכי-מים כי טוב ליהודים להגדיר ברורות ועל-פי דין תורה מיהו יהודי. רבים, אף הרחוקים מדרכה של תורה, מכירים ויודעים כי סכנה אורבת לקיומו של העם היהודי בארץ ובתפוצות, אם לא נעמוד על משמרת הטהרה של העם היהודי המעוגנת בהלכה. בגולה נראית סכנה זו בעליל."

במושג הקונגרס היהודי העולמי האחרון, הדן בבעיות הנוער בגולה, הובהר מה רבה הסכנה הצפונה בנישואי תערובת ההולכים ומתרבים בגולה, וכל אישור לנישואי תערובת שניתן ממרכז החיים היהודיים, מן הארץ, והחוק הזה כלשונו עלול לעודד זאת, מוסיף שמן למדורה הזאת. אך אל תגברד בכך שלעם המדינה אין אורבת סכנה. ראשית, אנו קשורים קשר בל ינתק בעם שבגולה, אנו רק אבר מאברי הגוף המאוחד שנקרא עם ישראל ויחד אתם אנו עם - וכל הקורה להם קורה גם לנו; אלא סכנה נוספת קיימת כלפי פנים. ומי שענינו בראשו ואינו חי רק את חי ומו מחוייב לתת לבו ודעתו לבעיה זו ולהש"ל כותיה, ובפרט כאשר יקות שלום בארץ הזאת, השלום המקווה. לכן אנו מציעים שבסעיף 4ב ייאמר: "מי שהת-גייר לפי ההלכה."

ומהו גיור בכלל? חברי הכנסת, גיור הוא מושג ברור, מושג של הלכה, מושג יהודי אשר אינו קיים בשום אומה ולשון ובשום דת. הצעת חוק זו, אשר משמיטה את הגיור אחרי ההלכה, מסלפת את המושג "גיור" ונותנת לו תוכן לפי-המקרה. חוק זה ככתבו, יהיה כל גיור - אשר אינו

יהודי מספר 2 — מי שלהנחת דעתו של פקיד הרישום הראשי הוא יהודי גם אם טען ההיפך. סמכות חדשה נקבעה לפסוק מיהו יהודי. לא הכנסת ולא הרב-נים, אלא פקיד הרישום הראשי — איזשהו פונקציונר — הוא הקובע. "להנחת דעתו", כלומר דיסקרציה שלו שאיש לא יתערב בה, להנחת דעתו הסובייקטיבית, הוא הקובע.

אבל זה רק סוג אחד, זהו יהודי מס' 2. נבוא למספר 3: מי שהוכרו כיהודי על-ידי פסק-דין של בית-משפט מוסמך. בית-משפט יקבע מיהו היהודי. ובכך לא סיימנו — יש יהודי מספר 4: מי שהוכרו כיהודי בפסק-דין של בית-דין מוסמך, כלומר: בית-דין דתי. אם תהיה איפוא שאלה של גיור, ייתכן מצב כזה: בית-משפט מוסמך יפרש את החוק של היום שיהודי או צאצא של יהודי הוא גם מי שמתגייר לפי הנהל הרפור-מי, ואילו בית-הדין המוסמך, הדתי, יאמר: לא; אני רוצה גיור כדון, כדון ההלכה. יהודי מספר 4 יהיה איפוא מי שיוכרו כיהודי על-ידי בית-דין מוסמך.

יש סוג חמישי — שהרי על-פי הצעת החוק לא יחולו הוראותיו על כל מה שהיה לפני חקיקת החוק הזה. רב-סרן שליט קיבל מה שקיבל בבג"צ — וכמוהו אולי גם קודמים לו שנישמו כיהודים, על-פי הגדרתם הסובייקטיבית, כפי שהם קבעו אותה. אף הם יהודים לפי חוק זה — אך מי שירצה שעקרון זה יחול עליו בעתיד לא ייחשב כיהודי.

יהיו איפוא חמישה מיני יהודים מכוח החוק. אני יודע — אפשר יהיה לבוא ולומר — זאת לא זאת, כי בתי-המשפט ובתי-הדין יצטרכו כיהודים, על-פי הגדרתם של החוק, וגם הפקיד יצטרך לפרש לפי הגדרה זאת; אבל עובדה היא כי לכל אחד יש דיסקרציה עצמית, ואין אחריה ולא כלום.

אז מיהו יהודי? מה הועלתם ברוב חכמתכם? מי יוכר לעלייה ארצה ומי לא יוכר?

וההגדרה אינה חלה רק על עולים, כי דין ישראל-לים — אפילו לילי הארץ — הוא כדון יהודים לפי חוק השבות. כלומר, זה חל גם על כולנו.

לאיזה אבסורד הבאתם את כלנו? היה נדמה בשנים האחרונות, אדוני היושב-ראש, שאם יש איו מנמה המשתפת את מרבית הבית הזה, המשתפת את מרבית העם בישראל, את מרבית התפוצה לפי זה לראות בכלנו עם אחד. כן — עם אחד. גם האורתודוקסים בארצות-הברית, גם הקונסרבטיביים בארצות-הברית, גם הרפורמים בארצות-הברית, גם נטורי-קרתא במאה שערים, גם קומוניסטים יהודים — עם אחד! אבל ברגע שהפכתם בית זה לגוף מורה הלכה, הלכה דתית, הדלקתם את האש ונתתם את האות לעם הזה להתחיל לגלגל את "מלחמת התרבות" אשר נמנעה ממנו במשך עשרים השנים האחרונות. ברגע שקבעתם כי בית זה יקבע הלכות דת, חטאתם למדינת החוק הליברלית ולדת כאחד.

וכך מגיעים לתוצאה — העירוני זאת בקריאת-ביניים בדיון הקודם — שתבר-הכנסת סנה הופך כאן להיות רבי משה סנה המפרש את ההלכה, דיינו כדון חבר-הכנסת רבי איציה מאיר ליון שהוא רב. כי פה הם שווים; כמו שלום כהן וכמו תופיק טובי — פה הם שווים, וכולם יקבעו לנו הלכה דתית, לפי הרגב מקרי של שנת 1970. דבר כזה תופס מבחינת מדינת חוק

בחוק אם ישונו סעיפיו שעליהם הגשנו את ההסתייגויות. אנו בכל זאת מאמינים שהמושג "גיור" יתקבל ברוח ההלכה, ולא יהיו פורצי גדר.

בכל זאת, עם כל הצער שבדבר, לא נוכל לתמוך בנוסח המוצע, ועל אף החלק החיובי והחשוב שבחוק זה — נצביע נגדו.

הי"ד מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת שמואל תמיד, להנמקת חסתייגויותי.

שמואל תמיד (המרוכז החפשי):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. הריני פונה אל ממשלת ישראל ושואל אותה: מה עוללתם לנו? מה עוללתם לעם הזה שהטלתם אותו לתוך הסערה הזאת, ללא צורך, בניגוד לאינטרס העליון של ליכוד לאומי ואחדות לאומית, וגרפתם אותו למערבולת שאולי תקר-פה ארוכה מאוד תעבור עד שנצליח — אם נצליח — להיחלץ מתוכה?

תשעה שופטים עליונים, בעלי סמכות כה מרחיקה לכת שהעניקה להם הכנסת, שופטים המנוגדים בדעותי-הם בנושאים מרכזיים כל-כך, לרבות הנושא הזה, לעתים יגודו קטבי, פנו אליכם ברוב תבונתם, פה אחד, ופצרו בכם — בצעד חסר תקדים — ליזום שינוי בחקיקה ולמחוק את הסעיף "לאום" מתעודת הזהות. תשעה שופטים; לא אנשים המרוחקים מעמם; אנשים היושבים בתוך עמם, המצויים בענייני בטחון, המצויים בענייני אחדות, המצויים בענייני זכויות האזרח וזכויות אזרחי ואשתו. פצרו בכם, בצעד בלתי-שגרתית כזה, למחוק את הסעיף, בשעה שהעניין היה תלוי ועומד לפניכם; צעד כה מרחיק לכת, שחייב אתכם להתעכב רגע, להרהר ולשאלו את עצמכם: שמא טעות בלבנו; שמא הם צודקים.

מניין גבהות-הלב הזאת כלפי הצעתו הברוכה של בית-המשפט — למן השופט ברנזון ועד השופט קיסטר והשופט זילברג, שפנו אליכם כולם, פה אחד? אך אתם — לא. באיו מהירות, באיו קלות, ובאיו תפיה. ובפסק-הדין חזרו ופנו — גם השופט ויתקון וגם השופט קיסטר — שוב: מחקו את הסעיף. ואתם — לא. 'אנחנו יודעים הכל; כל החכמה מצויה אצלנו'. הנה, למה הגעתם: היום בכנסת — הופעה מזועזעת של סידור תפילה רפורמי שהוטל לארץ. סערה, עם כל התוצאות, עם כל הכאב, הכאב הכן, והכאב המזוין, וכל מה שהתחולל כאן, בעם היהודי ולעני נכרים.

המדינה נאבקת על חייה, חיים או מוות, יום יום; מיטב הנוער על הגבול — וכאן עוסקים בסופיטיקציה וב-"Hair-Splitting", בפיצול-שער, ב"מיהו יהודי". ומי הוזמן לפתור זאת? 120 נבחרי הכנסת של 1970 — הם המוסמכים להחליט החלטה שבכל תולדות העם היהודי קדיין לא ניתנה לה תשובה מדויקת וסופית. איו יומרה, איזה בטחון עצמי, איו גבהות-לב!

והתוצאה? — לפי החוק, כפי שקבעתם עכשיו, כבר מצאתי חמישה סוגי יהודים שאתם יצרתם בחקיקה. היהודי הראשון, לפי הצעת החוק הזאת, הוא היהודי לפי סעיף 4(ב) לחוק השבות. הוא שהוגדר היום. כמוהו היהודי לפי סעיף 3א(ב) לחוק מרשם התושבים — הם המוגדרים עכשיו בהצעה המובאת לפנינו. זהו היהודי מספר 1.

זהו המוצא היחיד, ועוד עתה הריני חוזר ופונה אליכם: האוינו לקול התבונה וחיסכו מן העם את התהווה-ובורה שאתם גורפים אותו לתוכו.

הי"ר מ. ביבי:

כאמור, הודיע חברי-הכנסת ביבי ליושב-ראש כי ויתר על הסתייגותו. רשות הדיבור לחברי-הכנסת אבנרי, להנמקת הסתייגותו.

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):

כבוד היושב-ראש, יש לנו שלוש הסתייגויות לסעיף 1 של החוק; אני אנוקם שתיים מהן, וחברי חברי-הכנסת שלום כהן ינוקם את השלישית.

זו מול זו עומדות כאן שתי תפיסות: גישה תיאוקרטית מול גישה לאומית; גישה מן המאה שעברה, במזרח אירופה, מול גישה של סוף המאה העשרים, במדינת ישראל הריבונית; גישה אקסכלוסיובית מול גישה אינ-קלוסיבית; גישה האומרת: "קשים גרים לישראל כספ-חז" מול גישה האומרת "כל הרוצה לבוא אלינו - ברוך הבא".

הגישה הדתית, הגישה התיאוקרטית, אשר את ביטוייה הקיצוני שמענו וראינו היום אצל חברי-הכנסת פרוש, (אבל אין הוא שונה מאחרים, הדוגלים באותה דעה בצורה קצת פחות בוטה) אומרת: "עם לבדו ישכון", ובתוך הקצת היה תיעושיה בדיקות על גבי בדי-קות למי מותר להשתייך אלינו, למי מותר להיות עמנו. המגמה היא לדחות כל אדם הרוצה לבוא אלינו, שאינו כשר למהדרין מבחינת ההלכה האורתודוקסית.

וכנגד זה, הגישה הלאומית האומרת: מי שרוצה לקשור את גרלו בגרולנו, להצטרף אל עמנו, להגן על מדינתנו, לשלם את מסינו - אנחנו רוצים בו, הלואי שיבוא. ואינו רואים שעומדים בתור.

הגישה האחת אומרת שאנחנו קהילה יהודית ותו לא, עוד פזורה אחת מן הפזורות, ואין הבדל מהותי בין יהודי כאן לבין יהודי בברוקלין, בין קהילה כאן ובין קהילה בברוקלין, בבואנוס-אייז, בפאריס ובכל מקום אחר. הגישה השנייה אומרת שברגע שחזרנו להיות לאום בארץ הוואת, והקמנו את מדינתנו בארץ הוואת, קרה משהו, חלה מוטאציה בעם הזה, כל צורות-הקשר בינינו השתנו במהותן, וכאשר אדם בא הנה - שום הלכה לא תקבע את הצטרפותו אלינו או אי-הצטרפותו. הוא בא אל הלאום, והלאום מקבל את פניו.

דבותי, לאן נגיע אם נאמץ לעצמנו את הגישה המוצעת לנו פה על-ידי הממשלה, שחברי-הכנסת פרוש פוסל אותה מפני שאינה קיצונית כל צרכה בעיניו? שיכלנו שיש מיליון יהודים! איבדנו שליש מן העם היהודי! האם אנחנו נבוא היום ונדחה מאתנו כל אותם הרוצים לבוא אלינו, מפני שאינם כשרים לפי ההלכה? האם נדחה אותם? הם רוצים לבוא לחיות אתנו, הם רוצים לבנות את מדינתנו, הם רוצים לשרת בצבאנו. האם אנחנו נדחה אותם?

ראיתי השבוע תמונה, שזינעה אותי עד היסוד. היתה בכנסת שאילתה של אחד מחברי הכנסת לשר הבטחון. הוא שאל איך קוברים חיילים לאבות יהודיים, שאמהותיהם "נכריות". והשר אמר: קוברים אותם כדת ישראל, קוברים אותם קבורה ישראלית. שלחתי את חוקרי "העולם הזה" לבדוק זאת. מצאנו דבר מזעזע.

ליברלית? דבר כזה תופס מבחינת הגיון דתי נאמן? התוצאה היא שחברי-הכנסת פרוש אומלל נוכח החוק הזה; ומי שהוא חילוני - גם הוא אומלל אל מול החוק הזה.

אנו רוצים במדינה שבה הדרך המדינית דינה תעבורה והחוק הפלילי ייקבעו על-ידי הכנסת, לפי קריטריונים חילוניים; אולם ענייני דת חייבים להיקבע במסגרת ההלכה, והוראותיה בלבד הן שיכריעו בסוגיות אלו. לא חברי-הכנסת סנה, לא חברי-הכנסת טובי, לא אני, ואפילו לא שר המשפטים - עם כל הכבוד; לא אלה יקבעו ענייני הלכה.

מי אתם שתבואו להגדיר החלטות מיהו יהודי? מי שנוקבע סופית מיהו יהודי? אנו רשאים לקבוע את כל החיובים החילוניים החלים על אזרחי ישראל. אבל לפסקי הלכות לגבי זהותו של יהודי? נהיה נא כנים עם עצמנו. בעיני ישראל שאינו דתי, אינו שומר מצוות במיוחד, כאשר הוא בלניוירק והוא מוזמן ביום ראשון לבית-כנסת רפורמי בגילוי-ראש - הדבר נראה לו בלתי-נסבל. אבל אותו ישראלי עצמו, ההולך גלוי-ראש, ונוסע בשבת, ויחד עם זאת רואה את עצמו יהודי, יהודי נאמן - נראה חילוני בהתנהגותו, והתנהגותו נראית בלתי-נסבלת בעיני ציבור ניכר של יהודים חברי המפד"ל, למשל. אבל הנה עמדתם של אנשי המפד"ל פה בבית, אנשי מפד"ל הרוואים עצמם בכנות יהודים נאמנים, הוכרזה הערב כאן כבלתי-נסבלת, כשערויה, כחטא, על-ידי אנשי פועלי אגודת ישראל. ואילו עמדות רבות של פועלי אגודת ישראל נראות פסולות בעיני אנשי אגודת ישראל. ובחוצות ירושלים ראינו את המודעות של נטורי קרתא, המתייחסים אל אנשי אגודת ישראל כאל כופרים בעיקר בשל הזדהותם עם "המדינה הציונית".

מי מכל אלה צודק? האם אתם תפסקו? בשבילי כולם יהודים הם; אני רוצה בכלם - לדבות הרפורמיים, לדבות נטורי קרתא. בכלם. ואתם הדלקתם את האש בקרבם.

אדוני היושב-ראש, בתוך כל המהומה הזאת שיצר-תם - היכן אני עומד? היכן עומד איש כמוני, וכמותו, דומני, רוב העם הזה היושב כאן בארץ? מה הוא חש? אני יהודי, יהודי מאמין באלוהיו, אולי לא לפי הקריטריון יון של מישוה, אבל לפי הקריטריון שלי. מכל הנעימות המרטיטות את לבי, המרטיטה ביותר היא זו שלמדתי מפי מורי ורבי הרב גריה כאשר התחלתי להתכונן להפטרה. עד היום, ועד יומי האחרון, תהא זו הנעימה העמוקה ביותר המפעימה אותי. אולם, כיהודי מאמין אינני מוכן שפה בכנסת יקבעו לי "שולחן ערוך". בעיני קומוניסטים גישתי, וגישת מיליונים כמותי, היא אולי ריאקציונית שחורה; בעיני נטורי קרתא - אנו אולי כופרים בעיקר. אבל אנו רוב מניינו ובניינו של העם הזה, וראו היכן העמדתם אותו.

על כן, ברגע האחרון הזה אנו פונים אל הבית: האינו לדבר התבונה שהשמיעה פה אחד תשעת השופ-טים במהלך המשפט ובסופו - למוחק את הסעיף בחוק מרשם התושבים. בעת ובעונה אחת עלינו להרחיב את חוק השבות ככל שרק ניתן - גם לבנים, גם לנכדי דים; אנו רוצים עם גדול ורב. אולם, אל נא ניכנס כאן להגדרה שאינה בסמכותנו - לא מבחינה דתית ולא מבחינה פרלמנטרית כאחד.

כך תבואנה כל שאר ההגדרות. דהיינו, אדם הרוצה בתום-לב להשתתף ללאום הזה יהיה שייך ללאום הזה לפי חוק השבות. המבחן היחיד הוא אם זה נעשה בתום-לב, תום-לבו שלו, לפי אמונתו, הכרתו והכנתו.

הי"ר מ. ביבי:

אני מבקש שתנמק גם את הסתייגותך השלישית.

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):
זה שייך לסוגיה אחרת.

הי"ר מ. ביבי:

אולי תנמק זאת עכשיו, כי אחרת סדר ההצבעה יכול להיות לא-מסודר. הכל מנמקים את כל הסתייגויותיהם יחד.

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):

לפי תפיסתנו אין קשר בין סעיף 1, הנוגע לחוק השבות, וסעיף (3), הנוגע למרשם התושבים. לפי דעתי הגניבו אותו רק בתכסיס פרלמנטרי. מיהו יהודי או לא-יהודי לפי חוק השבות - זוהי סוגיה אחרת. לגבי הסוגיה השנייה, - בכלל לא מניינת אותי מי יהודי, מכיוון שאני מתנגד בכלל לרישום דת וללאום במרשם התושבים. אם כבוד היושב-ראש רוצה, אנמק זאת עכשיו.

תשעה שופטי בית-המשפט העליון, דתיים קיצוניים, חילונים קיצוניים, ואלה שבאמצע, הציעו פה אחד לממ-שלת ישראל למחוק את החוק "לאום" במרשם התושבים ובתעודת הזהות. אנחנו מוסיפים על כך את מש-אלתנו שלנו למחוק גם את הסעיף "דת" במרשם התושבים. בכל הוויכוח הזה לא שמעתי שום נימוק מדוע דרוש הסעיף הזה במרשם התושבים. אין זה כתוב בהלכה, אין זה כתוב בתורה, אין זה כתוב בתלמוד. שום מצווה דתית אינה מחייבת לרשום דת וללאום במרשם התושבים. אדרבה, יקום מישהו ויגיד את ההיפך. אילו היה בא שר הבטחון הנוכחי, כשם שעשה חבר-הכנסת בן-גוריון בהיותו שר בטחון לפני עשר שנים, והיה אומר: מבחינה בטחונית הדבר דרוש - היו צריכים לשקול זאת מבחינה בטחונית. לדעתי, יש כיום טכניקה בטחונית משוכללת יותר מכפי שהייתה לפני עשר שנים, ואין צורך ברישום הזה. אבל אין בידינו הדעה מטעם שום אישיות בטחונית, האומרת שהדבר דרוש. שר הבטחון אחראי כלפנינו, שר המשטרה אחראי כלפנינו - שני שרים אלה, שרק הם מוסמכים לבוא אל הכנסת במשאלה בטחונית, אינם אומרים זאת. הם נעי-דים מן הוויכוח הזה, מתחילתו ועד סופו, הם נמנעים באופן הפגנת מלהופיע בוויכוח זה. איש מהם לא טען שיש צורך ברישום הזה מבחינה בטחונית. לכן אין פה שום דבר, וזלת נסיון לפלג את העם.

בקריאה הראשונה אמרתי מניין בא, לדעתי, הצורך בתיקון הזה. יש רק צורך אחד - וצורך זה נעוץ בהס-כמה שהושגה בין השר יעקב שמשון שפירא והשר משה חיים שפירא לפני הקמת הקואליציה, שאם יפסוק בית-המשפט בעניין זה לפי בקשת שליט, כי אז ישנו את החוק. כבוד השר יעקב שמשון שפירא הכחיש זאת בהתרגשות רבה, והתמורר על כך שאני אינני מתנגד על טענה זו. והנה אני מחזיק בידי את הפרוטוקול משיבת הנהלת המפד"ל, מיום 4 בנובמבר 1969. אחרי ששר המשפטים דרש ממני בצורה קיצונית להתנצל, נקטתי אמצעים כדי לחקור את הפרשה עד תומה. אני מחזיק בידי את הפרוטוקול של ישיבת הנהלת המפד"ל,

מצאנו קבר של חייל שנהרג במיבצע סיני. נכון, קברו אותו בבית-קברות יהודי. אבל שם שתול עץ, העץ היחיד בכל בית הקברות, והוא שתול בינו לבין כל שאר הקברים באותו בית-קברות. העץ משמש מחיצה. האם אין זה מוזעזע? האם זו הגישה של העם בישראל? האם זה מבטא את השקפת הציבור שחבר בנו, שחבר ברובנו - אולי חוץ מחברי המפד"ל?

יצחק נבון (המערך, עבודה-מפ"ם):
בדקת מי שתל, למה שתל?

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):
כן.

יצחק נבון (המערך, עבודה-מפ"ם):
והעץ אמר לך שהוא נמצא שם כדי לשמש מחיצה?

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):
בדקנו. שאלנו את הרבנות הצבאית. נפרסם השבוע דין-וחשבון ממצה. לא הייתי מעלה את הסיפור המחרדי הזה, לולא בדקנו אותו עד תומו.

ישראל שלמה בן-מאיר (מפד"ל):
זה נעשה לפי חוק השבות? ...

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):

אני מדבר על הנושא היסודי, המתבטא בחוק זה, על כל סעיפיו. האם אותם שבאים אלינו, הבאים לשרת בצבאנו ולקשור את גורלם בגורל העם הזה והלאום הזה, האם נדחה אותם, האם נדרוש מהם לעבור טקסים שהם אינם רוצים לעבור אותם, או שנאמר להם: אתם קושרים גורלכם בתום-לב לגורלנו, ברוכים אתם בבואכם? לכן, לסעיף ראשון זה, הגשנו שתי הסתייגויות. האחת ללאמר, שיבוטלו המלים "יהודי שהמיר את דתו מרצון". גם יהודי שהמיר את דתו מרצון, אם הוא רוצה להצטרף לעם הזה, אם הוא רוצה להצטרף ללאום הזה, הרי מבחינה לאומית הוא שייך ללאום. מבחינה דתית אינו שייך לדת היהודית.

שמחה פרידמן (מפד"ל):

זה בניגוד לפסק-הדין של בית-המשפט העליון.

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):

כן, זה בניגוד לפסק-הדין של בית-המשפט העליון בפרשת רופאיין. אני רוצה להזכיר לך, חבר-הכנסת פרידמן, שמה שאני אומר עכשיו זו ההלכה היהודית, ולא מה שאמר אז בית-המשפט. יהודי שחטא והמיר את דתו, ישאר יהודי לפי ההלכה. אין אני מקבל את פסק-הדין של בית-המשפט העליון בפרשת רופאיין.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):

האין זה מצחיק שאתה בא בשם ההלכה היהודית? אין לך מושג בזה.

אורי אבגרי (העולם הזה-כוח חדש):

לעולם איני נמנה עם החברים בבית הזה ההולכים לפרש את ההלכה שאתה דוגל בה. אין אני דתי. אין אני-מתיימר ללמד איש דת. אני רק מבקש אתכם שלא תכפו עלינו את השגותיכם.

ההסתייגות השנייה היא לגבי ההגדרה מיהו יהודי. אנחנו רוצים לכתוב: "מי שרואה עצמו יהודי, ואחר-

אבקש להפנות תשומת לבם של חברי הכנסת אל מסמך חשוב של הרפורמיים, שנשלח בשעתו כתשובה לשאלתו של ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, היום חברי הכנסת בן-גוריון, על השאלה: מיהו היהודי. זוהי תשובתו של רבי שלמה פרייהוף. אבקש מן היושב ראש להרשות לי לצטט את דבריו בהרחבה.

יצחק רפאל (מפד"ל):

זו היתה תשובה פרטית. רב זה איננו מבטא את עמדת הרפורמיים. אני מכיר אותו אישית.

מאיר אביווהר (הרשימה הממלכתית):

חברי הכנסת רפאל, מדוע אתה מדבר בשם הרפורמיים?

יצחק רפאל (מפד"ל):

אני מעמיד אותך על טעותך.

מאיר אביווהר (הרשימה הממלכתית):

עדיין לא אמרתי שום דבר. איזו טעות? אני מדבר על הרבי פרייהוף. לא אמרתי שהוא ראש כנסייה, שכל חבריה מקבלים את דברו. אין דבר כזה ביהדות, גם לא ביהדות האורתודוקסית. כאשר שאלתי את חמשת הנציגים הרפורמיים בישראל, שנפגשו עם סיעתנו כאן בכנסת, את מי הם יכולים להביא כבכיר-סמכא בשאלה "מיהו יהודי?" הצביעו כולם על הרבי פרייהוף. דאי לא מקרה הוא שדוד בן-גוריון פנה אליו. יחד עם זאת, לא אמרתי שהוא מייצג את כולם.

אקרא תחילה משפט אחד לגבי Ceremonial requirements. במקום אחר במכתבו מסביר הרבי כי כוונתו במונח זה היא בעיקר למילה ולטבילה. לגבי ברית המילה, גם אתה, חברי הכנסת בן-מאיר, בעצמך אמרת שיהודי הוא יהודי גם אם לא נמול. מילה אינה עושה אדם ליהודי, אלא מילה היא מצווה. אני חוזר: המדובר ב-"Ceremonial requirements". והוא אומר: they would, of course, ask for the ceremonial requirements, but their attitude would be friendly and not hostile to the entire situation.

יצחק נבון (המערך, עבודה-מפ"ם):
תרגום, בבקשה.

מאיר אביווהר (הרשימה הממלכתית):

אני מתרגם: "כמוכן יעברו את הדרישות הטקסיות, אך עמדתם תהיה ידידותית", או אפשר לתרגם: "אוהדת" או "מקורבת ולא עוינת למצב זה" (של ילד ממשואי תערובת, כאשר האב יהודי והאם נכריה).

הרב פרייהוף מצטט את ההחלטה בדבר גיור בניגוד לאמהות נכריות, שהתקבלה בשנת 1947 בוועידה המרכזית של הרבנים האמריקניים, שהיא המוסד הרשמי לתנועת הרפורמה בארה"ב. ההחלטה מקדמת בברכה כניסת ילדים כגון אלה לבתי-ספר של קהילה רפורמית וקובעת שהשלמת לימודים כאלה היא שוות ערך לכל הליך טקסי של גיור. וכאן אני מצטט: "אמנם אין להתעלם מהליכים טקסיים, אבל מערכת-הגיור הכוללת מוסר, היסטוריה וספרות יהודיים, היא היסוד החשוב ביותר. לכן מקבלנו גרים איננו מסתפקים בטקסים בלבד אלא עוסקים במשך חודש או יותר בהדרכה".

עמוד 12, שם מופיעים דבריו של שר הפנים משה חיים שפירא.

ישראל שלמה בן-מאיר (מפד"ל):
מי מאמת זאת?

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):

אני מאמת את הפרוטוקול. אני יודע מגיין קבלתי אותו. גם בדריך מופיעים כאן. אני מוכן שתקרא אותו, ואחרי-כך תגיד אם אתה מאמת אותו, לפי נאומך המופיע שם.

אני קורא מן הפרוטוקול את דברי שר הפנים: "אתמול (לפני הקמת הקואליציה) היתה לי שיחה יחד עם שר המשפטים בעניין של מיהו יהודי. נמצא יהודי אחד בשם שליט, והוא הגיש בג"ץ, ושם מתחלקות הדעות, ועלול לצאת פסק-דין שהצדק עם שליט ולא עם משרד הפנים. ואני צריך לומר: שר המשפטים מבין מאוד את העניין הזה. אני חושב שבוה הוא לא נבדל מאתנו. הוא גם כן רואה בעניין זה אסון לאומה. ואני בטוח שגם זה יסתדר".

האם זו איננה ההוראה הקיצונית ביותר שיכולה להיות? כאשר ראש מפלגה בא לשיבה סודית של הנהלת מפלגתו, ואומר: יש הסכמה עם שר המשפטים בעניין זה. אם זו אינה הודאה, אז אינני יודע מה זה.

מכיוון ששר המשפטים אמר שהוא יתפטר, אם יימצא שאמרתי אמת, והוא אדש ממני שאתנצל אם יימצא שהוא אמר אמת - אני מציע בזה ששר המשפטים ואנכתי נמנה אישיות מוסכמת על שנינו, והיא תפסוק מי צדק. אם אני צודק - יתפטר שר המשפטים, לפי הבטחתו; אם הוא צודק - אתנצל אני.

ההסתייגות שלנו בסעיף זה אומרת בפשטות: למחוק את הסעיף. אם לא יימחק הסעיף - לרשום את הדת והלאום רק אם האיש עצמו רוצה בכך. אם גם הצעה זו לא תתקבל - לקבוע שכל אזרח יוכל לבקש שלא יירשמו אצלו במרשם הדת והלאום. ואם יידחה גם זה - שכל הורה יוכל לקבוע את הדת ואת הלאום של צאצאיו, על דעת שני ההורים.

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחברי הכנסת אביווהר, להגמקת הסתייגותי.

מאיר אביווהר (הרשימה הממלכתית):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני מקווה שחברי הכנסת פרוש יתנצל על המעשה שעשה כאן ויחסוך דיגנים שאינם מוספים אחווה וליכוד בשעה זו. כי הדבר אינו שאלה של מחלוקת גרידא, אלא הצתת שנהא, גרימת עלבון צורב והטלת דופי במיליון מבני עמנו. אינני רפורמי, אינני אורתודוקסי, אינני קונסרבטיבי, אני סתם יהודי. אבל כאן הוטל סילוף, לפי מיטב הכרתי, החייב תשובה, אלא שאין כאן ליהדות הרפורמית ניצגי שישבי תשובה מוסמכת.

לפני הקריאה השנייה של הצעת החוק הופיעה משלחת של העדה הרפורמית בישראל. באו שני רבנים שנפגשו עם חברי כנסת שונים, בין השאר גם עמי, ובתוכם היה רב שהביא לכלל ישראל חמש מאות גרים. רבותי, בדברנו על גיור רפורמי, אנו עוסקים במאות ובאלפי יהודים, ואין זו עניין של מה בכך.

משרד הפנים וסיפר - ועובדה זו חשובה גם למליאת הכנסת - שבשום מקרה של עלייה לפי חוק השבות לא התעורר הצורך בהבהרה מצד המשרד בשאלה מיהו יהודי. צורך כזה לא הועלה על-ידי האנשים שטיפלו בביצוע חוק השבות. אנו מחוקקים איפוא חוק, שהחיים לא דרשו אותו. מיליון וחצי יהודים עלו לארץ הזאת בלי שנוקקו לסעיף זה. מיליון היו יכולים לבוא ללא כל קושי בלעדיו.

אני מציע לכנסת לאשר רק את הרחבת חוק השבות על-ידי מתן אפשרות לבני משפחות של יהודים, שאינם יהודים, לבוא אלינו ולהיטמע במשך זמן בתוך העם בצורה מן הצורות, כלומר, אני מציע לאשר סעיף 4א. אך את הסעיף 4ב אני מציע למחוק.

אשר לחוק השני - חוק המדרש - , כאן אולי יש מקום שהכנסת תיכנס לעני הקורה. אילו חסך מאתנו רב-סרן שליט את המשפט ואת פסק-הדין, ואילו נחסכה מאתנו הצגת המחלוקת הזאת - מוטב. אך גם לאחר מעשה, אני מאמין שהרגשתי הבריאים של העם יצליחו להתגבר ולעבור לסדר-היום, כי אין השעה יפה למחלוקת, על אף הצעד השלילי שעשתה הממשלה בכך שהלכה לקראת הצעד השלילי של מנהיגי הציבור הדתי, שלא עמדה להם החכמה לעבור לסדר-היום, לדעת שביסודו יש דבר אין מחלוקת בעם, ולא היה בכך משום הרמת קרנה של הדת אף לא תוספת לחכמת ישראל.

אם יש בכל זאת צורך שתיכנס הכנסת בעני הקור, הרי אין פירושו של דבר בשום פנים ואופן שעליה לקבוע מסמדות ולקבוע מסגרות נוקשות, ובודאי לא חקיקה העשונת על ההלכה, שאינה מתפתחת עוד בעקבות המציאות החדשה והחיים הדינמיים; הלכה שאין לה שום סמכות מחוקקת, עליונה ומקובלת, היכולה לפתח אותה ולשנותה בהתאם לצרכי החיים. ההלכה היא רובד היסטורי, אמנם רובד של מאות שנים, אבל בשום פנים ואופן אין היא ממצה את כל כולה של היהדות, ובודאי לא של היהדות המושגת במדינת ישראל.

"יהודי" הוא מושג היסטורי, חברתי, רוחני, מושג של שותפות גורל רחבה, שבשום פנים ואופן לא ניתן לצקת אותו בדפוס משפטי אחד קצר. ואם לא הצליחו לצקת כך את המושג "אנגלי", או "סקוטי", או אפילו "ערבי", הרי דואי לא תצליחו לצקת זאת כן. הרי בעולמה של ההלכה לא היה דפוס נוקשה ואחיד. כבר הבדילו חז"ל בין היות יהודי בארץ ישראל לבין היות יהודי בנכר. ועזות שלא תיסלח כלפי ההיסטוריה היהודית תהיה מצדנו, אם בגלל קונסטלציה פוליטית, בין-מפגנית, נכרך את המושג "יהודי" בהלכה משפטית נוקשה, אפילו תהיה זו מעוגנת במשפט העברי של דורות קודמים - משפט עברי שכולנו חייבים כבבדו.

על דרך המליצה יהי אומר: איב לנו לקשור די ירושלים הריבונית של בית שלשי במשיגיה, הנעלים כשלעצמם, של יבנה והכמיה, על כל תולדותיהם של מושגים אלה.

אך אם נגוד עלינו לקבוע הוראות שעה, ואני מדגיש: הוראות שעה, אני מציע שנתאים את ההגדרות למציאות האמיתית, בה ילד לאב יהודי, בארץ היהודים, המתחנך בבית-ספר יהודי, על-ידי מורים יהודים, הוא לא פחות יהודי מאשר ילד לאם יהודיה, המתבולל

ואני מצטט ממקום אחר במכתב: "מה יש לעשות בנסיבות הנוכחיות? מבחינת המדינה הדת היא רשות היחיד, ואילו לאורתודוקסיה אין ברירה אלא להחמיר ולתבוע את הטקס המלא של טבילה ומילה כנתאי ראשון והכרחי. למעשה היא יכולה לתבוע אפילו גיורה הפורמלי של האם, משום הטענה שהילד שגוייר - כל עוד תגדלו אם נוצריה לא יהיה יהודי באמת. בכל אלה מצוי קונפליקט חריף, שחייבים למצוא לו פתרון".

יורשה לי לומר כי פתרון הוא אפשרי. המדינה יכולה להבהיר שאינה באה לקבוע מיהו יהודי מבחינת הדת היהודית. כל מה שהיא פוסקת אינו אלא קביעה אזרחית או פוליטית לגבי השאלה אם האזרח נמנה על הקהילה היהודית, הנוצרית או המוסלמית. לכשיגיע הילד לבגרות ויעמוד לפני גישוואים, תהיה זו מחובת הרשות הדתית לחקור אם הילד נולד לאם יהודיה או נוצריה... אם הרשויות הדתיות ימצאו שאותו אדם נולד לאם נוצריה, יוכלו לתבוע שיעבור מספר הליכים טקסיים לפני שיותרו הגישוואים. מה שהמדינה אומרת לפי שעה הוא שהילד הוא יהודי מבחינה פוליטית ואזרחית.

מובן, דבר כזה מביא לידי יצירת קבוצה שאפשר לקרוא לה גרים-למחצה. יהיו אלה אנשים שמבחינה אזרחית הם בעלי זכויות יהודיות מלאות, אך מבחינה דתית אינם אלא מועמדים לקבלת מלוא הזכויות של יהודי.

האם זה אפשרי? האם יש לכך תקדים? יש ויש! מחוק לגר במלוא מובן המלה (גר דצק) כפי שתובעת עתה האורתודוקסיה, היה במדינה היהודית בשעתה סטטוס של גר-למחצה (גר תושב). אסמכתא לכך מצויה בתלמוד ("עבודה זרה" דף 664) ובקדוסי-קציה של הרמב"ם ("איסור ביאה" טו 8-7). אחרי שבטלה המדינה היהודית חששו לקבל גרים-למחצה כאלה (עיין הרמב"ם, שם, 8). ואולם עתה הרי קיימת מדינה יהודית. מבלי להיכנס לשאלה המורכבת של מעמד המדינה בדת היהודית, הרי ברורה העובדה האנושית שאתה, ראש הממשלה, מצביע במכתבך: במידה שיש במדינת ישראל התבוללות-הרי זה בכיוון של התקרבות ליהדות ולא התרחקות ממנה. מכאן שניתן לאפשר שוב מעמד של גר-תושב, גר-למחצה".

אדוני היושב-ראש, כשם שלא מצאתי להולם לכרוך שני חוקים שונים בהצעת תיקון אחת: חוק אחד שהוא חוק מהותי, הקובע גורלות של אנשים - חוק השבות; וחוק שני שהוא חוק סטטיסטי, אם כי לחוק הסטטיסטי יש משמעויות מהותיות, חוק מדרש האוכלוסין, כך גם כאן מקשה עלי הכריכה יחד של ההסתייגויות כולן.

ההסתייגות הראשונה שלי מתייחסת לחוק השבות - סעיף 4ב, שאנו מציעים למחוק. אנו מציעים למחוק את ההגדרה של "מיהו יהודי" משני טעמים. קודם כל, ההגדרה מצמצמת ומביאה למי כן, שאנשים הרואים עצמם כיהודים, שסביבתם רואה אותם כיהודים וכך רואה אותם גם משפחתם, לא יוכרו על-פי החוק הזה כיהודים. סעיף קטן זה הוא גזירה, במובן השלילי המש-תמע ממלה זו, מפני ששום יהודי לא יחדל להיות יהודי על-ידי חוק זה, ושום גוי לא יעשה יהודי על-פי חוק זה.

הטעם השני הוא ששום מקרה בעבר לא הצביע על נחיצותו של תיקון זה. הופיע במקום מסויים נציג

מה תהיינה ההוראות אשר יישלחו לקונסולים שלנו, כי ההוראות האלה אינן באות לאישור על-ידי תקנות. התקנות טעונות אישור מטעם ועדת החוקה, חוק ומשפט, אך ההוראות אינן טעונות אישור כזה.

טעות היא לחשוב, כי ההגדרה מי הוא יהודי תשמש תריס בפני ההתבוללות, או שתקטין את אחוז נישואי התערובת בגולה, תהליך שכולנו מודאגים מהתפשטותו ומתוצאותיו. ההגדרה ההלכתית לא תחזיר גידחים לחיק עמם. היא עלולה עוד יותר להרחיק את הדור הצעיר גם במערב וגם במזרח מאורח מחצבתו. קביעת ההגדרה ההלכתית עלולה להגביר את ההתנכרות הלאומית. היש תרו"פה יעילה יותר, תכליתית יותר לסכנת ההתבוללות, מאשר עידוד העלייה לישראל? עם הגיעו של העולה לישראל עם בן-זוגו הלא-יהודי ועם ילדיו פסקה סכנת ההתבוללות והחל התהליך הטבעי של התמזגות בעם היהודי.

אין מקום להגדרה מי הוא יהודי בשום חוק חלונאי. נמנענו מלעשות זאת מאז קום המדינה, כדי לא להביא לידי פילוג בעם, וביתר שאת חייבים אנו לשקוד בזמנים אלה על ליכודו של העם מסביב למדינת ישראל. לכן אני מציע למחוק את סעיף 44 מחוק השבות.

במקרה שלא התקבל הצעתי זו, הריני מעלה שתי הצעות אלטרנטיביות לגבי ההגדרה מי הוא יהודי. הגדרה אחת והיא - "לענין חוק זה 'יהודי' - מי שהצאיר בתום-לב כי הוא יהודי". והצעה אלטרנטיבית: "לענין חוק זה 'יהודי' - מי שהוריו או אחד מהם היו יהודים בעת לידתו".

ההגדרה הראשונה היתה בתוקף מאז קום המדינה ועד 1959. בתקופה זו עלו לישראל מאות אלפי יהודים מארצות שונות, ולא נתגלו בעיות מיוחדות שתבעו שינויים בהוראות אלו. יתר על כן, שרי המפ"ד ובתוכם שר הפנים דאו ועכשיו היו בממשלה כאשר ניתנו הנחיות אלו, ומה שהיה טוב לישראל בעשור הראשון לקיום המדינה, הוא טוב לישראל גם כעת.

ההצעה האלטרנטיבית מבוססת על ההכרה בזכות שווה לגבי היהודי ולאשה היהודיה. כלום קיים הגיון כל-שהו בזמננו להבדיל בשאלה זו בין זכויות הגבר לבין זכויות האשה? יש סוציולוגים המוכיחים, כי במקרה של נישואי תערובת, דווקא לגבי יהודי יש יתר סיכויים לשמירת האופי היהודי של המשפחה והקשר עם העם היהודי מאשר במקרה הפוך. והרי מדובר בוגו שיתיישב בארץ, זוג שביתו יימצא בחברה יהודית, והבנים יקבלו חינוך יהודי וישרתו בצבא. האם נחקרה המשמעות של העדפת האם היהודיה על האב היהודי? מה בעצם ההבדל בין ילד שגולד לאב יהודי לבין ילד שגולד לאם יהודיה? מה ההגיון שבן לאם יהודיה הוא יהודי לכל דבר, ואילו בן לאב יהודי - פסול, כאשר בן האב הנוצרי שאמו יהודיה - הוא כשר? הייתכן עיוות גדול מזה? יש בארץ יהודים קראים. לפי ההלכה של היהודים הקראים, ייחוס המשפחה נקבע לפי האב. כיצד ינהגו בהם עכשיו כאשר תהיה ההגדרה הזאת?

יש הטוענים, כי ההגדרה שלא לפי ההלכה תשפיע על הגולה. האומנם זוג שהחליט להינשא - ומדובר בוגו מעורב - יפעל בהתאם למה שהוחלט כאן בכנסת בענין זה? הרי נישואי התערובת בגולה הם תוצאה של תהליכים הנובעים מתוך מציאות מסוימת, שלא ניתן לשנותה באופן מוחלט אצל על-ידי העלייה לארץ. אין הדעת סובלת את המצב שילד אשר ייוולד בישראל יקבל כאן

בסביבה גויית באמצעות חינוך נכרי. לשם כך בא הסעיף הראשון בהסתייגות שהיגשתי.

אשר לסעיף השני בהסתייגותי: רבותי המחוקקים, אחת משתיים: אם נגזר עלינו להגדי, והייתי מעדיף שלא ייגזר כך, אל נשאר את מוסד הגיור נושא לתמורות מפלגתיות. אם טוענת הממשלה שאין הנחיות שר הפנים בענין הרישום מספיקות ושיש צורך בתיקון החוק, כיצד נתפק בהודעה של שר המשפטים לגבי הכרה בגיור רפורמי? ובעיקר, כאשר יושב-ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט סתם המ שפירש שר המשפטים. כך הבינות את דבריו והקשבתו רב קשב לכל מלה ולכל צליל של מלה. מכל מקום, אין הודעת שר המשפטים בגדר חקי-קה, שביח-המשפט חייב לפסוק לפיה.

על כן אני מציע לכלול בהגדרה במפורש - אחרי המלה "שנתגייר" - "בהליכי גיור הנהוגים בזרם מזרמי היהדות", נוסח המבטיח כי גיור רפורמי, קונסרבטיבי, רקונסטרוקציוני ואורתודוקסי נכללים בו כאחד.

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ארזי, להנמקת הסתייגותי.

דאובן ארזי (המערך, עבודה-מפ"ם):

כבוד הוישב-ראש, כנסת נכבדה: אני מביא שלוש הסתייגויות לסעיף 1 (סעיף 44 לחוק השבות), ושתי הסתייגויות לסעיף 3 (סעיף 33 לחוק מרשם האוכלוסין).

בחוק השבות יש שני חלקים: סעיף 44 וסעיף 43. בעוד שסעיף 44 הוא איובי, לדעתי, כי הוא בא לתקן עוול שנעשה עד כה, עלולים למשפחות מעורבות, כאשר רק אחד מבני הזוג, זה שגולד לאם יהודיה, היה נהנה מזכויות העולה, הרי הסעיף השני, סעיף 43 הוא שלילי, ואני מציע למחוק אותו.

התיקון בסעיף 44 הוא תיקון שבא לחסוך עוול מיותר לאותן משפחות ששם היה עד עכשיו כל אחד מבני המשפחה בסטטוס אחר - מי שקיבל את האזרחות לפי חוק השבות ומי שהיה צריך לאזרחות. אולם סעיף 44 בא לגרום עוול וסבל על-ידי הכללת ההגדרה מי הוא יהודי. הגדרה זו, שאני שולל אותה מעיקרה, משמעותה שאמנם מעניקים אנו לבן-הזוג ולצאצאים זכויות אזרחיות ואחרות לפי כל חיקוק, אולם זכות אחת יסודית נשללת מהם, והיא - הזכות לבוא בחיק העם היהודי. האשה הלא-יהודיה שתינה מעתה מזכויות שונות, היא יל-דיה - נאמר להם במפורש, שהם יעמדו מחוץ לחוק היהודים.

זאת ועוד: הענקת זכויות עולה, לפי חוק השבות, מתבצעת בחוקי-לארץ לפני שהעולה מגיע ארצה. כל הפרוצדורה הקשורה בהליך זה, כלומר, הענקת אשרת עולה, היא כולה בידי הקונסולים. ומאחר שבכמה ארצות, אשר ניתקו את קשריהן אתנו, הקונסולים הם זרים, יצטרכו הם להכריע לפי ההגדרה הזאת מי הוא יהודי, ונקל להבין לאיזה מצב אנהנו מכניסים קונסול פלוגי או אלמוני, שיצטרך לבחון מי האם היהודיה שלפיה מעניקים זכויות עולה. לבן, או לבן-הזוג, או לנכד או לבן-זוגו של הנכד. ידוע, למשל, שבארץ כפולניה היו יהודים רבים שהחליפו את שמותיהם היהודיים לשמות פולניים. עתה יופיע יהודי כזה לפני הקונסול הזר ויחידו דרכון שבו תופיע לאומיות פולנית ולא יהודית. לפי חוק ההדש רשאי הקונסול לסרב מתן אשרת עולה ליהודי זה. לא ידוע גם

הרישום לא ירשום, כלומר, חובת ההוכחה מוטלת על האיש שבא להירשם. הוא יצטרך להוכיח שההודעה הסותרת או התעודה הציבורית הסותרת אין להן משמעות. הדבר המסווג ביוזר הוא לגבי הודעת האיש. נאמר, שההודעה לפי סעיף זה של האדם עצמה, של עולה, של התושב, יכול לסתור אותה משהו אחר, וניתנה בוועדה דוגמה. בא יהודי עולה ואומר: אני יהודי. באה אתו אמו ואומרת: אני נוצרייה. העובדה שהיא אמרה שהיא נוצרייה עומדת בסתירה למה שאמר הבן. מי שמסר הודעה סותרת יכול להיות גם אדם אחר, לא דווקא האם. איש זה טוען: אדם זה אומר שהוא יהודי, אני מכיר אותו ויודע שאינו יהודי. נשאלת השאלה: למי יש להאמין? לאדם, לבעל הדבר, לזה שהדבר נוגע לו, או לאדם אחר הנותן הודעה סותרת? מדוע נאמין דווקא לאדם האחר ולא ניתן אמון באדם הנוגע בדבר? במקרים כאלה של הודעה כזאת חייבים להביא מסמכים נוספים, כלומר, אי אפשר לפעול לפי הודעות סתמיות אלא צריך להביא חומר נוסף. כיצד אפשר לסתור הודעת המעוניין על-ידי משהו אחר? יש הוראה נוספת בסעיף זה. שם מדובר על תעודה ציבורית הסותרת את הודעתו של הנאשם. מה פירוש הדבר? בא יהודי מברית-המועצות ואומר: אני יהודי. בדרכו שלו לא כתוב שהוא יהודי, שם כתוב שהוא רוסי. או בא יהודי מפולניה. שם רשמו שהוא פולני. הוא צריך להוכיח שהדכון שיש לו בידו, התעודה הציבורית, או שהיא מזויפת או שהיא לא-נכונה. איך יוכיח זאת, באיזו דרך יוכל לעשות זאת?

טוענים שבברית-המועצות רשומים היהודים כיהודים, כ"יבירי". דבר זה נכון רק באופן חלקי. אולי 25% - 30% רשומים כיהודים, ואילו השאר רשומים לפי לאומיות אחרת, אוקראינית, או רוסית, על-פי-רוב רוסית. אותו הדבר בפולניה, וכבר הזכיר חבר-הכנסת סנה בקריאה הראשונה, שעוד בזמנים, שלפני מלחמת העולם השנייה, היתה דווקא היהדות האורתודוקסית תומכת את הרישום: דת - בני משה; לאום - פולני, ואותו הדבר חזר גם בארצות אחרות. והרי דבר זה אמור לא רק לגבי ארצות מזרח אירופה, אלא גם לגבי ארצות מערב אירופה, וברוב הארצות או כמעט בכלן, לרבות ארצות-הברית, אין בכלל תעודה שבה רשום הלאום.

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
זה אינו רשום בשום ארץ מערבית.

ראובן ארזי (המערך, עבודה - מפ"ם):

אמרתי שאני מציע שתי הצעות אלטרנטיביות - האחת, שאדם יירשם כיהודי לפי לאומי על-פי הצהרתו; והשנייה: "היה לפקיד הרישום ספק סביר בדבר אמיתות ההצהרה לפי סעיף קטן (א), ירשום את האדם יהודי לפי הצהרתו". יש בהצעות אלה כדי להוציא אותנו מן המבוי הסתום שנכנסנו אליו. אם איננו רוצים להטיל את ההלכה על אדם שאינו דתי, ומאידך, גיטא, כפי שיש סוברים, קיים הכרח להכניס תיקון מסוים בחוק בעקבות פסק-הדין של בית-המשפט העליון - הרי יש בהצעה שלנו פתרון. אני יודע שנגד הצעה זו יש הטוענים, כי אין זה נאה שיהיו שני סוגי יהודים: יהודי שכתוב בפריט הלאום שהוא יהודי, ויהודי אחד שכתוב - לפי הצהרתו. קודם כל דבר זה נוגע לחלק קטן, ואין זה פוגע באותו יהודי, שלגביו יש ספק וצריך לברר אם הוא יהודי, אם יהיה רשום "לפי הצהרתו". הטענה שעל-ידי זה יוצרים

הינוכו וישרת בצה"ל - לא יוכר כיהודי לפי לאומיותו רק משום שאמו לא היתה יהודיה, ויכולים להיות מקרים שהוא אפילו לא הכיר את אמו, מקרים שהלכה המסקנה לעומתה בזמן שגולד הילד, ועל ילד כזה תיפול המסקנה האיומה הזאת שאינו יהודי, רק בגלל השתלשלות מסויימת בחייהם הפרטיים של הוריו. אין הצדקה לדבר לא מבחינה לאומית ולא מבחינה אנושית. האין זה מפלג את העם, כאשר שוללים מבנו של איש יהודי את הזכות להיות יהודי?

התשובה הניתנת לשאלה זו מפי מחייבי החוק היא: יתגיידי. הרוצה להתגיידי - יתגיידי, אך מי שטוען, כי איננו דתי או אין הוא רוצה לעבור תהליך הגיו, האם הם וילדיהם יופלו לרעה? הרי גלויים לכל הקשיים הנערמים בתהליכי הגיו, ומוזר שבין הזוכים לקשיים מיוחדים הם דווקא ילדים שגדלו בקיבוצים. אתמול שמענו עדות מפי שר הדתות בתשובה לכמה שאלות בנושא זה, כי בתקן-נון הדין תש"ך מטעם הרבנות הראשית לישראל דייגי בית-הדין הרבני הגדול נקבעה תקופת המתנה של שנה, אולם רשאי בית-הדין, במקרים מיוחדים, להפחית מתקופה זו. השר ציטט מספרים ומהם נובע, שמיום קום המדינה עד תחילת שנת 1968 הגושם 4,000 בקשות לגיו ונתגיירו 2,300, בערך מחצית.

מאז קום המדינה סימן ההיכר המובהק ביותר ללאומיות היהודית היא הויקה לישראל. זו עובדה בעלת משמעות היסטורית, ועובדה זו היא שצריכה להדריך אותנו בהכרעה בסוגיה זו. לכן אני מציע או למחוק את סעיף 4ב, או לקבל, בצורה אלטרנטיבית, את ההגדרה שהצעת.

מכאן אני עובר לחוק מרשם האוכלוסין. אני מציע למחוק את הסעיף, משום שבסעיף קטן (ב) יש הסתמת כות על ההגדרה הכלולה בסעיף 4ב לחוק השבות. בסעיף 4ב לחוק השבות נאמר: "לעניין חוק זה, 'יהודי' - מי שגולד לאם יהודיה או שנתגיידי, והוא אינו בן דת אחרת". מה שאמרתי לגבי חוק השבות חל גם לגבי חוק מרשם האוכלוסין, לכן אני מציע למחוק את הסעיף. אם לא תתקבל הצעה זו, אני מציע שבמקום סעיף 3 כפי שהוא מוצע, יבוא סעיף שתכנו יהיה: "3א. (א) אדם יירשם כיהודי לפי לאומי על-פי הצהרתו. (ב) היה לפקיד הרישום ספק סביר בדבר אמיתות ההצהרה לפי סעיף קטן (א), ירשום את האדם 'יהודי לפי הצהרתו'. כל העניין של מרשם האוכלוסין, כל הבעיה שאנחנו דנים בה, אין לה שום משמעות מבחינה הלכתית. בסעיף 3 לחוק מרשם האוכלוסין נאמר במפורש ש"הרישום במרשם, כל העתק או תמצית ממנו וכן כל תעודה, שניתנה לפי חוק זה, יהיו ראייה לכאורה לנוכחות פרטי הרישום המפורטים שבמפקאות...". לאמור, לגבי לאום דת אין הרישום משמש אפילו ראייה לכאורה. במה זה פוגע איפוא בהלכה, כאשר בחוק שהוא אמנם חילוני יש קביעה הלכתית שלגבי נישואין ונידושין אין זה תופסו אף-על-פי-כן ראו מציעי התיקון לנוחץ להחמיר בהגדרות ולהרחיב סמכויות פקיד הרישום. בסעיף 3א (א) נאמר: "לא יירשם אדם כיהודי לפי לאומי או דתו, אם הודעה לפי חוק זה או רישום אחר שבמרשם או תעודה ציבורית מראים כי הוא אינו יהודי". כלומר, יש כאן הגדרה שלילית - "לא יירשם". בעוד שבחוק כפי שהיה עד עכשיו נאמר שרישום ראשון צריך לבצע, נאמר רק באיזה מקרה אפשר אחר-כך להטיל ספק ברישום. כאן נאמר ההיפך מזה, שפקיד

לדרוש עקרוניות אבל מבחינת המחשבה. הלא יש פה אבסורד מאין כמוהו. אני יודע שבחוק הפלילי אין עונש על אבסורד.

מודכי בן-פורת (המערך, עבודה-מפ"ם):
עכשו חסר לנו - מיהו אבסורד.

משה סנה (מק"י):

אבסורד הוא שמחוקקים חוק בן שני סעיפים הסותרים זה את זה. החוק אומר ביסודו כך, ולמעשה אחרת. אבל אין זאת הסתירה היחידה. אדם, שייכנס לארץ כאילו היה יהודי, לא יוכל להירשם כיהודי. כשהוא בא לנמל חיפה באגייה והוא יורד מן האגייה - הוא יהודי. משם ילך לפקיד הרישום - וכבר איננו יהודי; בלתי-יהודי. כלום זהו דבר שהשכל סובלו? כלום זהו הסבך היחיד?

גניח לרגע אחד שאותו רב-סרן שליט לא הגיש בג"ץ, וגשאר כפי שהיה, עם אשתו זו, עם שני ילדיו אלה - אחד ילד ואחת ילדה. לפי חוק זה אינם יהודים. אולם שני הילדים גדלים בחיפה, בין יהודים. ובעוד כמה שנים בודדאי ימצאו להם את בני-יוגוס. הבן ימצא לו בחורה יהודיה; היא תלד בן; הוא יהיה יהודי. לרב-סרן שליט יהיה אז נכד יהודי. הבת שלו בודדאי תמצא לה בחור יהודי, תתחתן, ייוולד לה ילד; ילד זה יהיה בן לאם לא-יהודיה - לפי ההלכה ולפי החוק המוצע הוא יהיה נכרי. לרב-סרן שליט יהיו איפוא שני נכדים, יכול להיות בני גיל אחד - אחד יהודי, אחי לא-יהודי. כך יוצר החוק אנדרלמוסיה. ואומרים: החוק הזה דרוש כדי שלא לפגל את העם! והרי הוא מפגל משפחה אחת, הוא מפגל שני נכדים לסבא אחד ולסבתא אחת; לא רק את העם כולו.

ועדיין אין זה אבסורד? ובכן, אגלה עוד אבסורד אחד, עקרוני הרבה יותר. מה ההגיון של בעלי התפיסה הרבנית בכך שהם רוצים להכניס לחקיקה הממלכתית קטעים מן ההלכה הדתית? אין לזה הגיון, אלא אם כן יש להם פרוגרמה להפוך את החקיקה הישראלית כולה לדתית, להלכתית. אם אי-אפשר בבת-אחת - שלב אחרי שלב. מה פירוש הדבר? פירוש הדבר שההיסטוריה של מדינת ישראל אשר לפנינו, מבחינה זאת, תהיה היסטוריה של מאבקים פנימיים בעד הכללתם ונגד הכללתם של סעיפי הלכה בחוקי המדינה. כי הרי הרבנים לא יסתפקו במצב הקיים. התורה אחת, והיא פוסקת בכל תחומי החיים; היום ידרשו חוק הלכתי בעניין זה ומחר בעניין אחר. אין גבול. אלה שנאמנים לחוקי התורה ורוצים להחזיר אותה לחקיקה לא יסתפקו במועט. כבר היום אינם מסתפקים. אגב אודה, החוק הזה כבר גרם לדבר-עבירה, שרב עבר עבירה גסה בפרהסיה. אני זוכה, כשהייתי ילד לימדו אותי שפיסת גייר שמחדס בה שם המפורש, אם במקרה גופלת - צריך להרים אותה ולנשק אותה. אינני יודע אם היה זה מקובל בכל העדות, אצלנו כך לימדו אותי. אבל לקחת סידור הכולל תפילות ו"שמע ישראל", ושם ההוויה מוזכר בו המון פעמים, ולזרוק אותו לרצפה - הרי זה מעשה שלא ייעשה.

בכל אופן - הדתיים הקיצוניים לא יוכלו להסתפק בקיים. הם ידרשו יותר. בכל פעם ידרשו להכניס סעיפי הלכה לסעיפי החקיקה, והאופורטוניסטים הגדולים ביותר

שני סוגי יהודים, אחד בלי תוספת, בלי פרגרף, ושני עם פרגרף - אין בה כל ממש. אבל אולי כדאי להזכיר בהקשר זה את דבריו של כבוד גשיא בית-המשפט העליון לשעבר, מר אולשן, אשר מיד לאחר פסק-הדין פירסם מאמר ב"מעריב" והוא אמר שאם ייווצר הצורך לחזור ולטפל בשאלת אופן הרישום, ייתכן מאוד שאפשר לפתור את השאלה הזאת באותה דרך שהלך בה המחוקק בתי-קיקת החוק - חוק מרשם האוכלוסין - ולהתקין תקנה לגבי כל האזרחים במדינה, היינו שייאמר בתעודת הזהות, שהרישום של הפריטים לאום ודת יהא מלווה הערה שאין הם מהווים אפילו ראייה לכאורה. אני חושב ששם יהודי חילוני לא יראה בזה פגיעה, כי זה כתוב בחוק.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
לשם מה רישום?

ראובן ארזי (המערך, עבודה-מפ"ם):

אני רוצה לסיים את דברי ולומר שבמגילת העצמאות, המהווה עד היום וכל עוד אין חוקה למדינה את המסמך הבסיסי לזכויותיו ולחובותיו של האזרח במדינה, נקבעו שני עקרונות: עקרון אחד הוא שיווי-זכויות ללא הבדל מין, דת, גזע, לאום; ועקרון שני הוא חופש מצפון ודת. נאמר במפורש שלא תהיה לא כפייה דתית ולא כפייה אנטי-דתית.

אני סבור שההצעות שהעליתי הולמות שני עקרונות אלה, ויש בהן כדי לאפשר לנו לצאת מן המבוי הסתום, שלצערי הרב נכנס בו הרוב בממשלה.

הי"ד מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת סנה להנמקת הסתיי-גינותי, ואחריו - לחבר-הכנסת שלום כהן.

משה סנה (מק"י):

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. ההסתייגויות שלי משותפות עם חבר-הכנסת ארזי, ובדרך כלל גם הנמקתו עולה בקנה אחד עם ההנמקה שלי. רציתי להוסיף רק הערות מספר.

הערתי הראשונה היא שהצעת החוק, המובאת לפנינו לאישור סופי והבאה לפתור בעיה עקרונית, מצ-טיינת בחוסר משווע של כל עקרוניות ובסתירה פנימית, שלצעתי אינה לכבוד לבית-המחוקקים. הצעת החוק אומרת בסעיף 4b מיהו יהודי וקובעת שיהודי הוא לפי ההלכה הרבנית. אולם כשהיא קובעת בסעיף 1 מי יוכל לבוא לארץ על יסוד חוק השבות - חוק השבות אומר שיהודי רשאי לעלות - היא אומרת: יכולים לבוא גם אחרים, והיא מרחיבה את הזכות במפורש על אנשים שאינם שייכים להגדרה הרבנית ההלכתית של "יהודי". כלומר, בהצעת חוק זו יש שני סעיפים הסותרים זה את זה: הסעיף העקרוני, והסעיף המעשי הקובע את ההיפוך ממה שנאמר בסעיף העקרוני.

האם לא הרגישו בכך מחברי הצעת חוק זו? ודאי שהרגישו בכך, אלא הבינו, כנראה, שאי-אפשר לנהוג לפי הסעיף העקרוני האומר כי "יהודי" הוא רק יהודי לפי ההלכה הרבנית ולכן הם אומרים: הלכה, ואין מודין כן. בבנייה לארץ יוכלו ליהנות מן הזכות הניתנת ליהודי גם כאלה שאינם יהודים לפי אותן קרי-טריון שהונח ביסוד החוק הזה. בבית-המחוקקים אי-אפשר לדרוש הגיון, אי-אפשר לדרוש עקבות, אי-אפשר

חוברת י"ז, ישיבה ג'
— חוק השבות (תיקון מס' 2) (סנה, בגין, רפאל, ביבי, ש. כהן) —

אנחנו מדברים כאן על עניין שביסוד קיומו הלאומי והממלכתי. האפשר לגשת לזה גישה בלתי-עקרונית, מלאת סתירות?

קראתי מה שאמר חבר-הכנסת בן-גוריון כשנשאל והותקף באחד מן הבידורים הציבוריים, שהוא הראשון שמסר את ענייני האישות — נישואין וגירושין — לרבנות האורתודוקסית. הוא אמר, כי היום הוא מתחרט על כך. אני בטוח שהגברת גולדה מאיר ומר יעקב שמשון שפירא יתחרטו גם הם. אני חושב שאפילו מר מנחם בגין יתחרט, מכיוון שעד כמה שאני מבין את תפיסתם — ואני מסוגל להבין אותה — אין בחוק הזה תשובה עקרונית, אלא תשובה פרגמטית, אופורטוניסטית, ארעית, לדברים שמחייבים אחת מן השתיים — או להכריע הכרעה עקרונית, או להישאר בלא הכרעה. להכריע בעניינים עקרוניים באורח בלתי-עקרוני — זה עתיד להתגסק.

לכן, בכל ההסתייגויות לשני הסעיפים יש לנו הצעה לא להכריע, למחוק; אבל אם רוצים להכריע — אנו מציעים נוסח אחר. יש לנו אלטרנטיבה. אני חוזר: איני מעדיף לא להכריע, אבל אם באים להכריע — איני עלעשות זאת באופן נכון, באופן עקרוני, כפי שהרוב המכריע — לא רק של הבית הזה, אלא של כל בית ישראל — חושב, וכפי הנחון לו לטובת עתידו.

אחרי לא היית באולם, אדוני שר המשפטים, כאשר אמרתי בתחילת דברי שבשני הסעיפים האלה יש דבר והיפוכו: יש העקרון "מיהו יהודי"; להיכנס לארץ יכול גם מי שאישינו אינו שייך למושג "יהודי"; להירשם — שוב לא יוכל כשייך ללאום היהודי. כלומר, יש עקרון שאין שומרים עליו בעניין העיקרי של השבות, אך שומרים עליו בעניין הרישום. זהו מין "קונטר-דאנס", צעד אחד קדימה ושני צעדים אחורה. זהו חוק שחסר בו עקרון; זהו שעטנו בין שני עקרונות מנוגדים. אני יודע שישנן שתי מגמות יסוד בציבור שלנו...

יצחק רפאל (מפד"ל):

טוב שאתה לפחות נגד שעטנו.

משה סנה (מקי"א):

רק לפני רגע אמרתי שאני נגד הרבה יותר מאשר שעטנו בלבד.

לכן, במצב כזה שיש בעם שתי מגמות מנוגדות יסודיות — הבריא ביותר היה לא להכריע בחוק. באד-מיניסטרציה אולי כן, אבל לא בחוק. אם רוצים להכריע בחוק — צריך לעשות זאת באופן נכון; והנכון הוא שהמושג "לאום" אינו מנותק לגמרי, במציאות היהודית, מן הדת, אבל גם אינו זהה עם הדת.

היו"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת שלום כהן, להנמקת הסתייגויותיו, ואחריו — לאחרון המסתייגים חבר-הכנסת האזנר.

עלי להודיע לחבר-הכנסת וילנר אמנם גרשם להסתייגות, אבל הוא מוותר על חנמקתה.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):

כבוד היושב-ראש, חברי כנסת נכבדים. יש פיתוי עצום להפוך את ההודעה שלי היום לשערוריה גדולה מאד, ואני מניח שאתם תבינו מדוע.

מבין החילוניים, או החילוניים-למחצה או החילוניים-רביעי, לא יוכלו לספק אותם.

אתם מזמינים אפוא בחוק זה שרשרת של התנגשויות, של מאמץ מצד הדתיים האלה להרבות בסעיפים הלכתיים בחקיקה, והתנגדות מצד החילוניים — במובן הרחב ביותר — שלא יוכלו להסכים לכך; אי-סיפוק של הציבור הדתי מפני שאין מקבלים את כל סעיפי ההלכה, ואי-סיפוק של הציבור החילוני שמדי פעם בפעם כופים עליו סעיף הלכתי בחקיקה הממלכתית. אין זה נכון.

כשאנחנו דוגלים בהפרדת הדת מן המדינה — כלום הדבר נובע מתוך יחס של זילזול ואיבה לציבור הדתי? להיפך. זה בא מתוך דאגה למנוע את ההתנגשות הזאת, להניח להם לחיות כפי שהם מבינים — להשפיע, לחנך — ולהניח לציבור החילוני לחיות לפי הבנתו הוא, ונהיה מאוחדים בעניינים הלאומיים המשותפים. נגד ההפרדה הזאת — שלא היתה או עדיין הפרדה בין הדת והמדינה אלא בין הדת והלאום — יצאו בשעתם ה"פרוטסט-רבינר". כל תהליך שיבת ציון היה מנוגד לפי דעתם להלכה. ולזכותם של האנשים הנקראים היום מפד"ל ובעבר הם נקראו "מזרחי" ייאמר שהם היו אלה שהבדילו בין הדת והלאום. בהכרתם שלהם הם איחדו את הדת והלאום, אבל ידעו שבשביל יהודים רבים וכן טובים אחרים אלה שני דברים שונים. והא ראה — השם שבחרו לעצמם: מפלגה דתית-לאומית. הרי אילו היה זה דבר אחד, לא היו קוראים לעצמם "מפלגה דתית-דתית" או מפלגה לאומית-לאומית". זה היה ההבדל בין "המזרחי" לבין ה"פרוטסט-רבינר". יש להם המשכים היום בשמות אחרים, אבל יש רציפות בהיסטוריה היהודית.

השר מ. בגין:

אבל זה עם מקף, להבדיל, כמו "מרקסיסם-לניניסם".

משה סנה (מקי"א):

כשנגיע לנושא ההוא, תראה שבתפיסתי את שני המושגים אין סתירה, אבל לא אערבב שמחה בשמחה.

בהפרדה שאנו דוגלים בה לא רק שאין איבה וזילזול — אין גם ניתוק. כי הלאום היהודי אינו יכול להתקיים בלי יניקה גם מן המורשת הדתית היהודית, שהיא עתירת ערכים נשגבים. אבל אין פירושו של דבר שהלאום היהודי יכול להיכון על יסוד ההלכה הדתית, על יסוד "השולחן הערוך", על יסוד תרי"ג מצוות. כאן לא ייתכן הדבר.

ובכן, לפני שבעים שנה ומעלה נעשתה בעם היהודי הפרדה בין מושגי הדת והלאום. לא שאסור לחבר או-תם; אלא שאין חובה לחבר אותם. לא לנתק זה מזה, אבל לא זהות בין זה זה... אני יודע שזוהי כבד הקריאה השנייה והשלישית. שמעתי (יש לי עדיין שמי-עה טובה) ששר המשפטים מאיץ: "בקיצור, בקיצור" — בלחש, בקריאת-ביניים. בסדר. אני יכול לוותר על הדיבור, האמן לי; אני יכול לוותר על זה. לי אין זה דרוש שבבילי האנזאר, שבבילי הפרוטוקול, אני חושב שבניין זה אי-אפשר לדון כעל כפל עניין של מה-בכך, אי אפשר לדון באופן פרגמטי, איך לנסח את אחד או שניים, שבעוד זמן-מה אולי נשנה אותו ואין רע בזה.

שלום כהן (העולם הזה - כוח חדש):
אני מתלהב, כי אני גאה בהגדרת הדת שלי כיהודי,
אם כי איני חובש כיפה ולא חבשתי ספסלי החינוך
העצמאי, אך גם לא זרקתי ספר תפילה.

איננו מסכימים לטשיטוש. איננו מסכימים ליצירת
מצב שכל אחד משותפי הקואליציה יוכל לבוא לבחוריו
ולומר: הגה הצלחנו. הדתיים יבואו ויטענו: אין בחוק
דבר תופס בקשר לגיור רפורמי וקונסרבטיבי. מפלגת
העבודה תבוא ותטען: אתם רואים, זה לא לפי ההלכה.

רבותי, אין זה מכובד. שר המשפטים אמר את אשר
אמר. אם שינה את דעתי - זכותה, אך יקום נא ויאמר
זאת. אחרת, אני מצפה שיצביע בעד ההסתייגות שלי,
כי ההסתייגות שלי לסעיף 4ב אומרת, כי אחרי המלה
"נתגייר" יבוא "לפי המקובל באחד הזרמים של הדת
היהודית".

אם רוצים אתם להעביר את החוק הזה, העבירוהו
כך שיהיה ברור. אל תתחמקו. הכריעו.

אשר להסתייגותי לתיקון לחוק מרשם התושבים:
כבר אמרתי שאיני חובש כיפה לראשי, איני חבר מפלגה
דתית לא לאומית ולא אנטי-לאומית. שבוע אחד בשנה,
שלוש פעמים ביום באותו שבוע, אני מתפלל "קדיש"
לזכר אבי המנוח. המלים "יתגדל ויתקדש שמיא רבא"
נמצאות בספר זה. האינן קדושות? האינן יהודיות?
והמלים "ברכו את ה' המבורך" - האינן קדושות? האינן
יהודיות? ו"מי כמוך באלים ה', מי כמוך נאדר בקדש,
גורא תהילות, עושה פלא".? ומי שזרק את ספר התפילה
הזה לרצפה אמר, כי עשה זאת מפני שהוציאו את
הייקה לירושלים ולציון. ו"שיר המעלות לדוד. שמחתי
באומרים לי בית ה' נלך: עומדות היו רגלינו בשעריך
ירושלים: ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו: שאלו
שלום ירושלים ישלוי ואהבתי: יהי שלום בחילך שלום
בארמונותיך"? האם זה השלום שרוצה חבר-הכנסת פרוש
להנהיג בחילון? זה השלום שרוצים חברי הממשלה
להנהיג בקרב העם הזה?

בקריאת-ביניים קראתי מקודם: "נראה עכשיו כיצד
מסלקים את חבר-הכנסת פרוש מחמש ישיבות?" אני
חוזר בי מן הקריאה הזאת ומן הקריאה "חבר-הכנסת
פרוש עשה מעשה פלילי". אפילו ציטטתי סעיף מן החוק
הפלילי, המדבר על השחתת תשמישי קדושה. אני חוזר
בי. איני רוצה שתעשו בו שפטים ואיני רוצה שיעמד עוד
מישהו כילד רע בפינה. אך רוצה אני להזהירכם, לא
חלילה בכעס, לא מתוך נקמנות ובודאי לא מתוך שנאה.
רוצה אני להזהירכם בהכנעה, רוצה אני להזהירכם בכאב:
אל תעבירו את החוק הזה, מחקו את הגדרת הלאום
ממרשם התושבים. זה הכל. השאירו לעם הזה, ברור
הזה, לחיות את חייו ואולי יכריע מישהו בדור הבא
בשאלה זו של מיהו יהודי. אל תאנסו אותו עכשיו.

הי"ר מ. ביבי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת האונור, להנמקת
הסתייגותו.

גדעון האונור (המפלגה הליברלית העצמאית):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. עניינים משונים
קורים לאחרונה מעל דוכן זה: יש מי שעומד וקורע כאן
תעודת זהות ויש מי שעומד ומשליך על הרצפה סידור
תפילה. כנראה הקצוות נפגשים.

אני מקווה שתאמינו לי כאשר אומר לכם שאם
אינני הופך את הדברים לשעוריה, הרי זה מפני שהנושא
מכאיב לי.

לפני חודש - בנסיונות שלא שלטתי בהן - ישבתי
למעלה ביציע ולא באלום, כדי לשמוע את הדין על
הצעת התיקון לחוק מרשם התושבים. היה לי הכבוד
לשמוע כמה נאומים ואתכבד לצטט קטעים מתוך
שניים מהם.

אני מצטט: "החוק המוצע כולל שלושה דברים
המשלמים זה את זה: הרהבת תחולתו של חוק השבות
גם על בני זוג וצאצאיהם; הגדרה מי מבני זוגות מעורר-
בים יכול להירשם כיהודי; והבטחת סדרים מתוקנים
בתחום הגיור, לרבות ההכרה בגיור שנעשה על-ידי רבנים
קונסטרקטיביים ורפורמיים, כך שגם צד זה של הבעיה
יבוא על סיפוקו". אמר זאת חבר-הכנסת ישעיהו, יושב-
ראש ועדת הכנסת ונציג מוסמך למדי של מפלגת הרוב
בממשלה.

הקטע השני נאמר מפי כבוד שר המשפטים, ואני
מצטט: "ואו או אומרים שזה יבוא עם תעודת גיור
של קהילה יהודית כלשהי, ובלבד שאינו בן דת אחרת -
הוא יתקבל כיהודי. מה פרוש יתקבל כיהודי? - הוא
יזכה לכל הזכויות של חוק השבות והוא יירשם בתעודת
הזהות שלו כיהודי". מדובר על "תעודת גיור של קהילה
יהודית כלשהי".

רבותי, חברי הכנסת. איפה זה מופיע בהצעת החוק
אשר לנציגו היום? הבטיחו, התחייבו, אבל האם עלי
לומר עכשיו שהם מרמים, שהם רימו?

אתמול והיום פנו אלי חברי כנסת מסיעות קואליצ-
יוניות, שגם להם יש הסתייגויות לגבי ההגדרה "מיהו
יהודי", בקשר לגיור. הם אמרו לי: חבר-הכנסת פרוש
הציע הסתייגות שאומרת שגיור ייחשב רק גיור על-פי
ההלכה. מכיוון שחבר-הכנסת בן-מאיר לא ויכל לדבר
נגד הצעה זו, יזכר חבר-הכנסת צדוק; חבר-הכנסת
צדוק יבקש להסיר את ההסתייגות הזאת. לכן, מכיוון
שתידחה ההסתייגות על כך שגיור ייחשב רק גיור שנעשה
על-פי ההלכה - כדאי להשאיר את הסעיף המוצע
כמות שהוא. בחוק אמנם לא ייכתב איוה מין גיור, אבל
בדברי הסבר של חבר-הכנסת צדוק יהיה כתוב שמגשתי
החוק מתנגדים לגיור על-פי ההלכה דווקא. על כן - כך
הציעו לי - הסר נא אתה את הסתייגותך לגבי הגיור.

רבותי, אינני משפטן, אבל אני חושב שהמשפטים
בבית הזה יודעים לפחות את המידע האלמנטרי שיש לי
במשפט. שמעתי אותו מפי שופטים: מחייב אך ורק מה
שכתוב בחוק. דברי החסר הנאמרים מפי מגיש החוק,
או מפי כל חבר כנסת אחר, אינם מחייבים. יש ויכוח
בין השופטים אם בכלל אפשר להזדקק לפירושים האלה
כאשר באים לפסוק על-פי חוק מסויים. אבל גם האומר
רים שאפשר להזדקק לפירושים, אומרים שניתן לעשות
זאת אך ורק כאשר החוק עצמו וכוננת המחוקק אינם
ברורים.

רבותי, בנושא המצפוני החמור ביותר של העם
היהודי ושל מדינת ישראל אנו הולכים לחוקק חוק
שהגודק העיקרית על אינה ברורה. זה חוק שתחוקק
כנסת ישראל, על מנת שמחר בכל בית-משפט ישאלו
"מיהו יהודי"? על מנת שמחר ירבו בחוצות?

מרדכי בן-פורת (המערך, עבודה - מפ"ם):
ממה אתה מתלהב?

על כן קשה להבין בכלל את הסערה הגדולה שקמה לגבי רישום זה, שכל עיקרו אין בו להעיד על שום דבר.

אבל עכשיו יהיה אחרת: עכשיו, כאשר יתייצב אדם בקונסוליה לקבל אשרה כעולה, יצטרך להוכיח שהוא יהודי. הצהרתו לא תספיק. אם יהיה זה בברית-המועצות, המדינה שאנו מתפללים למייתלים לעליית יהודים ממנה וחודרים כל-כך על המסע המתועב נגד יהודיה, אותה ארץ שעל יהדותה זיברה ראש הממשלה בדיון זה ברטט, — שם רשום אצל יהודים רבים בתעודות זהות הסובייטיות: "יברוי" (יהודי). אצל רבים זה כבר לא רשום. בכלל מזועזע לחשוב שאותה תעודת זהות סובייטית, המקור והמוצא לאפלויות ולרדיפות האנטי-יהודיות, היא זו אשר תשמש ראיה בידי אנשים מבקשי העלייה לישראל על כך שהם יהודים. ואם לא ירצה או לא יוכל אדם להזדקק לאותה תעודה, איך יוכיח שם את יהדותו?

עכשיו יצאו לפי חוק זה הוראות חדשות. מבקשי העלייה יצטרך להוכיח שאמו היתה יהודיה. איך יעשה זאת? יתירה מזו: לעתים קרובות יצטרך להסתמך על כך שהסתבא שלו היתה יהודיה. חברי הכנסת, האם חשבתם פעם איך הייתם מוכיחים, שהאם שאיננה עוד בחיים, או שהסתבא היו יהודיות? כאן בארץ אפשר עוד להעלות זאת על הדעת. אפשר היה להראות שהיה לה אורח-חיים דתי, שחינכה את בניה ברוח יהודית, ואם היתה שומרת מצוות — שהלדיקה נרות שבת והלכה לביית-הכנסת, שראו אותה קונה בשר באטליו כשר, וכן שאר הדברים המעידים בחיי יום יום על יהדותה של אשה. בברית-המועצות לא עשה, לא יכלו או לא רצו לעשות אמהותיהם של מבקשי העלייה את כל אלה. בפועל הרי הדור השני שלאחר המהפכה, אבותיהם של העולים כיום, התרחקו מן היהדות וגם את בניהם הרחיקו ממנה. נס התחייה הלאומית מתחולל בקרב הדור השלישי. הללו כבר רשומים לעתים קרובות בתעודות זהות שלהם כאוקראינים או כביאלורוסים. איך יוכיחו הללו את יהדותם? עכשיו יבקשו זאת מהם. כיום, בטרם חודשו היחסים הדיפלומטיים בינינו לבין ברית-המועצות או ארצות מזרח אירופה, יצטרכו הם להוכיח זאת בפני פקד הקונסוליה ההולנדית, המייצגת את האינטרסים היהודיים שם. איך יוכיח אדם שם, בתנאים השוררים שם, שאמו או סבתו היו יהודיות? האם נכבד על העלייה ולא נקל עליה, אם אכן נרצה לקיים את החוק? קרוב לוודאי שנהיה נאלצים לעשותו פלסטר. אם כן — למה לנו חוק כזה?

לכן לצורך חוק השבות, ואני מדגיש: לצורך חוק השבות בלבד — אני מציע להגדיר אחרת את המושג יהודי. הן בלאו הכי מוצע לנו — ואני משבת זאת — להרחיב את המסגרת לצרכי עליית נדחים. נדרש לפי החוק המוצע יהודי אחד, שיוכל לצרכי העלייה להצדיק את עלייתם של לא-יהודים רבים. בנים ונכדים, ואפילו כולם מוחזקים כלא-יהודים, ובלבד שלא המירו דתם — כולם יזכו לעלייה, בתקווה שיתקבצו אתנו ויהיו יהודים טובים; ואני מוסיף ואומר: גם בתקווה שיתגיירו כדי להפיל מחיצות ביניהם ובין שאר חלקי העם. אני מקווה שהדבר הזה יוקל עליהם עכשיו, אם אכן יוקלו הליכי הגיור. לאחר שצעדנו צעד חשוב וחיובי כל-כך, מדוע אנו מתאמצים להכביד על הוכחת יהדותו של העולה?

לכן הצענו לומר לצרכי חוק זה: יהודי — מי

קשה לי למצוא מלים הולמות להביע זעזוע וסלידה מזדירות סידור תפילה ומהשמעת דברי גידוף כלפי יהודים רפורמיים וקונסרבטיביים, שמשורותיהם יצאו יהודים כיהודה לייב מגנס, סטיפן ויז ואבא הלל סילבר, מאבות המעשה והמחשבה הצינייים, בשעה שאגודת ישראל נלחמה בשצף קצף בציונות ובמאבקה הלאומי. גם היום אומרים הרפורמיים והקונסרבטיביים "הלל" ביום העצ-מאות וקבעו אותו כיום חג להם, בעוד שחבריו של חבר-הכנסת פרוש רואים בו יום חולין.

חילול זה של ספר התפילה המקודש למילוני יהו-דים מעלה על הזכרון את ימי-הביניים החשוכים, את הקנאות העיוורת שפוררה את העם היהודי והיתה לו פתח אסון.

אברהם ורדיגר (פועלי אגודת ישראל):

האם גם אתה אומר הלל ביום העצמאות?

גדעון האונר (המפלגה הליברלית העצמאית):

לא אגיד לך עכשיו. אולי ניפגש בבית-הכנסת "ישורון" ביום העצמאות. או אולי מחר בחוג לתלמוד. ועתה להסתייגותי לסעיף הדין בגיור: החוק משתמש במונח "גיור". גיור הוא מונח מתחום ההלכה. מלה זו כשהיא עומדת בפני עצמה ייתכן ויהיה צריך לפרשה לפי ההלכה ולפי הפירוש האורתודוקסי ובפרט לאור העובדה שאין עדיין בארץ בתי-דין אחרים המפרשים את ההלכה על דרך אחרת.

הצעת החוק מדברת על ההגדרה של יהודי, כמי שנוול לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת. אני מדגיש את המלה "אחרת". כלומר, מי שלא נתגייר לפי כללים אלה — וכך זה יכול להתפרש — הרי הוא עדיין "בן דת אחרת" וממילא אינו יהודי.

לפיכך ראוי לקבוע בחוק במפורש את כוונת המחוקק ובפרט שנאמר לנו, כי אין כוונה לפסול גיור לא-אורתודוקסי. זאת אנו מציעים. אנו מציעים שאחרי המלה "שנתגייר" יבוא "על-ידי רב המכהן בעדה או בקהילה בארץ או בחוץ-לארץ". גם עקב גיור כזה ייחשב האדם כמגוייר ויהיה ברור לחלוטין שאין הוא עוד בן דת אחרת.

אשר לשאר הסתייגויותי: אני מגביל וממקד הס-תייגויות אלה לחוק השבות בלבד, ובכדי להבליט את הדבר, הריני להודיע, כי אני מסיר את הסתייגותי לגבי סעיף 3 של ההצעה.

מה התיקון שאנו מציעים? עד כה פעלו רשויות המדינה בעניין חוק השבות במקביל למה שהיה מקובל לגבי חוק מדרש האוכלוסין. התייצב אדם בקונסוליה הישראלית והצהיר על עצמו שהוא יהודי, והצהיר על רצונו לעלות ולהשתקע בישראל, יכול היה לקבל אשרה לישראל מכוח חוק השבות ולעלות כיהודי ללא כל הוכחה נוספת. בבואו לארץ היה מקבל אזרחות והיה נדרש במדרש התושבים כיהודי על-פי הצהרות.

אעיר כאן כי הצהרה זו ורישום זה במדרש אינם קובעים בכלל, שהרי הדבר אין לו משמעות ואיננו מהווה ראיה ואינו מעיד מאומה. החוק עצמו הוא הקובע שהרישום הזה איננו מעיד מאומה, מפני שבסעיף 3 לחוק המדרש נאמר שהפריטים דת ולאום אינם מהווים ראיה, ואפילו לא ראיה לכאורה, ולנכונותם של הפריטים הרשומים.

פגע בציבור יהודי גדול. הוא עשה את המעשה מעל במת הכנסת; בזאת פגע בכנסת. לא בשגה עשה את המעשה, אלא בכוונה תחילה, בזדון. הוא עשה מעשה שמקומו לא יכירו בין בני תרבות.

שלמה יעקב גרוס (אגודת ישראל):
מניין אתה יודע?

חיים יוסף צדוק (בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט):
מי שראה - יודע. אם התכוון לפגוע ולהשפיל - בעצמו פגע ואת עצמו השפיל.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
אני מעריך מאוד חרותך לספר תפילה.

חיים יוסף צדוק (בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט):
חבל שחברי הכנסת פרוש, כשעניין בספר תפילה זה, לא שיווה לנגד עיניו פסוק אחד המודפס בו: "אלוהי, בצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה".

אדוני היושב-ראש, אני עובר להסתייגויותיהם של חברי הכנסת פרוש וורדיגר - ועל אלה בלבד אני בא להשיב בשם הוועדה. אנחנו עוסקים בהגדרה של "יהודי" לעניין שני חוקים: חוק השבות, הקובע מי זכאי לעלות ארצה כיהודי ולקבל אזרחות כיהודי; וחוק מרשם האוכלוסין - הקובע מי זכאי להירשם כיהודי במרשם ובתעודת הזהות שהוא מקבל לפי המרשם. שני החוקים האלה הם חוקים חילוניים מובהקים. הממונה עליהם הוא שר הפנים; הביצוע של החוקים האלה, בכל הנוגע לעלייה, נמצא בידי פקידים מוסמכים מטעם שר הפנים, ובכל הנוגע למרשם - בידי פקדי רישום. בהגדרה של יהודי, בחלקה הראשון, נאמר שיהודי הוא מי שנולד לאם יהודיה, ובחלקה השני נאמר שיהודי הוא מי שהתגייר. מי שמציע - כמו חברי הכנסת פרוש וורדיגר - להוסיף: "יהודי על-פי דין תורה" או "נתגייר לפי ההלכה" הוא מציע שרשות חילונית - שר הפנים או פקיד מוסמך לענייני עלייה מטעם שר הפנים, או פקיד רישום - היא שתפסוק בעניין שבהלכה, היא שתפסוק אם גיור פלוני הוא גיור לפי ההלכה או איננו גיור לפי ההלכה. מסופקני אם התכוונו המסתייגים לתוצאה הזאת, אבל זוהי התוצאה של הסתייגותם, אילו נתקבלה.

הוועדה לא קיבלה את התוספת המוצעת. היא השאירה את הנוסח כפי שהוצע על-ידי הממשלה.

קיים ביהדות מיגוון רב של קהילות. במערב יש חרדים, אורתודוקסים, קונסרבטיבים, ליברלים ורפורמיים, ובתוך כל אחת מאלו קיימים גוונים שונים. בכל קהילות הללו - שחן כולן קהילות יהודיות - מגיירים, כלומר, על-ידי הליך של גיור מקבלים לחיק היהדות אנשים שאינם יהודים. אין לי ידיעה מספקת על היהדות במזרח; אבל אני מניח שגם שם קיימים גוונים שונים וגם שם מגיירים. אם אדם מוכיח שהוא נתגייר בקהילה יהודית כלשהי - אין זה עניינו של הפקיד החילוני לבדוק לעניין חוק השבות ולעניין חוק המרשם אם הגיור נעשה לפי ההלכה. מי שנתגייר בקהילה יהודית כלשהי - יתקבל כיהודי, כלומר: זכאי לעלות כיהודי, זכאי לאזרחות מכוח עלייה וזכאי להירשם כיהודי במרשם התושבים ובתעודת הזהות שלו; והמדינה לא תבדוק - על-ידי רשויותיה החילוניות - אם הליכי הגיור היו לפי ההלכה.

שהצהיר בתום-לב שהוא יהודי ושהחזיק יהודי ערב הצהרתו. לא הסתפקו בהצהרה של הנוגע בדבר בלבד, אפילו נמסרה בתום-לב, כאמור, אלא אנו מוסיפים ומבקשים הוכחה נוספת והיא - שאותו אדם החזיק כיהודי בסביבתו בשעת הצהרתו. לאמור, שהיה ידוע כיהודי בסביבתו, אולי נרדף כיהודי, אולי נאסר כיהודי; אולי פוטר ממקום עבודתו על חטא שחטא בשאיפתו לעלות לארץ. האם אין זה מספיק כדי להוכיח את יהדותו? הרי אומרים לנו כי זה בדיוק מה שמקובל לפי המסורת היהודית, שאדם נאמן על דבריו, וכאשר הוא אומר שהוא יהודי - מקבלים אותו, בפרט כאשר הוא מקובל כיהודי בסביבתו וכך הוא ידוע ומופיע ברבים.

אומרים לנו: אי-אפשר לקבל זאת, כי הגדרה זו הרי תחייב גם לצורך חוק מרשם התושבים. לא הייתי מודעוץ מכך, כי זוהי הגדרה ההולמת גם את ההלכה וגם את צרכי החיים המודרניים. לפי מוטב הכרתי הגדרה זו, אם בכלל מקבלים הגדרות, היא היחידה העונה על צרכים אלה.

אבל אינני רואה חובה לקשור הכרחית את המרשם בחוק השבות. יש גם חוקים אחרים שבהם פרוש המונח "יהודי" בדרכים שונות. בחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם כולל המושג הזה גם נישואי תערובת ובני נישואי תערובת. ראינו כפשע נגד העם היהודי והעמדתו לדין גם את מי שרדף והשמיד את בני נישואי התערובת. ואילו במקרה של רופאייזן, שנולד לאם יהודיה, וההלכה איננה מוציאה אותו מכלל היהדות, הסתכל בית-המשפט החילוני לא בעובדת לידתו כי אם בצלב התלוי על חוזה, בגלימת הגזיר שהוא לובש וקבע שאיננו יהודי, ותהא ההלכה בעניין זה מה שתהא.

הצעתנו באה למוע עיוותים, היא באה לתת תשובה לצרכי החיים היהודיים המודרניים בעידן שלנו, שבו ההלכה לבדה איננה יכולה לפתור את כל הבעיות. לא מתוך זילזול בדת ובהלכה, חלילה, אנו מעלים הצעתנו, לא מתוך התעלמות מהערך ההיסטורי והכביר של הדת היהודית, לא מתוך קלות-ראש לגבי החוב שאנו חבים לה על קיומו הלאומי, גם לא מתוך התעלמות מתפקידיה בהווה ובעתיד; אבל עובדה היא שהדת כיום איננה יכולה להיות המצפן היחיד לפתרון הבעיות של דורנו. יש בעיות שההלכה, ובפרט בפירושה האורתודוקסי, טרם הסתגלה לפתרון.

לכן שומה על הכנסת, על נציגי העם המקבץ גלויותיו ומחדש תרבותו והוויותו ומעצב ארחות חייו במולדתו, לעשות כן, מתוך זיקה לעבר, אך מתוך הסתגלות למציאות של ההווה. ומתוך חיפוש המחר.

הו"ר מ. ביבי:

בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט ישיב חבר הכנסת צדוק על הסתייגויותיהם של חברי הכנסת פרוש וורדיגר.

חיים יוסף צדוק (בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. כשאני בא להשיב על הסתייגויותיו של חבר הכנסת פרוש, אני מרגיש שאינני יכול שלא להביע רגשי הזדעזעויות על המעשה שעשה חבר הכנסת פרוש היום מעל במת הכנסת. הוא חילל ספר תפילה, באשר הוא ספר תפילה של בני אנוש, יהודים או לא יהודים. הוא חילל ספר תפילה יהודי, שכתב בו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". הוא חילל ספר תפילה של מאות אלפי יהודים, ספר תפילה שהוא מגילויי הזיקה של יהודים אלה ליהדות; בזאת

מנחם פרוש (אגודת ישראל):
זה אתה אומר.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):
אל תסלף עובדות.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
למה אין זה כתוב בחוק?

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
ידוע מי כופר בלאום. חברך לסיעה הביע בכנסת הקודמת את הדעה שבכלל אין צורך בחוק השבות, כי העם היהודי הוא עם שנוצר כאן בישראל, ואין לו כל קשר עם הגולה ועם התפוצות.

חיים יוסף צדוק (בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט):
מטעם זה גם לא קיבלנו את ההצעות על הוספות שונות שהוצעו בהסתייגויות של חברי-הכנסת האונזר, ארזי וכהן. אנחנו חושבים שכל ההוספות הללו מיותרות, וכל המוסף — גורע.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
לא דובים ולא יער.

אשר להסתייגותו השנייה של חבר-הכנסת פרוש, — המציע להוסיף שגור שגערך בחוק-לארץ טעון אישור של בית-דין רבני — דחינו אותה. לא קיבלנו אותה, כי לדעתנו גיור שגערך בחוק-לארץ הוא גיור, ואיננו טעון כל אישור בארץ.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
אתה מסלף באופן שיטתי.

אני מבקש לדחות את ההסתייגויות.

הי"ד מ. ביבי:

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
חכה, גם אותך אכבד בתשובה. חכה עד שאגיע אליך, ואז תתרגו.

רשות הדיבור ליושב-ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט שישב לשאר ההסתייגויות.

חבר-הכנסת אבנרי נימק שלוש הסתייגויות, אך אני חושב שאין בכלל בדבריו אף מלה אחת כהנמקה להסתייגויותיו, וכל טענותיו היו לעניין אחר לגמרי. ראי שית כל, הוא דאג לעצים; הוא חושב שחוק השבות קובע איפה נוטעים עצים. היפשתי בחוק השבות ולא מצאתי זאת.

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. ההסתייגויות שלפנינו מתחלקות לחלקים. אולי לא "מתחלקות", כי כולן פרט להסתייגות של חבר-הכנסת פרוש ש"האמור בחוק זה אינו בא לפגוע בדיני איסור והיתר לנישואין וגירושין" ויש לומר במפורש שגור היא לפי ההלכה, למעשה מתכוונות לדבר אחד: לקבל את ההגדרה הסובבת ייקטיבית כלפי יהודים, ולחזור לאותו הוויכוח שהתחיל ב-1958, שיהודי הוא מי שמצהיר שהוא יהודי.

אולם חבר-הכנסת אבנרי חזר גם לוויכוח בעניין שגם שר המשפטים וגם שר הפנים ענו לו יחד מעל במת הכנסת. הפעם הצליח — אני מניח, בדרך "מכובד-דת" ביותר — להשיג פרוטוקול, שהוא חושב כי הוא סודי, מהנהלת המפלגה; הוא ציטט מתוכו דרש שעל-סמך כך יתפטר שר המשפטים, ואם חבר-הכנסת אבנרי טועה — הוא יבקש סליחה. לפני שממנים את הבורר שביקש חבר-הכנסת אבנרי, הייתי מציע לו — על-סמך מה שקרא — שביקש סליחה, כי בתשובה שמסר לו שר הפנים בשעתו הוא אמר לו בדיוק אותו דבר.

כל אחד הסביר זאת, והיו גם כמה תופעות מוזרות. בפעם הראשונה למדתי היום — ואני שמח מאוד על כך — על דתיותו המובהקת של חבר-הכנסת שלום כהן. אני מבין שהוא דואג לדתיות הרפורמית דוגל בה. אני בטוח שהרפורמים יהיו שמחים מאוד שהוא מצטרף אליהם. אלא אלה מביניהם שהם ציונים יתקשו במקצת לקבל אותו, מכיוון שהוא קורע את תעודת הזהות שלו מפני שכתוב שם שהוא יהודי, מכיוון שהוא כופר בלאום היהודי ומכיוון שהוא דורש תעודת זהות ש"מאן דכר שמייה", שאסור שיהיה כתוב בה שהוא בן הלאום היהודי. הוא ותברו — שניהם כופרים בחוק השבות ושניהם כופרים בלאום היהודי. חוששני מאוד שגם הרפורמים האלה שהם ציונים לא ישמחו לקבל את תמיכתו של חבר-הכנסת שלום כהן.

מה כתוב בדברים שהוא קרא? צריך לומר — אמר שר הפנים — ששר המשפטים מבין מאוד את העניין הזה. אני חושב שאין כל חידוש בכך ששר המשפטים מבין עניין. והוא המשיך: "אני חושב שבוזה הוא לא נבדל מאתנו. גם הוא רואה בעניין זה" — המדובר בפסק-דין בעניין שליט — "אסון לאומה, ואני בטוח שגם זה יסתדר".

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
זוהי השמצה. תשעה שופטים...

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
זה אינו הסכם?

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
ברור שאין זה הסכם. האם שר המשפטים בעצמו לא אמר שזוהי השקפתו?

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):
מה זה הסכם?

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
סלח לי. להשמעות אתה מומחה יותר ממני — על כל פנים, העתון שלך. אתה מומחה יותר; אני אינני כותב השמצות; אל תאמר לי "השמעות".

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
הוא אמר ששר המשפטים, עד כמה שהוא מכיר את השקפתו, השקפתו תואמת השקפה זו. איה כאן הסכם? היה אחרי כן דיון אם בכלל צריך בהסכם קואליציוני לדון על העניין הזה, או לא צריך.

שלום כהן (העולם הזה—כוח חדש):
אתה מתווכח אתי או עם "אגודת ישראל"?

ישראל שלמה בן-מאיר (י"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אני מתווכח עם כל אחד. מדוע אתה מפחד שאתווכח אתך? אתה צריך להתכבד בוה.

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
מפני שההסכם היה חשאי.

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
מתי נאמרו ?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אחרי הסכם דנים אם יש צורך לדון, או לא ? העניין ברור ביותר.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
ב-1958.

במכתב זה נאמר: "גשמעו מדי פעם בפעם הצעות לבטל מרשם זה, או לבטל את הרישום של "דת" או "לאום" באותו מרשם - אבל שיקולים בטחוניים ואחרים מנעו אותנו עד כה, וימנעו אותנו בעתיד הקרוב, מלקבל הצעות אלה. לאור מצבנו המיוחד, כשאין אף שדות מעשית לפקח פיקוח של קבע ושל ממש על כל גבולות המדינה בפני אנשים המסתננים אל המדינה מן הארצות השכנות האויבות לנו, והמהווים מקור סכנה חמורה ובלתי-פוסקת לשלום המדינה ותושביה, מן ההכרח שתושבי חוקי בישראל יוכלו בכל עת לזהות את עצמו על-ידי הדעה שניתנה לו מטעם רשות מוסמכת".

אני מבין שחבר-הכנסת תמיר, שנתמך בקולגיות על-ידי חברי-הכנסת אבנרי ושולם כהן...

קריאה: איך הגיע הפרוטוקול של הישיבה לחבר-הכנסת אבנרי? זה מעניין.

אני לא ראינו את הפרוטוקול הזה. אם חבר-הכנסת אבנרי מאמת אותו, אני מניח שהוא אמת לאמתו, אני מוכן לקבל אותו. אך איזה פגם יש בו? אשר לעצם העניין, כרגיל חבר-הכנסת אבנרי לא דיבר לעצם העניין, ולכן אין לי מה לענות לעצם העניין. חבר-הכנסת תמיר הפליג גם הוא לעולמות אחרים לגמרי. לא מצאתי בכל ההסתייגויות של חבר-הכנסת שוסטק הצעה שלא יירשם הלאום.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):
קרא את ההסתייגויות.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

זוהי דמגוגיה זולה מאוד. אין כל קשר.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
קראתי אותן. כתוב: "במקום סעיף 4 יבוא: זכאי לעלות..." לא כתוב יותר. איפה כתוב?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אתקן את עצמי: הם תומכים בלי קשר. חושבים שכיום המצב אינו קיים. דעתי שונה מזו.

עוד מלה, לפני שאגש לבעיה העיקרית. חבר-הכנסת אביוהר אמר כאן דבר, שאני מבחינה אישית צריך לענות לו על כך. אינני יודע איך ללמד סניגוריה עליו - או שלא הבין מה שאמרתי או שרצה לא לעבור על התקנון האומר שאסור לצטט מפרוטוקול של ועדה ולכן ציטט דבר שלא היה בוועדה ואמר שהיה זה בוועדה דהו אני רוצה לדון אותו לכך זכות, שלא הבין את דברי. מימי לא אמרתי שלא צריך מילה לגיור. אתה מבין, חבר-הכנסת אביוהר, שאתה מעמיד עצמך במצב מגויך כאשר אתה אומר שאני אמרתי שאין צורך במילה לגיור. אמרתי שני דברים: שמילה אינה מספיקה לגיור, ויש בזה הבדל עצום, וכן אמרתי שיכול להיות יהודי ללא מילה, יהודי שמתו אחיו מחמת מילה והוא יהודי ולא נמול.

עכשיו אני נוגש לעצם העניין. במקום לנאום נאום שני, שאולי יהיה מוצלח ואולי לא, ולענות על כל הטענות שנשמעו כאן ועל כל ההסתייגויות שהן קולעות למונח סובייקטיבי - כפי שהציע חבר-הכנסת האוזנר: "יהודי" - מי שהצהיר בתום-לב שהוא יהודי ושהחוק כיהודי ערב הצהרתו, וכפי שהציעו חברי-הכנסת ארוי וסנה - "יהודי" - מי שהצהיר בתום-לב כי הוא יהודי, והם מבקשים למוחק את המרשם, אצטט את הטענות של היועץ המשפטי בנידון. בדור, שכל פעולה הבאה לשנות את המצב הקיים במסורת ישראל תביא לידי פילוג בעם היהודי, בישראל ובגולה, פילוג רציני ביותר, שאין לפשר ואין לחונן בקשר אליו. זוהי הבעיה: בין הרוצים ללכת לפי הגישה הסובייקטיבית לבין הרוצים ללכת לפי מסורת הדורות קיים התהום ועל התהום הזה אי-אפשר לגשר. אני חושב, שאת החשבה לזה אביא בדרך היעילה ביותר על-ידי ציטוט לא קצר, ציטוט ארוך, אבל אביא אותו, מן הטענות של היועץ המשפטי לממשלה במשפט שליט. אצטט קטעים. כל הטענות חשוב. לחברי הכנסת שלא קראו אותו אציע

שמואל תמיר (המרכז החפשי):
בעמוד 4, סעיף 3, כתוב: "בסעיף 2 (א) לחוק מרשם האוכלוסין, תשכ"ה-1965, פיסקה (5) - בטלה". אולי תתנצל?

אורי אבנרי (העולם הזה - כוח חדש):
הוא יתנצל על סילופים?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אני באמת מתנצל, לא הרגשתי בהסתייגות זו, כיוון שהיא נושא חדש. התיקון בהסתייגות מוצע לחוק שאינו לפנינו.

קריאה: הרי אתם מגישים את התיקון לשני החוקים ביחד.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

קודם אמרת שלא הצענו. כאשר מוכיחים לך, אתה טוען שזה שייך לחוק אחר. צריך לדעת להתנצל.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אני מסכים שהצעת המחוק את הפיסקה (5) בסעיף 2 (א) לחוק מרשם האוכלוסין, אבל לגבי ההצעה שבסעיף 4, שהיא הצעה ארוכה ביותר, לא נימקת אף לא במלה אחת.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):
כל הנאום שלי. האם זוהי תשובה?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
התשובה לכך נמצאת למעשה במכתבו של ראש הממשלה דאז, חבר-הכנסת בן-גוריון, שכתב לגדולי ישראל. שם הוא מסביר מדוע אי-אפשר למחוק את הלאום. מכיוון שהספר הזה נמצא בידי כולכם, למעשה לא הייתי צריך אמילו לצטט ממנו, אולם אני מביא לתשומת-לב חברי הכנסת את הדברים שאמר חבר-הכנסת בן-גוריון, ראש הממשלה דאז.

שונה ביסודה מהדת הנוצרית. היא אינה מסתפקת בעק-
רוגות אמונה מופשטים, אלא מושתתת על מצוות עשה
ולא תעשה, המקיפות כל חיי האדם מרגע היוולדו (עוד
קודם לכך) ועד פטירתו וקבורתו, מבלי להשאיר כל
שטח נייטרלי מחוץ לזיקת הדת. מאידך גיסא, הדת
היהודית היא דת לאומית, ובה נספגו כל התכנים ההיס-
טוריים של עם ישראל מאז היותו ועד היום. ולא קל
להפריד בין הצד הלאומי ובין הצד הדתי.

מיוזג היסוד הדתי והלאומי אינו חדש בתולדותינו,
וימיו כימי ישראל...

הפתרון הנוח של הפרדת הכנסיה מהמדינה, שנת-
קבל באמריקה לא מתוך נימוקים אנטי-דתיים, אלא
להיפך, מתוך זיקה עמוקה לדת ומתוך רצון להבטיח
לכל אזרח חופש דתי מלא, פתרון זה גם אילו היה
מתקבל בישראל, לא היה פותר את הבעיה."

והוא גומר: "רק האפיקורסות השטחית מזולת
בתפקיד העצום שמילאה בגולה ועדיין ממלאה דת
ישראל גם בעכשיו בקיום העם היהודי ובליכודו, וברוך
שכל יהודי בגולה קרוב ונאמן יותר לעם, וגם קשריו
עם ישראל הדוקים יותר, במידה שאינו רחוק מאמנות
הוריו..."

הפרופסור ברלין, שהיה אחד מאלה שנטו לשינוי
בעניין זה, כתב: "It appears to me, and I am sure you will agree, that the status of the Jews is unique and anomalous, composed of national, cultural, religious strands, inextricably intertwined." ובתרגום עברי: "אני סבור,
ואני בטוח שתסכימו אתי, שהסטטוס של יהודי הוא
חד-משמעי ואיינו דומה לדבר אחר, והוא מורכב מגור-
מים לאומיים, תרבותיים ודתיים שכולם מתמוזגים ביחד."

והיועץ המשפטי טוען בדף 22: "יש להדגיש, כי
אין כיום כלל אחד כלשהו..."

(חבר הכנסת י. נבון קורא קריאת-
ביניים)

ציטטתי את הנוסח האנגלי.

יצחק נבון (המערך, עבודה-מפ"ם):
אבל התרגום אינו נכון.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
אני ממשיך ומצטט: "כלל אחד כלשהו — קנה-
מידה אחר כלשהו — המקובל על העם, בתור שכזה,
על-פיו מודדים את ההשתייכות ללאום. לעניין זה יש
לזכור כי בית-המשפט איננו יוצר דרכים חדשות, יש
מאין, אלא נתן ביטוי למצב הקיים. יכולות להיות
דעות, השקפות ושאיפות חדשות, אולם אין להן מעמד
של נורמה כללית חילופית. שנית, בנקודה זו, זוהי גם
התפישה הציונית בדבר שלמות העם, בדבר הקשר של
עם ולאום, התפישה שדחתה ראיית היהודים כלאום
בלבד או כדת בלבד, כפי שציטטתי לעיל, שלישית, זוהי
תפישת יהדות העולם, לכל זרמיה וגוניה, כפי שאזכיר
עוד מעט באסמכתאות שאביא בפני בית-משפט נכבד
זה. אמת-המידה ההלכתית בדבר דרך התקבלותו של
אדם ללאום היהודי-ובדבר מעמדם של ילדים בני אם
שאיננה יהודיה היא גם אמת-המידה הלאומית. היא
משולבת בתודעה ובהיסטוריה הלאומית מאז ומתמיד."
שמחתו לשמוע מתוך דברי חבר-הכנסת אביזרה

לקרוא אותו. בשים לב לקוצר הזמן, אצטט רק כמה
קטעים ממנו. אתחיל בדף 13: "בהציעי לבית משפט
נכבד זה להשאיר בצדי הדרך את ההגדרה הכללית של
'לאום' ולהתקדם לעבר הגדרת המונח 'לאום יהודי', כפי
שתיים הן הסיבות המניעות אותי לכך: ראשית, כפי
שכבר ציינתי, יש ממילא הכרח, בכל מקרה, לבדוק את
השייך ללאום מסויים, תוך התחשבות בבעיות הספצי-
פיות של לאום זה או אחר; שנית, מישנה התוקף שיש
לכלל האמור כאשר מדובר על הלאום היהודי. העם
היהודי נולד והתקיים תוך שילוב ושיוור — יחידים
במינם — של האלמנטים הדתיים ושל האלמנטים
הלאומיים והתרבותיים האחרים המהווים ביחד את
מרכיבי ישותו. שילוב ושיוור אלה מצאו ביטוי בולט
בשילוב כללים של המשפט העברי, בתחומים מסויימים
ומוגדרים, כנורמות לאומיות-חילוניות מחייבות. למותר
להדגיש שהביטויים לקיומו של שילוב זה משתרעים מעל
ומעבר לנושאי המשפט בלבד."

ובדף 15 הוא מביא ציטטה מדברי נשיא בית-
המשפט העליון השופט אדגנט במשפט של סקורניק נגד
סקורניק, ואני מצטט: "בימים אלה כמעט למותר להס-
ביר — מה שצריך להיות גלוי לעיני כל — כי
היהודים, גם לאחר שהוגלו מארצם, מעולם לא הפכו
להיות, בעיני עצמם, כת דתית, ומעולם לא חדלו להיות,
לפי תפיסתם הם, אומה אשר מקומה בין שאר אומות
העולם; פה אפסיק לרגע ואומר לחבר-הכנסת סנה,
כאשר דיבר על ה"פרויקט רביגר" שהיו רבנים רפורמיים
בגרמניה, שהם היוו את תחילת הרפורמה, — למעשה,
זו הביאה להתבוללות מלאה בדת. הוא רצה להבדיל
בין הלאום והדת ולומר שיש רק כת דתית והלאום אינו
שייך לה.

אורי אבנרי (העולם הזה-כוח חדש):
האורתודוקסיה לא? האורתודוקסים כמו כולם נגד
הרצל.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
מעולם לא. אפילו אלה שהתנגדו לציונות היו בעד
שיבה ארצה. הם התפללו שלוש פעמים ביום: "ותחזינה
עינינו". גש לעניינים שאתה בקי יותר בהם.

אמשיך בציטטה: "אשר העדרה מארצה, לה
המשיכו בנייה לשמור אמונים, הוא אשר נשאה
עמה, בכל תפוצותיה ובכל תקופות גלותה, את נכסי
צאן הברזל של תרבותה — את הקניינים הלאומיים
שלה, והמשפט העברי בכלל קניינים אלה."

בדף 17 ציטטה מן השופט ברנזון: "כשהופיע מר
משה שרתוק (שרת) מטעם הסוכנות היהודית בפני
הוועדה המיוחדת לארץ-ישראל של האו"ם ונשאל על-
ידי אחד מחבריה מי נחשב על-ידי הסוכנות היהודית
כיהודי, ענה מר שרתוק לאומר: "הייתי אומר באופן
טכני ובמונחים של התחיקה הארץ-ישראלית, כי הדת
היהודית היא הכרחית. מה שהכרחי הוא שהאיש לא
יעבור לדת אחרת. הוא אינו חייב להיות יהודי פעיל
ושומר מצוות. הוא עדיין נחשב כיהודי, אבל אם הוא
נכנס בבירת דת אחרת, שוב אינו יכול לדרוש שיוכר
כיהודי. המבחן הדתי מכריע."

גם מר דוד בן-גוריון בספרו "נצח ישראל", בעמודים
154-155 אומר: "הוויכוח הדתי בישראל מסתבך לרגל
אופיה המיוחד של הדת היהודית. בעיית הדת היהודית

— חוק השבות (תיקון מס' 2) (בן-מאיר, אברמוב, סורקיס, ש. כהן, ביבי, ש. תמיר, י. שפירא, בדר) —

לגבי בעיית הגיור אני חושב שאין צורך להוסיף. ברור לנו ביותר שאם אנו קובעים שצריך להתגייר, לא על הכנסת לקבוע מה הן דרכי הגיור ואין הן צריכות להיות. הכנסת קובעת, וזאת המסורת מדורי דורות, שאדם נהפך ליהודי על-ידי גיור, ולא אנו קובעים הלכות בעניין זה, והדבר לא יהיה לנו לעזר. וכבר אמר חבר-הכנסת צדוק שכל המוסיף גורע.

אני רוצה להשיב לחבר-הכנסת פרוש על הסתייגות אחת שלו, להוסיף בנוסח החוק את המלים "האמור בחוק זה אינו בא לפגוע בדיני איסור והיתר לנישואין וגירושין". חבר-הכנסת פרוש, אני חושב שתוספת זו לא רק שלא באה להוסיף אלא היא באה לגרוע, כי בחוק נישואין וגירושין נאמר בפירוש, שפוסקים לפי דין תורה, ושינישואין וגירושין החלים בישראל לגבי יהודים הולכים לבתי-הדין הרבניים, אשר פוסקים רק לפי דין תורה. בחוק שלפנינו נאמר "לפי חוק זה" וגם לגבי חוק המדרש נאמר "לפי חוק זה", וחוק המדרש אומד בפירוש שאינו חל על נישואין וגירושין, וברור שחוק זה אינו יכול להשפיע בדרך כלשהי על חוק נישואין וגירושין, שיכולים לפרש אותו רק לפי דין תורה. את הדברים האלה אמר במפורש שר המשפטים בהביאו את החוק, בתוספת למה שאמר כאן חבר-הכנסת צדוק, והוא אומר: "כשהוא ירצה להתחתן — פה אינני בעל-הבית, פה המדינה אינה בעלת-הבית, פה יש חוק נישואין וגירושין, אשר השרים הנכבדים שלנו, מכל הסוגים ומכל המפלגות, הסכימו לו".

אני רוצה להזכיר שגם בבעיות הגיור בישראל יש חוק הקובע, וזאת פקודת המרה, ועל כן גם לגבי גיור בישראל רק הרבנות יכולה לבצע. על כן הבעיה לגבי נישואין וגירושין אינה בעיה, וקובעים לפי דין תורה. לכן, אדוני היושב-ראש, אני חושב שכל ההסתייגויות חזרו על הישענות שמכר גשמעו בקריאה הראשונה, ואבקש לדחות את כולן ולקבל את החוק כפי שהוצע על-ידי הוועדה.

היו"ר מ. ביבי :

רשות הדיבור לחבר-הכנסת שמואל תמיר, להצעה לסדר ההצבעה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי) :

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. ביקשתי רשות להציע הצעה לסדר ההצבעה. דומני שהדיון היום והתשובה בה הרפה מאוד ששמענו עתה, יש בהם כדי לשכנע את כולנו שגנעשה מעשה נמהר אם נצביע כאן ועתה. אני מציע ליושב-ראש ולבית לדחות את ההצבעה לפחות לשבועיים ימים ולשקול מחדש את ההמלצה של תשעת שופטי בית-המשפט העליון, המאפשרת לנו ברגע האחרון להסוך מאתנו, מהציבור מלד זמיהדי חוץ-לארץ, את ההחלטה הבלתי-נחוצה שמתכוונים להעביר בבית הזה.

היו"ר מ. ביבי :

רשות הדיבור לשר המשפטים.

שר המשפטים י. ש. שפירא :

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני חושב שהצעתו של חבר-הכנסת תמיר היא פגיעה חמורה בכבודו של הבית.

יוחנן בדר (גח"ל) :

צריך להוציא אותו לחמישה ימים.

שהביא לנו אסמכתה מתוך ששמע וקרא שגם הרפורמיים סוברים שלא יכול להיות גיור בלי מילה, טבילה, וכמובן, קבלת ההשתייכות לעם היהודי. ברור שזו הגישה הנכונה לגבי גיור, אולם היו כאלה שרצו לומר על-ידי טישטוש העניינים כאילו יש זרם ביהדות, הטוען שאין ללכת לפי הכלל שהאם היא יהודיה או שאדם יתגייר. על כן, באותו ספר מובאות לא רק הדעה האורתודוקסית אלא גם הדעות של הזרמים האחרים באותה נקודה.

שינאור זלמן אברמוב (גח"ל) :

לאיוו הסתייגות אתה מתייחס עכשיו ?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט) :
לא שלך.

מרדכי סורקיס (המערך, עבודה—מפ"ם) :

אתה חושב שמוכרחים לענות לכל אחד ואחד ?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט) :
אילו הייתי עונה לכל אחד ואחד, היה זה לוקח יותר זמן.

אני מצטט מספרו של הפרופסור דייוויס, המביא את הגישה של היהדות הקונסרבטיבית לגבי נישואי תערובת, והוא אומר בדף 23: "Children of such inter-marriages (a, or b above) who are not Jewish (if the mother remains a non-Jew)". כלומר, ילדים של נישואים כאלה, שאינם יהודיים אם האם אינה יהודיה. אחרי כן הוא מוסיף: "Such children may not be married in the Jewish faith without formal conversion to Judaism". כלומר, ילדים כאלה אינם יכולים להתחתן בלי גיור רשמי.

בדברי הרב פרייהוף, שצוטט כאן, נשאלת השאלה אם מותר למול ילד שנוול לאם לא-יהודיה, והוא אומר: "In a mixed marriage the child follows the status of the mother".

שלום כהן (העולם הזה—כוה חדש) :

אתה מדבר על מיהו יהודי או מיהו אנגלי ?

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט) :
ואחרי כן הוא מוסיף כי ברור שהיום מותר לעשות מילה לכל אחד, אפילו אם נולד לאם לא-יהודיה, אבל אסור לעשות זאת בטקס דתי.

אם כן, זו היתה הדעה הכללית, ואם אתה, חבר-הכנסת אברמוב, שאלת אותי על איוו הסתייגות אני עונה, — אני עונה על אותן הסתייגויות שהציעו מבחן אתה, ולא המבחן המוצע בחוק, שהוא המבחן ההלכתי לגבי מיהו יהודי.

שינאור זלמן אברמוב (גח"ל) :

אתה שיכנעת אותי במשהו. אלא שאיני יודע לאיוו הסתייגות אתה מתייחס.

ישראל שלמה בן-מאיר (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט) :
אני מתייחס להסתייגות של חבר-הכנסת ארזי, של חבר-הכנסת סנה ושל חבר-הכנסת האוזנר, שהציעו שהיה מבחן סובייקטיבי ושלא ילכו לפי האם אלא לפי דרך אחרת.

— חוק השבות (תיקון מס' 2) (י. ש. שפירא, ביבי, ש. תמיר, בדר, ארידור, סנה, רפאל) —

התיקון של חברי-הכנסת א. אבנרי לסעיף 1 (סעיף 4א) לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת מ. פרוש לסעיף 4א (א) לחוק השבות, תשי"א—1950, לא נתקבל.

סעיף 1 — סעיף 4 לחוק השבות, תשי"א—1950 — בנוסח הוועדה נתקבל.

(קריאות: מי גמנע?)

הי"ר מ. ביבי:

נמשיך בהצבעה.

הצבעה

הצעת חברי-הכנסת מ. אביזוהר, ר. ארוז, מ. וילנר, מ. סנה וא. שוסטק למחוק את סעיף 24 לחוק השבות, תשי"א—1950, לא נתקבלה.

הי"ר מ. ביבי:

נצביע על ההצעה האלטרנטיבית של חברי-הכנסת ארוז וסנה.

משה סנה (מק"י):

אני מבקש למנות.

הי"ר מ. ביבי:

אבקש את חברי-הכנסת ארידור וסנה למנות את הקולות.

משה סנה (מק"י):

בפעם הראשונה כשמונים — אין צורך להעסיק את חברי הכנסת. אם יש ספק — מבקשים מחברי כנסת למנות. המזכיר יכול למנות.

הי"ר מ. ביבי:

מה טעם שאתה עומד על פרט זה? — אינני מבין. אבקש את חברי-הכנסת ארידור וסנה למנות את הקולות.

הצבעה

בעד התיקון האלטרנטיבי של חברי-

הכנסת מ. סנה ור. ארוז לסעיף 24

9 —

נגד

50 —

נמנעים

7 —

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת מ. סנה ור. ארוז לא נתקבל.

יצחק רפאל (מפד"ל):

מי שאינו משתתף בהצבעה, אין פירושו נמנע. אני עומד על כך, כי הם מתוך חוסר ידיעה מנו שרים שאינם חברי כנסת.

יורם ארידור (גח"ל):

ספרנו אך ורק מי שהרים ידיים. היו שבעה נמנעים וזה היה על דעת שינוי.

הי"ר מ. ביבי:

אם אתם חושבים שאפשר להאריך את הישיבה בשעה מאוחרת זו — בבקשה. אבקש לסייע להצבעה נאותה.

אנו ממשיכים בהצבעה.

הצבעה

התיקון של חברי-הכנסת ג. האוור לסעיף 1 (סעיף 4א) לא נתקבל.

שרי-המשפטים י. ש. שפירא:

הבית קיים דיון רחב ומעמיק בקריאה ראשונה, שמע הסתייגויות במשך שעה ארוכה, —

(קריאה: שעות ארוכות.)

— וקדם לכך דיון ארוך ומקיף בוועדת החוקה, חוק ומשפט.

חברי-הכנסת תמיד כמעט בכל הזדמנות אמנם אינו מציע לנו הצעות כאלה, אבל תמיד מעמיד את הבית לפני סכנת נפשות אם חלילה לא נקבל את דעתו. ואחר כך הכנסת מצביעה כמעט כולה נגדו — ונשארים בחיים. אני מבקש לגשת להצבעה.

הי"ר מ. ביבי:

אנחנו ניגשים להצבעה. את הצעתו של חברי-הכנסת תמיר, עד כמה שאני חש באווירה, הבית איננו מקבל.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

איננו עוסקים בפרודצורה של תחושות.

הי"ר מ. ביבי:

אתה רוצה בהצבעה?

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

כן.

הי"ר מ. ביבי:

בבקשה.

(קריאה: אין סעיף כזה.)

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

יש הצעה לסדר ההצבעה — צריך להצביע.

הי"ר מ. ביבי:

אני מבקש להקשיב. לפי סעיף 52 לתקנון, אם ביקש חבר כנסת מיושב-ראש הישיבה רשות להציע הצעה לסדר גיהול הישיבה או-הצבעה (להלן — הצעה לסדר), יחליט היושב-ראש אם להיענות לבקשה. מאחר שהיושב-ראש איננו בוחן לבבות . . .

יוחנן בדר (גח"ל):

אין זה הסעיף הזה.

יורם ארידור (גח"ל):

סעיף 52(ד) קובע את הסמכות ליושב-ראש אם לקבל את ההצעה או לא.

הי"ר מ. ביבי:

גם זאת אני יודע. מאחר שלחברי-הכנסת תמיד היתה הצעה, ~~ההצעה~~ לא נתקבלה, — לכן אני עובר לסדר ההצבעה.

חברי הכנסת, אנחנו ניגשים להצבעה בסעיף 1.

הצבעה

הצעת חברי-הכנסת מ. פרוש וק. כהנא למחוק את סעיף 4 לחוק השבות, תשי"א—1950 לא נתקבלה.

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת מ. פרוש לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת א. שוסטק לסעיף 1

(סעיף 4א) לא נתקבל.

גדעון האונגר (המפלגה הליברלית העצמאית):
הדועתי, כי אני מסייר את הסתייגותי לסעיף זה.

היו"ר מ. ביבי:

אני מעמיד להצבעה את הסתייגותם של חברי-
הכנסת ארוזי, סנה ושלוס כהן.

ה צ ב ע ה

בעד הצעת חברי-הכנסת ר. ארוזי, מ. סנה
וש. כהן למחוק את סעיף 3 — 9

נגד
נמנעים — 56
5

הצעת חברי-הכנסת ר. ארוזי, מ. סנה וש. כהן
למחוק את סעיף 3 לא נתקבלה.

היו"ר מ. ביבי:

נמשיך בהצבעה.

ה צ ב ע ה

התיקון של חברי-הכנסת מ. פרוש לסעיף 3
לא נתקבל.

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת ר. ארוזי
ומ. סנה לסעיף 3 לא נתקבל.

היו"ר מ. ביבי:

בהסתייגותו של חברי-הכנסת אביווהר לסעיף 3 חל
שינוי, לאחר ששמע את הסברי יושב-ראש הוועדה. הוא
מבקש למחוק את הסעיף הקטן ב(2) בהסתייגותו ומ-
בקש לנסח אחרת את הסעיף הקטן ב(1).

ישראל שלמה בן-מאיר (מפד"ל):

אי-אפשר להגיש עכשיו הסתייגות חדשה.

משה נסים (גח"ל):

אפשר לוותר על הסתייגות, אך אי-אפשר לשנותה.

היו"ר מ. ביבי:

אני מעמיד להצבעה את הסתייגותו של חברי-הכנסת
אביווהר כפי שגרשמה, בלי סעיף קטן ב(2).

ה צ ב ע ה

התיקון של חברי-הכנסת מ. אביווהר לסעיף 3
לא נתקבל.

היו"ר מ. ביבי:

אנו ממשיכים בהצבעה.

ה צ ב ע ה

התיקון של חברי-הכנסת ק. כהנא לסעיף 3
לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת א. שוסטק לסעיף 3
לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת א. אבנרי לסעיף 3
לא נתקבל.

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת א. אבנרי
לסעיף 3 לא נתקבל.

סעיף 3, בנוסח הוועדה, נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת ק. כהנא לסעיף 1
(סעיף 34) לא נתקבל.

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת ק. כהנא
לסעיף 1 (סעיף 34) לא נתקבל.

התיקון האלטרנטיבי של חברי-הכנסת ר. ארוזי,
ג. האונגר ומ. סנה לסעיף 1 (סעיף 34)
לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת א. אבנרי לסעיף 1
(סעיף 34) לא נתקבל.

התיקון של חברי-הכנסת מ. פרוש לסעיף 1
(סעיף 34) לא נתקבל.

גדעון האונגר (המפלגה הליברלית העצמאית):

לאור ההסבר שנתן חברי-הכנסת צדוק, והפירוש שלו
בשם הוועדה — אני מסייר את ההסתייגות האלטרנטיבית
שלי; זאת גם על דעתו של חברי-הכנסת ארוזי.

היו"ר מ. ביבי:

הואיל והסתייגות זו הוסרה, אינני מעמיד אותה
להצבעה. נעבור להצבעה על שאר ההסתייגויות.

ה צ ב ע ה

התיקון של חברי-הכנסת שלום כהן לסעיף 1
(סעיף 34) לא נתקבל.

היו"ר מ. ביבי:

נצביע על הצעתו של חברי-הכנסת פרוש לתוספת
בסוף הסעיף 34.

יצחק נבון (המערך, עבודה-מפ"ם):

אני מבקש למנות את המצביעים.

היו"ר מ. ביבי:

כדי לקצר, אני ממנה את חברי-הכנסת יצחק נבון
ושלוס כהן למנות את קולות המצביעים.

ה צ ב ע ה

בעד הצעת חברי-הכנסת מ. פרוש
לתוספת בסוף סעיף 34 — 3

נגד — 54
נמנעים — 9

הצעת חברי-הכנסת מ. פרוש לתוספת בסוף
סעיף 34 לא נתקבלה.

הצעת חברי-הכנסת מ. פרוש להוסיף סעיף 34
לא נתקבלה.

סעיף 1 — סעיף 34 לחוק השבות, תש"י—
1950 — בנוסח הוועדה נתקבל.

היו"ר מ. ביבי:

לסעיף 2 אין הסתייגויות. אני מעמיד אותו להצבעה.

ה צ ב ע ה

סעיף 2 נתקבל.

היו"ר מ. ביבי:

לסעיף 3 הסתייגות לחברי-הכנסת ארוזי, האונגר, סנה
ושלוס כהן.

שנמנעו מן ההצבעות על החוק שנתקבל זה עתה בקריאה שלישית, אני מתכבד למסור הודעה זו להגמקת הימנעותנו. נמנענו מן ההצבעות משום שדעתנו איננה גוחה מהוראות מסוימות הכלולות בחוק. מטעם זה נמנענו מן ההצבעה עוד בתום הקריאה הראשונה, לאחר שחבר הכנסת אברמוב, בדיון שהתנהל אז במליאת הכנסת, נתן ביטוי להערכתו הביקורתית את החוק.

בוועדת החוקה, חוק ומשפט, שניים מבין נציגי גח"ל הגישו הסתייגויות להצעת החוק, זאת עקב דחיית מספר הצעות שהציעו לתיקון החוק.

הצעת החוק כפי שהוכנה כתוצאה מהחלטת הרוב בוועדה הוגחה אתמול על שולחן הכנסת לקריאה שנייה ושלישית, בצירוף לוח הסתייגויות הכולל גם את ההסתייגויות של חבר הכנסת אברמוב ושלי אולם אמש, בישיבת הנהלת הקואליציה, סוכם שאין זו זכותנו על-פי ההסכם הקואליציוני להביא את ההסתייגויות לדיון ולהצבעה במליאת הכנסת. נענינו למרות הקואליציונית המתבקשת מסיכום זה.

אמנם המניעים שהניעו אותנו להסתייג מהוראות החוק כפי שהסתייגנו חשובים בעינינו. לעומת זאת, חשׁו בוות לאין ערוך בעינינו הנסיבות בעלות משמעות גורלית לעם ולמדינה, אשר מכריעות את הכף לצד חובתנו שלא להפר את המשמעת המאחדת את שותפי הקואליציה ולא לפגוע בליכוד הלאומי.

לפיכך ויתרנו על ההסתייגויות, אך הבענו את אי-שביעות רצוננו לגבי החוק על-ידי הימנעותנו מן ההצבעות שנערכו.

היו"ר מ. ביבי:

אני רוצה לקרוא את סעיף 54 לתקנון: "בדיון על הצעת חוק הניתן רשות הודעה לכל סיעה — (1) שלא השתתפה בהצבעה או נמנעה ממנה בקריאה ראשונה; (2) שלא השתתפה בהצבעה או נמנעה ממנה בקריאה שלישית". פירושו של דבר, שהסיעה כולה, כאשר איננה משתתפת בהצבעה, יש לה זכות להודעה להגמקת ההימנעות; אבל כאשר חלק משתתף בהצבעה וחלק לא — נעוץ כן היא. בסיפה של ההחלטה מס' 30, שקראתי אותה קודם-לכן, ניתנת זכות הודעה לחבר כנסת אחד מבין חברי הסיעה, ללא התנגדות הסיעה. אף-על-פי-כן נתתי רשות להודעה לחבר הכנסת קלינגהופר.

רשות הדיבור לחבר הכנסת תמיר, לנמק את הימנעות סיעתו מהצבעה.

שמואל תמיר (המרכז החפשי):

אדוני היושב-ראש, כנסת נבדה. את עמדתנו הביקורתית לגבי חוק זה הבעתי בדברים שאמרת בדיון, ולא אחזור על כך. יש גם יסוד אחד חיובי בהצעת החוק, וזו הרחבת המסגרת של חוק השבות.

אם נמנענו מהצבעה, הרי זה בראש וראשונה בשל היומרה שנטלה הכנסת לעצמה לחוקק חוקים בענייני הלכה, יומרה שיש בה פגיעה הן בדת והן במדינת חוק ליברלית. אילו היתה חוקה לישראל, לא היה חוק זה תופס. על כן נמנענו, ולמעשה בחרנו לא להשתתף בהצבעה זו, שמבחינה קונסטטוציונית יסדית איננה תופסת.

היו"ר מ. ביבי:

חברי הכנסת, תמו ההודעות וההצבעות בחוק זה. אני מקווה ומאחל שחוק זה ירבה איחוד בעם.

היו"ר מ. ביבי:

אני מעמיד להצבעה את חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל—1970, בקריאה שלישית.

משה סנה (מק"י):

אני מבקש מראש למנות את הקולות.

הצבעה

בעד	—	51
נגד	—	14
נמנעים	—	9

חוק השבות (תיקון מס' 2), תש"ל—1970, נתקבל.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

אני מבקש רשות להגמקת הימנעותי מן ההצבעה.

היו"ר מ. ביבי:

חברי הכנסת קלינגהופר איננו יכול לקבל רשות דיבור להודעה.

חיים קורפו (גח"ל):

וכיצד נמק את הימנעותו חבר הכנסת סורקיס?

היו"ר מ. ביבי:

ההחלטה מס' 30 אומרת שאם חבר כנסת נמנע מהצבעה ומבקש רשות להודעה, ואין התנגדות לכך מצד חברי סיעתו — יש לתת לו רשות להודעה. הסתבר שכמה מחברי הסיעה הצביעו אחרת.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

אני מבקש לנמק את ההימנעות בשמי.

היו"ר מ. ביבי:

אם לא יתקבל פירוש זה, הרי כל הסוגיה של סיעה המצביעה בעד החוק וחלק ממנה נמנע מהצבעה — תושם לאל. שהרי אז סיעה יכולה להתפצל לשניים, המנעים יבקשו רשות להודעה, דבר זה נוגד הוראות סעיף 53 לתקנון הכנסת.

יורם ארידור (גח"ל):

נתת רשות הדיבור לחבר הכנסת סורקיס.

היו"ר מ. ביבי:

לחבר הכנסת סורקיס ניתנה רשות להודעה, כי הוא היה היחיד בין חברי סיעתו שנמנע מהצבעה.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

איך זה משנה.

יוסף תמיר (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, אפשר נא לחבר הכנסת קלינגהופר להופיע, ואחר כך יובא העניין לפני ועדת הפירושים.

היו"ר מ. ביבי:

אף-על-פי שאני מעביר את העניין לוועדת הפירושים, ולפנים משורת הדין, כדי שלא יקרה דבר שיתפרש שלא כהלכה — אני נותן את רשות הדיבור לחבר הכנסת קלינגהופר, להודעה.

יצחק ה. קלינגהופר (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נבדה. ראשית, אני רואה חובה לעצמי להודות ליושב ראש על הרשות שניתנה לי למסור הודעה. ועכשיו לעצם העניין: בשם מספר חברי סיעת גח"ל,

ה. הודעה אישית של חבר-הכנסת מ. פרוש**הי"ד מ. ביבי:**

רשות הדיבור לחבר-הכנסת פרוש, להודעה אישית.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

ירשני נא כבוד היושב-ראש להודיע כי אני מעריך מאוד דעתם של אלה אשר הסבו תשומת-לבי כי כאן לא היה המקום לזרוק את הסידור הרפורמי.

עשיתי זאת לא בכוונה מראש, אלא בעידנא דרית-חא. כאשר הקראתי את הפסוקים "ולירושלים עירך ברחמים תשוב, ותחזינה עינינו בשובך לציון, ותוליכנו קוממיות לארצנו", שנעקרו מתוך הסידור הרפורמי, - התרגשתי: איך סירסו את הסידור הקדוש שחיברו אנשי הכנסת הגדולה, סידור זה ופסוקים אלה, הרטובים מדם ודמעות מדורות, שנעקרו מתוך הסידור הרפורמי.

בתת-תודעתי היתה לעיני ההלכה, ספר תורה שכוננו מין - יישרף.

(קריאות: זה אינו "מין"; הרפורמיים אינם מינים.)

כלומר, גם ספר תורה כשהוא שלם ומכיל שם ה', אם כתבו מין - יישרף.

אולם, אני מודה שלא כאן היה המקום לעשות זאת. אבל אין זה גורע כמלוא הנימה מעמדותי העקרונית ומכל מה שאמרתי על סכנת התנועה הרפורמית ועל העוול הגדול שעשו בסירוס הסידור הקדוש.

הי"ד מ. ביבי:

חברי הכנסת, הישיבה הבאה - מחר בשעה 12.30. ישיבה זו נעולה.

הישיבה ננעלה בשעה 23.42.